

T.C
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Atiye AVŞAR

RAHMÂN SÛRESİ'NDE NİMETLERİN TASVİRİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

Yozgat-2019

T.C
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Atiye AVŞAR

RAHMÂN SÛRESİ'NDE NİMETLERİN TASVİRİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

Yozgat-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

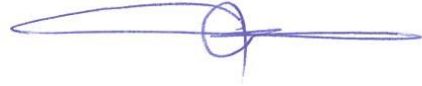
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110713014 numaralı öğrencisi Atiye AVŞAR'ın hazırladığı "Rahmân Sûresi'nde Nimetlerin Tasviri" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 09/09/2019 Pazartesi günü saat 16:00'da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

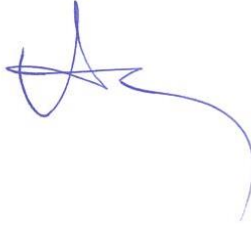
Başkan : Doç. Dr. Ömer ACAR

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Ali BİNOL

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...08../10../2019.. tarih ve 36..06 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08./10./2019

Prof. Dr. Yusuf ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Rahmân Sûresi’nde Nimetlerin Tasviri**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019
Atiye AVŞAR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
A- Çalışmanın Konusu	1
B- Tezin Adı	1
C- Tezin Konusu	1
D- Tezin Amacı ve Önemi	1
E- Tez Çalışmasının Yöntemi	1

BİRİNCİ BÖLÜM **RAHMÂN SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER VE** **SÛREDEKİ EDEBÎ SANATLAR**

1.1. Rahmân Sûresi Hakkında Genel Bilgiler	4
1.1.1. Sûrenin Özelliği	5
1.1.2. Sûrenin İsmi	5
1.1.3. Sûrenin Konusu	6
1.1.4. Sebeb-i Nüzûlü	7
1.1.5. Sûredeki Edebi Sanatlar	8
1.1.5.1. Seci'	9
1.1.5.2. Mukâbele	9
1.1.5.3. Teşbîh	10
1.1.5.4. Mecâz	10
1.1.5.5. İsti'âre	11
1.1.5.6. Îcâz	11
1.1.5.7. İltifât	11
1.1.5.8. Tekrîr	12
1.1.5.9. Tercî-i Bend	12
1.2. Sanatla İlgili Kavramlar	13
1.2.1. Sanat	13
1.2.2. Tasvir	13
1.2.3. Estetik ve Tevhîd	14
1.2.3.1. Estetik	15
1.2.3.2. Tevhîd	15
1.2.4. İhsân	17
1.2.5. Tezyîn	18

İKİNCİ BÖLÜM

RAHMÂN SÛRESİ'NDE NİMETLERİN TASVİRİ

2.1. Rahmân (الرَّحْمَن)	21
2.2. Kur'ân (الْقُرْآن)	23
2.3. İnsân (الْإِنْسَان)	26
2.3.1. Birinci Kısım: İnsanın Yaratılış Safhasındaki Değişim Merhaleleri ..	27
2.3.2. İkinci Kısım: İnsanın Toprakтан Yaratılış Merhaleleri ..	30
2.4. Beyân (الْبَيَان)	32
2.5. Şems (شَمْس) Kamer (قَمَر)	35
2.6. Necm (نَجْم) Şecer (شَجَرَة)	37
2.6.1. Şecer ..	37
2.6.2. Necm ..	37
2.6.3. Sücûd ..	39
2.7. Semâ (سَمَاء) Mizân (مِيزَان)	42
2.7.1. Semâ ..	42
2.7.2. Mizân ..	44
2.8. Arz (أَرْض)	46
2.9. Enâm (أَنَام)	47
2.10. Fâkihe (فَاكِهَة)	49
2.11. Nahle (نَخْل)	51
2.12. Rummân (رُؤْمَان)	53
2.13. Zâtü'l-ekmâm (ذَاتُ الْأَكْمَام)	54
2.14. Habbe (حَب)	55
2.15. Zû'l-'asfi ve'r-rayhân (ذُو الْعَصْفِ وَ الرِّيحَان)	59
2.15.1. Asf ..	59
2.15.2. Reyhân ..	60
2.16. Meşrik (مَشْرِق) Mağrib (مَغْرِب)	61
2.17. Merace'l Bahreyn (مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ)	64
2.17.1. Bahr ..	64
2.17.2. Merace ..	65
2.17.3. Berzâh ..	65
2.18. Lü'lü' (لَوْلُو) Mercân (مَرْجَان)	68
2.18.1. Lü'lü' ..	68
2.18.2. Mercân ..	69
2.19. Munşeât (مُنْشَأَت) A'lam (أَعْلَام)	71
2.19.1. Munşeât ..	71
2.19.2. A'lam ..	72
2.20. Cennet (جَنَّة)	74
2.21. Zevâtâ efnân (ذَوَاتَا أَفْنَان)	80
2.22. 'Aynâni tecriyân (عَيْنَانِ تَجْرِيَان)	82
2.23. 'Aynâni neddâhatân (عَيْنَانِ نَضَّاحَتَان)	86

2.24. Muttekiîne ‘alâ furuşin betâinûhâ min istebrak (مُتَّكِينٍ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَاقِ)	87
2.25. Kâsirâtu’t-tarf (قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ)	89
2.26. Ke-ennehunne’l-yâkûtu ve’l-mercân (كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ)	91
2.27. Hayrâtun hisân (حَيْرَاتُ حِسَانٍ)	93
2.28. Mudhâmmetân (مُدَّهَا مَتَّانٍ)	94
2.29. Maksûrâtun fi’l-hiyâm (مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ)	96
2.29.1. Maksûrât	96
2.29.2. Hiyâm	96
2.30. Muttekiîne ‘alâ refrefin hudrin ve ‘abkariyyin hisân (مُتَّكِينٍ عَلَى رَفْرِفِ حُضْرٍ وَ عَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ)	99
2.30.1. Refref	99
2.30.2. ‘Abkarî	100
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ	111

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rahmân Sûresi'nde Nimetlerin Tasviri

Atiye AVŞAR

2019-Sayfa: 122

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ

Kur'ân, insanın dünya ve âhîret hayatında, bir nizam ve gaye hedefleyen, onun hayat tarzını inşa etmek amacıyla indirilen son ilahi kitaptır. Bu, yüce kitabın kanunları, ana fikri, temel bilgileri ve hukukî sistemi gibi hususlar eğitim amaçlı olup, temel hedef, kişinin İslâmî ve insanî olarak tam bir donanımla yetiştirilmesidir. Bu doğrultuda Allah-u Teâlâ mesajını ilâhî vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e tebliğ etmiş, hakkın ve hakikatin en önemli tesisi olan Kur'ân'ı öğretmiştir.

Yüce Allah'ı tanıma konusunda rehberlik eden Kur'ân, yepyeni bir hayat çizgisi getirerek, kapsadığı ilâhî mesajlarla insanları doğru yola yönlendirmiştir. Üzerinde ilâhîlik mührü bulunan bir kitap elbette kendine özgü birçok sanatı bünyesinde barındıracaktır. Tezimizde bu minvalde hareket ederek, Rahmân sûresinde mevcut olan edebî üslûbu, bazı söz sanatlarını Rahmân'ın varlığını, birliğini ve kudretini tanıtacak olan belgeleri, kâinattaki kademeli oluş ve düzenli işleyişleri dünya ve âhîret dengesi içerisinde sıralayarak O'nun muhteşem sanatını ve nimetlerinin tasvirini anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Rahmân sûresi, Nimet, Tasvir, Sanat, Tezyîn, İhsân, Tevhîd, Mizân.

ABSTRACT

POSTGRADUATE THESIS

Description of Blessings in Surah Rahman

Atiye AVŞAR

2019-Sayfa: 122

Supervisor: Dr. Mehmet ALTUNTAŞ

The Qur'an is the last divine book aiming at order and purpose in human's life in the world and the Hereafter, sent to build his life style. The laws, main idea, basic information and legal system of this supreme book are for educational purposes, and the main objective is to educate the person fully in Islamic and humanitarian terms. In this respect, Allah-u Ta'ala communicated the message to the Prophet through divine revelation and taught the Qur'an, the most important establishment of truth and righteousness.

The Qur'an guiding people to know Almighty Allah has brought a whole new line of life and has guided people to the right path with the divine messages it covers. A book with the divine seal on it will of course contain many unique art. Acting in this manner in our thesis, we tried to illustrate his magnificent art and blessings by ordering the literary style that is present in the Rahman surah, some of the rhetoric, the documents that will introduce the existence, unity and power of Rahman, the gradual being and orderly functioning of the universe and the portrayal of the world and hereafter.

Key Words: Surah Rahman, Blessing, Art, Adorn, Beneficence, Oneness, Libra.

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhisselâm.
b.	: İbn, bin (ođlu).
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
(c.c.)	: Celle Celâlühü.
Çev.	: Çeviren.
dđr.	: Diğerleri.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
h.	: Hicrî.
Hız.	: Hazretî.
m.	: Miladî.
Md.	: Madde.
Neşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölümü.
(r.a.)	: Radiyallâhu anh.
s.	: Sayfa.
sy.	: Sayı.
terc.	: Tercüme eden.
thk.	: Tahkîk.
ts.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.
vdđ.	: Ve diğerleri.
y.y.	: Yayınevi yok.

ÖNSÖZ

Yüce Allah kullarına en büyük ihsânda bulunarak yer ve göklerin zînet ve izzeti olan Kur'ân-ı Kerîm'i indirmiş, bu ilahî kelâmı insanlara yaşam kılavuzu haline dönüştürmüştür. Ana konusu tevhîd olan Kur'ân kitabının içinde, kâinat kitabını da öğreten Allah, insanları beyân nimetiyle donatarak akıl nimetini bu iki kitabı anlama aracı kılmıştır. Hikmet ve mânâlar ile eşsiz güzellikleri içinde barındıran uçsuz bucaksız bu kâinat ve bütün bu güzellikleri içine alan Kur'ân, kullara ikrâm edilen bir nimettir. İnsanlık âlemi için çok büyük bir lütûf ve engin bir rahmetin tecellisidir.

Kendine has edebi üslubu ve metin örgüsüyle mesajını sunan Kur'ân, nimetler üzerinde tasvir yaparak kadının güzelliği; semanın güzelliği; bitki örtüsünün güzelliği; denizlerin güzelliği; cennetlerin güzelliği vb. üzerinde insanı, düşünmeye sevk ederek tevhide ve tefekkürü davet etmektedir.

Bilindiği gibi her varlık intizam ve mîzan dâiresinde kendine has yaratılışıyla sonsuz ilim, nihâyetsiz bir kudret ve hikmet sahibi bir yaratıcının eseri olduğunu göstermektedir. Göklerin ve yerin hikmetli yaratılışı, muhteşem düzen, yaratılış fenomenlerindeki sonsuz çeşitlilik ve bunun yanında insanın kendi yaratılışındaki seçkin özellikler, tabiattan nesnelere, orantılar, çiçek, yaprak, ağaç, meyveler, yeşillikler, su ve dalga motifleri vb. tasvirler bizleri bu âlemi var kılan ilahî sanatkârın ihtişamını kavramaya yönlendirmektedir.

Sonsuz kudret ve sanat sahibi olan Yüce Allah, kâinat tablosunun içerisinde her varlığı ahenkleştirip, şekillendirirken daima güzeli resmetmiştir. Bu minvalde çalışmamız, Rahmân sûresinde sergilenen nimetler üzerindeki sanatsal tasviri gözler önüne serme amacı taşımaktadır.

Araştırmamız esnasında, başından itibaren görüş ve tecrübeleriyle bize yol gösteren, yoğun temposunda çok değerli vakitlerini bize ayırarak destek ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Altuntaş'a teşekkür ederim.

Bu araştırma süresince, yardımlarını esirgemeyen, tezimi okuyup gereken düzeltmeleri yapmam hususunda yardımcı olan değerli hocam, Arş. Gör. Dr. Fikret YILMAZ'a, değerli eşleri Aysel YILMAZ'a; geniş hoşgörülerıyla emeklerini

esirgemeyen önemli kaynaklara ulaşmamı sağlayan Öğr. Gör. Enes MÜSLİM'e; Öğr. Gör. Mehmet YENİCE ve Arş. Gör. Safiye İNCEYILMAZ'a en kalbi şükranlarımı sunarım.

Büyük bir özenle hazırlamış olduğum “Rahmân Sûresi'nde Nimetlerin Tasviri” adlı çalışmamda maddi ve manevi anlamda desteği olan, sevgili eşim, Zekai AVŞAR'a, en zor günlerimde yanımda olan değerli babam Ahmet BÜYÜKSOY'a ve değerli çocuklarım Ahmet Avşar'a, Elif Sima Avşar'a ve İkranur Avşar'a çok teşekkür ederim. Gayret bizden muvaffakiyet Allah'tandır.

Atiye AVŞAR

Yozgat-2019

GİRİŞ

A- Çalışmanın Konusu

Biz bu çalışmamızda, “Rahmân Sûresi’nde Nimetlerin Tasviri” konusunu ele almaya çalıştık.

B- Tezin Adı

Rahmân Sûresi’nde Nimetlerin Tasviri

C- Tezin Konusu

Kur’ân-ı Kerîm’in 55. sûresi olan Rahmân’a dair genel bilgiler, temel kavramlar, sûrenin içinde yer alan “Nimetlerin Tasviri” değerlendirilmesi bu tezin ana konusudur.

D- Tezin Amacı ve Önemi

Sûrenin ele aldığı konularda bilhassa insan ve onun dış âlemini çevreleyen kâinat, yer, gök, yıldız, nebatat, denizler ve hayvanlar gibi varlıkların, sonsuz ilim sahibi olan Rahmân Teâlâ’nın planlı, programlı bir şekilde yaratması konusunu ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca, kâinatın tasviri ve tezyînatı hususunda günümüz insanının zihninde yeni ufuklar açma gayretinde bulunduk.

Çalışmamızda Allah’ın harika sanatı, göze hitap eden eşsiz güzellikler, kusursuz düzen, kâinattaki olağanüstü uyum, estetik görünüm, süs eşyası, yâkût, mercân, inci, mesken, yeşil yastıklar, harikulâde güzel döşemeler, ölçü, nizam ve denge gibi hususlar gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezimizi hazırlarken eleştirisel yaklaşımdan ziyade, konumuzun tanıtıcı ve bilgilendirici yönlerine ağırlık vererek, bilimsel yönden açıklama gayretinde bulunduk. Bu sebeple, ele aldığımız tüm âyetlerde öncelikli olarak bu metodu uyguladık.

E- Tez Çalışmasının Yöntemi

Çalışmamızda temel kaynağımız Kur’ân-ı Kerîm, hadis eserleri, tefsir kaynakları ve Kur’ân ilimleri sahasında kaleme alınan eserlerden istifade ederek konumuz hakkındaki görüşlerin ağırlıklı noktalarını görmeye ve göstermeye gayret

ettik. Klasik tefsir kitaplarından özellikle ilk tefsir müelliflerinden olan Muhammed b. Cerîr et-Taberî el-Bağdâdî'nin (ö. 310/923) *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*; Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefatihü'l-Gayb*; Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*; çağdaş müfessirlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1878/1942) *Hak Dini Kur'ân Dili* ve Seyyid Kutub'un (ö. 1906/1966) *Fî Zilali'l-Kur'ân* gibi birçok rivâyet ve dirâyet tefsîrlerinden istifade ettik. Araştırmamızın temel kaynaklarını oluşturan eserler, karşılaştırmalı olarak incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmakta olup, içeriği şu şekildedir.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, tezin adı, tezin konusu, tezin amacı, önemi ve yöntemi ele alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Rahmân sûresi hakkında genel bilgiler ve açıklamalar; sûrenin özelliği, ismi, sebebi nüzulü, konusu, sûrede mevcut olan edebî sanatlar, konumuzla yakından ilgili sanatla ilgili kavramlar, lügat mânâları ve sûrede kullanım şekilleri konu edilmiştir.

Tezimizin asıl mevzusunu teşkil eden konu ikinci bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, nimetlerin sanatsal tasviri ve Rahmân sûresinde sergileniş biçimi incelenmiştir.

Araştırma, genel bir hulasa niteliğindeki sonuç ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
RAHMÂN SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER VE
SUREDEKİ EDEBÎ SANATLAR

1.1. Rahmân Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

Rahmân sûresi 78 âyetten oluşur. Mushaf'taki sıralamaya göre 55, nüzül sıralamasına göre ise 97. Sûre olup Mekke'de nâzil olmuştur.¹ 351 kelime ve 1336 harften ibarettir. Fâsılları 2 âyette ۞, 7 âyette ۞, diğerlerinde ise ۞'dur.² Kelimeler bazında sûreye ikili bir üslûb egemendir.

Rahmân sûresi, eşsiz bir ifade tarzına, olağanüstü bir müzikal melodiye sahiptir. Ahenk ve armonisi muazzamdır. Tıpkı ilk dönemde inen 'Alâ, Şems, Leyl, Kariâ' ve Mürselât sûreleri gibi İslam davetinin bir manifestosu gibidir.³ Sûre aynı zamanda etkili bir hitabet örneğidir. Coşku, heyecan ve belâğatın zirvesinde olan bu sûrede, Rahmân'ın kudretinin mükemmelliği gözler önüne serilmiştir.⁴

Rahmân sûresi diğer sûreler içerisinde Kur'an'ın alemidir. Alem ise askerinin lideridir. Sûreye böyle bir benzetme yapılması, azâmetin ve kudretin özelliklerini anlatmasından ötürüdür.⁵ Rahmân sûresinin mümtâz özelliğinden kaynaklanan zarif bir üslûbu vardır. Bu özelliği hayret verici ve göz kamaştırıcıdır.⁶

Bu sûrede büyük mevcûdât sahasındaki ilâhî nimetleri, Allah'ın zâhir ve bâhir delilleri açıklanıp ilan edilmektedir.⁷ Ayrıca Rahmân'ın sanatının güzellikleri, yaratışının üstünlükleri, nimetinin feyiz ve bereketleri, mevcûdâtı ve orada bulunanları en güzel şekilde idare edişi dile getirilmekte ve bütün yaratıklar onun yüce zatına tevcih edilmektedir.⁸

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el- Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrût / Lübnân, h. 1415- m. 1995, IX. 138.

² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, T.C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul 1936, VI. 4658; Yaşaroğlu M. Kâmil, "Rahmân Sûresi", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV. 417.

³ M. İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (çev. Vâhdettin İnce-Mustafa Altınkaya), İstanbul 2014, V. 9.

⁴ Bkz. Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (terc. Heyet) İnsan Yayınları, İstanbul 1996, VI. 64.

⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 145-146.

⁶ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (nşr. Dâru Sahnûn), Tunus 1397, III. 2003.

⁷ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk (Şam), h. 1422, s. 209.

⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, (terc. M. Emin Saraç ve dğr.) Hikmet Yayınları, İstanbul 1968, XIV. 208.

1.1.1. Sûrenin Özelliği

Bu sûrenin en mühim özelliği, tercî-î bend vasfına sahip olup “فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا” “O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”⁹ hitabının 31 kez farklı konuların ardından tekrarlanmasıdır. Âyette geçen “آلَاءِ” kelimesi nimetler anlamında olup¹⁰ tefsir kaynaklarında ihsân, eltâf (lütûflar), âyetler, özellikler, mükemmel ve şaşılacak bir kudret, hamde layık sıfatlar, kemâlât ve faziletler gibi mânâlara gelmektedir.¹¹ Genel olarak, bu kelimeye verilen her bir mânâ birbirini tanımlar mahiyette olup her şeye gücü yeten, Allah’ın mükemmel yaratıcılığının bütün tezahürlerini gözler önüne sermektedir.¹² Âyette geçen “تُكذِّبَانِ” fiili ve “رَبِّكُمَا” “rabbiniz” tamlamasının tamlananı olan zamir tesniye (ikil) kalıbında¹³ olup iki kişiye veya iki gruba hitap etmektedir. Bu hitabın kimlere yapıldığı hususu sûrede belirtilmemiştir. Cumhura göre bunlar insanlar ve cinlerdir.¹⁴ Bu açık bir şekilde sûrenin birçok âyetinde görülmektedir.¹⁵ Râzi, bunların kim olduğuyla ilgili birçok ihtimal zikreder: “erkek-kadın”; “insan-cin”; “inanana-inkâr eden” ; “kalp-dil”¹⁶ gibi. Rahmân Teâlâ bu konuyu mübhem bırakarak inkârcıların dikkatini çekmek, onları caydırmak ve uyarmak istemiştir. Sûredeki tekrarlar -o halde- tekid için ve bu mükemmel nimetleri itiraf ettirmekte mübalağa içindir. Kuteybe’ye (ö. 276/889) göre: Yüce Allah bu sûrede nimetlerini saymakta, yarattığı varlıklara nimetleri hatırlatmaktadır. Bundan maksat bu nimetlerin O’nun tarafından kendilerine ihsân edilmiş olduğunu itiraf ettirmektir.¹⁷

1.1.2. Sûrenin İsmi

Rahmân sûresi, ismini ilk ayette geçen er-Rahmân kelimesinden almıştır. Bu sebeple “Sûretü’r-Rahmân” diye ifade edilir. “Cenab-ı Hakk’ın ‘Allah’ ve ‘er-Rahmân’ isimleri tıpkı ilk isim ve ilk isimden sonra, vasf-ı galibin isim olarak

⁹ er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77.

¹⁰ Rağıp el- İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân* (thk. Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kâlem, Dımaşk, 2009, “r-h-m” md., s. 347.

¹¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI. 69-70.

¹² Bkz. Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı* (çev. Cahiyet Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 1999, III. 1095.

¹³ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, V. 141-142.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 145.

¹⁵ Bkz. er-Rahmân 55/3,14,15,31,33.

¹⁶ Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb* (terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, XXI. 82-84.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 145.

kullanılması gibidir. Bu Tıpkı Ömerü'l-Fâruk, Aliyyü'l-Murtezâ, isimlerinde olduğu gibi Rahmân sıfatı da Allah'ın en belirgin isimlerinden biri haline gelmiş ve sûreye isim olmuştur.”¹⁸

Sûrenin adı içeriğiyle de alakalıdır. Çünkü sûre Allah'ın rahmetinin tecellilerinin yansımalarını göstermek için Rahmân ismiyle başlamıştır.¹⁹ Nitekim sûrede ilk âyetten sonuncu âyete kadar Rahmân'ın rahmetinin tecellileri sergilenir.²⁰

Beyhakî (ö. 458/1066)'nin Hazreti Alî (ö. 40/661)'den merfuan tahrir eylediği bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her şeyin bir gelini (süsü) vardır. Kur'ân'ın gelini de er-Rahmân sûresidir. Bu sebeple sûreye ‘Arusü'l-Kur'ân' ismi verilmiştir.”²¹

1.1.3. Sebeb-i Nüzûlü

Bu sûre, müşriklerin: “... وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا...”²² “Onlara *Rahmân'a secde edin diye söylendiğinde Rahmân'da nedir? Biz, senin istediğin şeye secde eder miyiz?*”²² buyruğunu ciddiye almayıp tekzip etmeleri ve isyankâr tavırları üzerine inmiştir.²³ Rivâyet edildiğine göre; “Müşrikler, “*Allah'ı tanıyoruz. Rahmân'a gelince, O'nu bilmiyoruz. Rahmân ancak, Yemâme'nin efendisidir*”²⁴ demişlerdir. Bu sebeple Hak Teâlâ: “*İster Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın, hangisi ile çağırırsanız nihâyet en güzel isimler O'nundur.*”²⁵ âyetini zikretmiştir. Müşriklerin bu ve benzeri söylemlerinden dolayı Yüce Allah: “*Rahmân, Kur'ân-ı öğretti.*”²⁶ âyetini indirmiştir.²⁷ “*Andolsun ki biz onların: Kur'ân'ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kişinin dili yabancıdır. Hâlbuki bu (Kur'ân) apaçık bir Arapça'dır.*”²⁸ Bu âyet, müşriklerin sözlerine karşı ağır bir eleştiri niteliğindedir.

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 62-64.

¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 403-404.

²⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI. 61.

²¹ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 138; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr* (terc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, İstanbul 2017, XIV. 165.

²² el-Furkân 25/60.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 138-139.

²⁴ Böyle söyleyerek bu kişinin Müseylemetü'l-Kezzâb olduğunu ifade ediyorlardı.

²⁵ el-İsrâ 17/110.

²⁶ er-Rahmân 55/1-2.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 139.

²⁸ en-Nahl 16/103.

Bu sûre Mekke’de nâzil olmuştur.²⁹ Sahih rivâyetle sabit olduğuna göre Resûl-i Ekrem, risaletin 10. yılında, Tâif seferi dönüşünde Batn-ı Nahle denilen yerde, cinlerle görüşmüş ve Rahmân sûresini onlara tebliğ etmiştir.³⁰

Hz. Peygamber, Kâbe’de “*Bu sûreyi müşriklere kim ilân edecek? İnsânlara kim tebliğ edecek?*” anlamındaki isteğini Abdullah b. Mes‘ud (ö. 32/652) yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu sûre Mekke’de müşriklere ilk okunan sûredir.³¹

Tamamının Mekke’de indiği yahut bazı âyetlerinin Mekke’de bazı âyetlerinin ise Medine’de indiğine dair görüşler vardır. Şevkânî (ö. 1250/1834) bu yorumlardan ötürü sûrenin kısmen Medenî, kısmen Mekkî olabileceğini ifade etmiştir.³²

İbn Mes‘ud ve Mukâtil (ö. 150/767)’den nakledilen haberlerde Medine’de nâzil olduğu söylenmişse de muhtevası nazara alındığında Mekkî sûrelerle özdeşleştiği anlaşılmaktadır.³³ Hasan el Basrî (ö. 110/728), Urve b. ez-Zübeyr (ö. 94/713), İkrîme (ö. 13/634), Ata (ö. 115/733) ve Câbir (ö. 200/815) gibi islami ilk devrin önde gelen bilginleri, sûrenin bütünüyle Mekke’de indiği görüşündedirler. İbn Abbas (ö. 68/687): “*Göklerde ve yerde bulunan herkes, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.*”³⁴ Bu âyet müstesna, diğer kısmın Mekkî olduğunu belirtmiştir.³⁵

Kısaca işaret edilen bu veriler, sûrenin çoğunluğunun Mekke’de indiği husûsundaki açıklamaları kuvvetlendirmektedir. Ancak yine de, sûrenin kısmen Mekkî kısmen Medenî olduğuna ilişkin görüş diğerlerine göre ağır basmaktadır.

1.1.4. Sûrenin Konusu

Sûre, Allah-u Teâlâ’nın kullarına lütfettiği güzel nimetlerin birbiri ardınca sergilenmesi ve insanoğluna en büyük nimet olarak verilmiş olan Kur’ân talimi ile başlar. Bu ise insanın yaratılışından ve âyetlerin açıklanmasından önce gelir, sonra insanın muhteşem yaratılışı ve ona en büyük ikrâm olarak sunulan beyân nimeti zikredilir. Güneş ve Ay’ın doğuş ve batışlarındaki düzen ve kâidelere dikkat çekilir.

²⁹ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXI. 59.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 139.

³¹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrû’l-Münîr*, XIV. 165.

³² Karaman ve dğr. *Kur’ân Yolu*, V. 195.

³³ Hafız İsmâil el Konevî, *Hâşiyetü’l-Kûnevî ‘Âla Tefsîri’l-Beydâvî*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrût 2001, XVIII. 224.

³⁴ er-Rahmân 55/29.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 138.

Ağaçların ve bitkilerin irade sahibi olmadıkları halde Allah'a nasıl secde ettikleri anlatılır. Bu vesileyle akıl ve irade yeteneği verilmiş olan varlıkların kendi iradeleriyle Allah'a itaat etmesi, emir ve yasaklarına uyması hatırlatılır. İnsanın, gökyüzünün direk olmaksızın yükseltişi ve kusursuz biçimde işleyişi üzerine düşünmesi istenir. Allah'ın evrendeki kuralları, ölçü, mizân, denge ve düzenli yaratılış üzerinde önemle durulur. Hak ve adaletle ilgili çeşitli ikazlarda bulunulur. Arzın tüm mâhlukat için donatıldığı, süslendiği dikkatlere sunulur. İki doğu iki batıdan bahsedilir. Tatlı ve tuzlu suya sahip iki denizin sularının birbirine karışmaması için aralarına gözle görülmeyen bir engel (perde) konulduğu, İlâhî tevfik ve onun korumasıyla sularının birbirine karışmadan kendi terkiplerini bozmadıkları anlatılır. İnci, mercân gibi insanları etkileyen güzel mücevherlerden, yelkenleri açılmış büyük gemilerden bahsedilip sonsuz ilim sahibi Rahmân'ın nimetlerinin tasviri birbiri ardınca sıralanır; akabinde, yaratılan tüm bu güzel nimetlerin sonlu oluşu fânîlik gerçeğiyle izah edilir. Yalnızca celâl ve azâmet sahibi olan Rabbin zatının bâkî kalacağı bildirilir ve O istediğine istediği gibi tasarrufta bulunur hitabıyla birinci bölüm sonlandırılır.

Sûrenin ilerleyen bölümlerinde, kıyâmetin nasıl olacağına, gökyüzünde hâsıl olacak değişikliklerden başlayarak, semânın açılmış gül gibi değişik renklere, biçimlere, bürünmesine değinilir. Böylesi dehşet bir tablonun ardından kıyâmet sahnelerine geçilir ve onun bazı önemli kısımları anlatılır. Bizim algılarımızın ötesinde, Allah'ın daha neler yapmaya, yaratmaya kâdir olduğuna değinilir. Allah'ın emir ve yasaklarını kasıtlı olarak reddedenlerin sual sorulmaksızın hak ettikleri cezayı çekecekleri ve bunun kaçınılmaz bir gerçek olduğu belirtilir. Yüce Allah, buyruklarına uyan kulların, cennetlerde büyük nimetlerle ve ihsânlarla karşılaşacağını belirtir. Harikulâde bir cennet tasviri yapılmıştır. İnsanın gözüne ve gönlüne hitap edecek bir biçimde güzellikler sıralanmıştır. Kısaca; çeşit çeşit ağaçlar, rengârenk bitkiler, akan-fışkıran nehirler, köşkler, çadırlar, bakışlarını eşlerine dikmiş yâkût ve mercân güzelliğinde hanımlar, yeşil yastıklar, ipekten işlemelerle tezyîn edilmiş benzeri olmayan döşekler vb. sonsuz güzellikler sergilenir.

1.1.5. Sûredeki Edebi Sanatlar

Bu kısmı incelemekteki amacımız Kur'ân-ı Kerîm'in kendine özgü üslûbunda yer alan edebî söz sanatlarının Rahmân sûresinde incelenmesidir.

Kur'ân-ı Kerîm, bir şiir kitabı olmamakla beraber, iletisini düz bir anlatımla ifade etmemiş, mesajının daha iyi anlaşılabilmesi ve kolayca kabul edilmesi için etkili anlatımın vazgeçilmez unsurları olan teşbîh, mecâz, kinâyeye, tevrîye, tenâsüp, cinâs, seci'î gibi edebî sanatlarla da yer vermiştir.³⁶

Görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerîm anlatımı kuvvetlendirmek adına birçok edebî sanata yer vermiştir. Bu edebî sanatlar sözün güzelliğini ve ahengini artırmıştır.

Şimdi Rahmân sûresinde geçen bazı söz sanatlarını ele alalım.

1.1.5.1. Seci'

Bedî' ifadelerden olup sözlükte, sesin aynı yönde tekrarlanması³⁷ “güvercin ve kumruların namelerini tekrarlayarak ötüşleri” mânâsındadır.³⁸ Edebiyâta ise nesir içinde veya sonunda kâfiye yapmak anlamına gelir.³⁹ Bu durum Mekkî sûrelerin vazgeçilmez özelliğidir. Seci'nin en güzeli: uzunluk, kısalık ve karineleri (lafızları) açısından eşit olanıdır.⁴⁰ Rahmân sûresinin âyet sonları aynı harf olduğu için seci'î sanatı mevcuttur. Misâl olarak: “er-Rahmân, el-Kur'ân, el-insan ve el-beyân” gibi.⁴¹

1.1.5.2. Mukâbele

Sözlükte “karşı karşıya bulunma, yönelme, dönme, kabul etme, karşısına alma, gruplara ayırma,⁴² yüz yüze gelmek; iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” anlamlarına gelen mukâbele bedî' ilminde mânâyı süsleyen söz sanatlarından biridir.⁴³ Bir söz içinde geçen iki ya da daha fazla unsurdan sonra her birinin zıddını veya ilgisini peş peşe zikretmek anlamına gelir.⁴⁴ Rahmân sûresinde “göğü

³⁶ Nusret Çam, *İslam'da Sanat Sanatta İslam*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 25.

³⁷ İsfahânî, *Müfredât-ü Eلفâzi'l-Kur'ân*, “s-c-a” md., s. 397; Ebü'l-Kâsım Mahmûd. b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa* (thk. Muhammed Bâsil 'Uyun es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1998. s. 439; 'Îsâ 'Ali el-'Âkûb, *el-Mufasssal fi 'Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Cami'atü Halep, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmu'l-İnsâniyye, 2005. s. 645.

³⁸ Nusrettin Bolelli, *Belâgat-Arap Edebiyâtı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi (İFAV) Yayınları, İstanbul 2016, s. 447.

³⁹ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992. s. 119.

⁴⁰ Bolelli, *Belâgat-Arap Edebiyâtı*, s. 454.

⁴¹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XIV. 168; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr* (terc. S. Gümüş; N. Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, VI. 284.

⁴² İsfahânî, *Müfredât-ü Eلفâzi'l-Kur'ân*, “k-b-l” md., s. 653-654.

⁴³ Bolelli, *Belâgat-Arap Edebiyâtı*, s. 481.

⁴⁴ 'Îsâ 'Ali el-'Âkûb, *el-Mufasssal fi 'Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, s. 562.

yükseltti” ile “yeri alçalttı”⁴⁵ âyetleri; “insanı, topraktan yarattı” ile “cinni, ateşten yarattı”⁴⁶ âyetleri arasında mukâbele sanatı mevcuttur.⁴⁷

1.1.5.3. Teşbîh

Lugatte “benzeri ve dengi olduğunu söylemek, benzetmek” anlamında “ş-b-h” kökünden türemiştir.⁴⁸ Herhangi bir amaca yönelik lafzen ve takdiren teşbîh edatlarından birisini⁴⁹ kullanarak benzetme yapmaktır.⁵⁰ Anlatımı güçlendirmek maksadıyla aralarında çeşitli yönlerden ortak nitelik bulunan iki kavramdan zayıf durumda olanı keyfiyet bakımından daha yüksek olana benzetmek⁵¹ olarak ifade edilmiştir.

Rahmân sûresinde, “Denizde dağlar misâli yükselen gemiler”⁵² ifadesinde benzetme (teşbih) vardır. “Büyükükte dağlar gibi gemiler” anlamındadır.⁵³ “Sanki onlar (bire) yâkûttur, mercândır”⁵⁴ âyetinde⁵⁵ ve “Gök yarılıp da bir gül (gibi) olduğu zaman”⁵⁶ âyetlerinde teşbîh vardır.⁵⁷

1.1.5.4. Mecâz

Mecâz, sözlükte, “uygun olan bir şeyi yapmak, yolun ortası, bir yerin içinden geçmek” mânâlarına gelen “c-v-z” kökünden bir kelimedir.⁵⁸ Abdülkâhir Cürçânî (ö. 471/1078) ve Kazvînî’ye (ö. 739/1338) göre mecâz lügat olarak mastar-ı mîmî’dir. Cürçânî kelimeye “bir yerin içinden geçmek” anlamı verirken Kazvînî, bu kelimeyi “uygun bir yol” mânâsında olduğunu belirtmiştir.⁵⁹ Edebî olarak, bir kelimeyi gerçek anlamından alıp başka bir anlamda kullanarak söze canlılık, güzellik, çarpıcılık ve etkinlik katmak maksadıyla yapılan sanattır.⁶⁰ “Rabbinin yüzü

⁴⁵ er-Rahmân 55/ 7,10.

⁴⁶ er-Rahmân 55/ 14,15.

⁴⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 168.

⁴⁸ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân* “ş-b-h” md., s. 443-444; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, 493.

⁴⁹ Teşbîh edâtı, “Kâf” (gibi), “Keenne” (sanki) vb.

⁵⁰ ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabîyye*, s. 562.

⁵¹ Bolelli, *Belâgat-Arap Edebiyâtı*, s.481; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 405.

⁵² er-Rahmân 55/24.

⁵³ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 174.

⁵⁴ er-Rahmân 55/58.

⁵⁵ Bkz. Râzî *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 143-144.

⁵⁶ er-Rahmân 55/37.

⁵⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 186.

⁵⁸ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “c-v-z” md., s. 211; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s. 155-156.

⁵⁹ ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabîyye*, s. 448-449.

⁶⁰ H. İbrahim Şener ve Âlim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 315.

bâkî kalır” âyetinde mecâz vardır. Bu âyette, Allah-u Teâlâ’nın kendisi yani zâtı murad edilmiştir.⁶¹

1.1.5.5. İsti‘âre

Sözlükte, “a-v-r” kökünden, “*bir şeyi alma, götürme*”⁶² “*emanet almak*”⁶³ gibi mânâlara gelen isti‘âre, “bir şeyden faydalanmak için onu birisinden ödünç istemek”⁶⁴ ve bir kelimeyi kendi mânâsı dışında, çeşitli açılardan benzediği farklı bir adla anmaktır.⁶⁵ Benzetmeye dayalı bir sanattır. Rahmân sûresi 31. âyette “*سَنفُرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا النَّقْلَانِ*” “*Ey insan ve cin yakında sizin de hesabınızı ele alacağız*”⁶⁶ âyetinde isti‘âre sanatı vardır. İnsan ve cin taifesinin “sekâleyn” sorumlu tutulmuş iki varlık, yani “iki ağırlık” olarak ifade olunması ve Yüce Allah’ı herhangi bir iş meşgul etmediği halde âhirette insanların hesaba çekilmesi için zaman ayırmaya benzetilmesi isti‘âre sanatına örnektir.⁶⁷

1.1.5.6. İcâz

Lugatte “*sözü az söylemek, kısaltmak, özetlemek*” mânâsına gelen icâz, “az sözle mânâ ifade etme sanatıdır.” Konuşmacının sözü eksiltip, anlamı tam olarak vermesi” yani sözü özetlemesidir.⁶⁸ “*فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ*” “*Oralarda gözünü yalnız zevcelerine hasretmişler vardır.*”⁶⁹ âyetinde “kadınlar” ifadesi düşürülmüş ve kısa ve öz konuşma (icâz) sanatı uygulanmıştır.⁷⁰

1.1.5.7. İltifât

Lügatte, “dönüşmek, çevirmek, yöneltmek” mânâsında olup mütekelim, muhatap ve gaip sigaları arasındaki intikaldir.⁷¹ Istılahta ise, “bir sözü söylerken, daha çok etki sağlamak için söz arasında o anda doğan bir duygunun etkisiyle sözü hitap edilen kişiden bir başkasına yöneltmektir. Dinleyicinin dikkatini çekmek ve

⁶¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 179.

⁶² ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi ‘l-Belâğati ‘l-‘Arabiyye*, s. 452-453.

⁶³ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi ‘l-Kur‘ân*, “a-v-r” md., s. 595.

⁶⁴ Bolelli, *Belâgat-Arap Edebiyâtı*, s. 90.

⁶⁵ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 412.

⁶⁶ er-Rahmân 55/31.

⁶⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 182.

⁶⁸ ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi ‘l-Belâğati ‘l-‘Arabiyye*, s. 321.

⁶⁹ er-Rahmân 55/56.

⁷⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIV. 191.

⁷¹ ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi ‘l-Belâğati ‘l-‘Arabiyye*, s. 152-153.

ilgisini canlı tutmak maksadıyla da yapılır.”⁷² Rahmân sûresinde “Sakin tartıda taşkınlık etmeyin.”⁷³ meâlindeki âyet “iltifat sanatı” türündendir. Sûrenin bir önceki âyetinde “Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu”⁷⁴ buyruğunda üçüncü şahısla alakalı bir üslup mevcutken bu âyette ikinci şahsa bir yöneliş vardır bu da iltifat sanatına bir örnek teşkil etmektedir.

1.1.5.8. Tekrîr

Sözlükte “kerr” (k-r-r) kökünden gelen tekrar kelimesi ⁷⁵ “muhabatı yumuşatmak, vurgulamak, tenbih etmek, hoşlanmak, en iyi yolu göstermek, tamamlamak, kapsamak, anlatmak” gibi birçok anlama gelir. İstılahta ise, bir şeyin iki kez veya daha fazla tekrar edilmesidir.⁷⁶

Tekrîr, görünüşte yapıya ait bir sanattır. İfadeye ait ahengin artmasında büyük tesiri vardır. Tekrarlanan lafız veya lafızlar arasında bir uyum vardır: Bu uyum, sözcüklerin anlatımına güç vermek için tekrarlanırken kısmî bir simetri meydana getirir. İşte tekrîrin “kesret-i tekrâr” dan yani estetik amaç olmaksızın aşırı tekrardan ayrıldığı noktalarından birisi bu simetridir.⁷⁷ Rahmân sûresinde bir asıl olmak üzere, otuz defa tekrîr vardır.

1.1.5.9. Tercî-i Bend

Rahmân sûresinde, “فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ” “*O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?*” âyetinin farklı olan nimetlerin akabinde 30 kez tekrar etmesi “tercî-i bend” örneğidir. Tercî-i bend, Türk edebiyâtında bir nazım biçimi olmakla beraber; vasita beyti bend sonrasında aynen tekrarlanır. Allah’ın kudreti, kâinatın sonsuzluğu, vb. hususlar sergilenir. Konuya verilebilecek en güzel örnek Ziyâ Paşa’nın terc-i bendidir. O, kâinat ve insan karşısında derin, kuvvetli ve sonsuz bir hayret duygusu hisseder, evrenin sonsuzluğu, âlemlerin çokluğu, insan, dünya, hayvanlar âlemi, mevsimlerin oluşumu ve yıldızların nizamı üzerinde düşünür. Büyük bir şaşkınlık içerisinde evreni temaşa eder ve her işine akıl ermez Allah fikri ile âcizlik felsefesini ortaya koyar. İnsanın, ezeli iradenin gerçekleşmesinden ibâret

⁷² Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 461.

⁷³ er-Rahmân 55/8.

⁷⁴ er-Rahmân 55/7.

⁷⁵ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “k-r-r” md., s. 705.

⁷⁶ ‘Îsâ ‘Ali el-‘Âkûb, *el-Mufasssal fi ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, s. 333-337.

⁷⁷ Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980, s. 22.

olduğunu, insan ve kâinatın yaratıcısının karşısında acîz kaldığını dile getirir ve “Bize düşen sadece sūbhâne çekmektir” der ve her bendin sonundaki vasıta beytini 12 kez tekrarlar. “*Subhâne men tâhâyyare fi sun‘ihi‘l-ukûl, subhâne men bi kudretihi ya‘cüzü‘l-fuhûl*”. (Sanatıyla, eserleriyle akılları hayrete düşüren, kudretiyle anlayışları aciz bırakan Allah‘ı tespih ederim).⁷⁸ Diyebiliriz ki, Kur‘ân başta edebiyât olmak üzere birçok ilmi etkileyen edebî bir özelliğe sahiptir.

1.2. Sanatla İlgili Kavramlar

1.2.1. Sanat

Sanat kelimesi, Arapça‘da “s-n-a” fiilinin kökünden alınmıştır. Bir fiili icat etmektir. Her sun‘ fiildir, fakat her fiil sun‘ değildir.⁷⁹ Sun‘: “işinde usta olmak, güzel iş icra etmek” mânâlarındadır.⁸⁰ İstilahta ise, “maddî veya zihnî bir iş ve çabada izlenen intizamlı yol, yöntem, metod” diye ifade edilmiştir.⁸¹

Bir işi güzel yapmak anlamına gelen sanat kavramı, Kur‘ân-ı Kerîm‘de, *Davud‘a zırh yapma sanatını “صَنْعَةَ لُبُوسٍ” öğrettik*⁸² şeklinde ifade edilmiştir. Âyetten de anlaşıldığına göre sanat kelimesi Arapçadır. Sâni‘ (sanatkâr) sıfatı, Allah‘a atfedilmiştir.

Kur‘ân-ı Kerîm, Allah-u Teâlâ‘nın, Hz. Nûh (a.s.)‘a tûfandan kurtuluş vesilesi olan gemi yapma sanatını öğrettiğini belirtmiştir. Şöyle ki;

“فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا” *“Vahyettiğimiz şekilde, bizim gözetimimiz altında, o gemiyi yap diye vahyettik.”*⁸³ Bu bağlamda “gözlerimizle” ifadesi “azâmet” anlamına gelmektedir. Bu ifadeyle “gözler” kavramı “mükemmel bir itina ve tam bir gözetim” mânâsına gelir. Yüce Allah, burada “gözlerimizin önünde” yani bizim gözetimimiz altında, sana öğrettiğimiz gibi yap” şeklinde ifade etmiştir.⁸⁴ Âyetlerde görüldüğü üzere burada “sun‘ ” fiili kullanılmıştır. Hz. Nûh, geminin inşâsını Allah‘ın öğrettiği şekilde, sanatlı bir şekilde yapmıştır.

⁷⁸ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat‘tan Cumhuriyet‘e Kadar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 47.

⁷⁹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi‘l-Kur‘ân*, “s-n-a” md., s. 493.

⁸⁰ İbn Manzûr Muhammed b. Mukrîm b. Âli b. Ebü‘l-Fazl Cemâlüddîn el-Ensârî, *Lisânu‘l-‘Arab*, Dâru‘-s-Sadr, Beyrût 1968, VIII. 208-209.

⁸¹ Zemahşerî, *Esâsü‘l-Belâğa*, s. 561.

⁸² el-Enbiyâ 21/80.

⁸³ el-Mü‘minûn 23/27.

⁸⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîrû‘l-Münîr*, VI. 316-318.

En güzel sûrette yaratılıp, kendisine Allah'ın zatından bir ruh üflenen insan, yaratıcılık ruhu taşımakla beraber, kendisine bahşedilmiş olan yeteneğe göre güzellikler ortaya koyar. İşinde mahir olan sanatkâr erkeğe “صنَّعٌ”; mahir sanatkâr kadına ise “صنَّاعٌ” denir.⁸⁵ İnsanda var olan güzellik ve sanat duygusu yaratılıştandır. Bununla beraber insan ancak sınırlı ölçüde sanatkârdır.

Bu husus şöyledir: “Kâinata mevcut olmayan bir şeyi bulup icat etmek mümkün değildir. Allah-u Teâlâ, kâinat planına birtakım kanunları koymasaydı, yer altı ve yer üstü kaynakları, elementleri hazırlamasaydı, insan neyi bulup çıkarabilirdi veya neyi icat edip dehasını sergileyebilirdi?”⁸⁶

Netice olarak, hakiki mânâda sanatkâr yalnız Allah'tır. Etrafımızda gördüğümüz, ahenk, ölçü ve nizam üzere yaratılmış olan harikulâde varlıklar O'nun icadıdır. Gökler, yerler hatta tüm varlık âlemi Yüce Allah'ın bir eseridir. İlahî kudret, evrenin her tarafını kuşatmış, güzel nimetlerle dünyamızı tezyîn etmiştir.

1.2.2. Tasvir

Bir nesnenin kendine ait belirtilerini tam ve açık bir şekilde betimlemek, bir şeyi göz önünde canlanacak biçimde resmeder gibi anlatmak mânâsındadır.⁸⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Allah'ın insanı yaratıp biçim vermesi,⁸⁸ güzel konutlar, atlastan yataklar, burçların gökyüzünü süslemesi, hayvanlardaki güzellik, altın, gümüş, inci, yâkut ve mercândan bahsedilmesi gibi birçok husus kulların güzeli anlayabilecek yetiye, kâbiliyete sahip olduğunun delilidir. Kur'an hitabına göre Allah'ın kendi zatında güzellik vardır ve güzelliği nimetleri üzerinde sergilemiştir. İnsanın ruhuna üfürülmüş olan estetik ve güzellik duygusu sayesinde insan, sürekli güzeli, daha güzeli arama çabasıdadır. Bu arayış mutlak güzelliğe mutlak güzelliğin sahibi Rahmân Teâlâ'ya yönelmiş fitri bir arayıştır. Dolayısıyla İslam ile tasvir arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.⁸⁹

⁸⁵ Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “s-n-a” md., s. 493.

⁸⁶ Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsîri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1989, VII. 3684-3685.

⁸⁷ Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkilâp ve Aka Kitabevleri*, 1973, s.711.

⁸⁸ Bkz. el-Hicr 15/29; es-Secde 32/9.

⁸⁹ Yılmaz Can, Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2019, s. 31.

1.2.3. Estetik ve Tevhîd

1.2.3.1. Estetik

Estetik kelimesi, farklı dillerde çeşitli şekillerde ifade edilir. Misâl olarak, Osmanlı Türkçesinde, “*bedüiyât, ilm-i mehâsin, ilm-i bedüi, ilm-i bedayüi, hikmet-i bedayüi, ilm-i zevk*”, Arapça’da “*ilm-i cemâl*”, Fransızca’da “*esthetique*”, İngilizce’de “*aesthetics*”, Türkçede de karşılığı duyum ve algılama olan estetik kelimesi, Yunanca “*aisthesis*” kelimesinden türemiş olup duyuğu ilmi anlamına gelir.⁹⁰

Estetik kelimesinin Arapça karşılığında, “*ilmü’l-cemâl*”in yanında “*el-cemaliyyât*”, “*felsefetü’l-cemâl*”, “*felsefetü’l-fen*” gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Osmanlı münevverleri “güzellik bilimi” olarak adlandırdıkları estetiği, “*ilm-i hüsn*” şeklinde tanımlamaktadırlar.⁹¹ Bu en güzel olanın aranması, araştırılması, algılanması, üzerinde düşünülüp tahlil edilerek, sanat eserinin teolojik bir çabayla bulunduğu evreden alınıp bir üst yaratıcı evreye götürülmesi olaydır. Çünkü insan, varoluşu, doğayı, kâinatı ve onları temaşa eden insanı algımlarken akla, irfana, mantığa ve aynı eşdeğerde duyuğmlara başvurur. Diğer taraftan, kâinatın oluşumu, tabiat hareketleri ve akletme (düşünme) faaliyetleri “güzel” olarak belirtilir. Bir bakıma güzellik ile hakikat özdeştir.⁹²

1.2.3.2. Tevhîd

Tevhîd lugatte, “bir olmak” anlamında olup bir şeyin tek olduğu hususunda hüküm vermek, kabul etmek⁹³ demektir.⁹⁴ Arapçada “*v-h-d*” kökünden gelen bir sözcük olup “*tef’il*” vezninde bir mastardır. Bu şekilde, kelimeye Kur’ân-ı Kerîm’de hiç rastlanmadığı gibi, “*v-h-d*” fiil olarak da kullanılmamıştır.⁹⁵ Yüce Allah’ın tekliği “Vâhid, Ehâd” sıfatlarıyla yahut farklı tarzlarda geçmektedir.

Dinî bir terim olarak “tevhîd”, Yüce Allah’ı kendi zâtında, isim ve fiillerinde bir olarak kabullenmek, eşsiz ve benzersiz olduğunu gönülden tasdik

⁹⁰ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977, II. 81.

⁹¹ Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, II. 81; Cemil Sena, *Estetik, (Sanat ve Güzelliğin Felsefesi)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 9.

⁹² Naim Şahin, “Gazâlî’de Etik-Estetik İlişkisi”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2011, (özel sayı) sy. 3, XLVII. 94-95.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, III. 450; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, Bahriye Matbaası, İstanbul 1305, II. 48.

⁹⁴ Mustafa İbrahim, Ahmet Hasan ez-Ziyât, Hâmid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccâr, *Mü’cemü’l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, II. 1016.

⁹⁵ Âsım Efendi, *Kâmûs*, II. 48.

ederek iman ve salih amellerle birlemek, yüceltmek, ibadetleri yalnız ona has kılmak anlamlarındadır. ⁹⁶ İslamiyetin temeli olan tevhîd inancı, Fatiha sûresinde :“*Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız.*”⁹⁷ İhlâs sûresinde :“*O Allah birdir, Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur*”⁹⁸ biçiminde en özlü halleriyle ifade edilmiştir.

Estetiğin ilk prensibi olarak tevhîd ise şöyledir, Yüce Allah’dan başka bir ilâh olmadığına inanıp, kendimiz ve hayat çizgisi arasında her ne yaratılmışsa hepsini vahdâniyetle özdeşleştirmek onun her olayın ilk müsebbibi, her şeyin sonu yani ezeli ve ebedî olduğunu kabul etmek demektir.⁹⁹

Tevhîd, güzelliği yüceltir. Mutlak güzelliği Allah’da ve O’nun kitabında görür. O’nun fiziki âlemin ötesinde görünmezliği ve ifade edilemezliği en yüce estetik gerçekliktir. “*Allah güzeldir, güzelliği sever.*”¹⁰⁰ Kur’ân’ın kendisi de bizatihi güzelliklerle doludur mesajının özü tevhid’dir. Her insan estetik düzeyde, güzelliği idrak edebilecek bir şekilde yaratılmıştır. Tevhîd, içi-dışı sırlarla dolu olan bu ihtişamlı âlemde âhenk, uyum ve nizâmı görebilmektir. Kur’ân Allah’ın dünyayı insan için yarattığını, dolayısıyla bütün mevcudatın kullanımı ve faydasına tahsis edildiğini beyân eder. Güneş, ay, okyanuslar, nehirler, dağlar, gökler ve yıldızlar, bunların hepsi insanın yararlanması ve estetik hazzı için yaratılmışlardır. Tevhîd, yaratılıştaki tecellilerdedir, bütünlüktedir. İnsan dâhil yaratılan her canlıda, bitkide, hayvanda, kısacası kâinattaki her şeydedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki tevhîd’in yolu Allah’ı, Kur’ân’ı, insanı kavramak ve kâinat kitabını keşfetmekten geçer.

Görüldüğü gibi zikredilen bütün bu hususlar evrendeki düzenin tevhîd esasına dayandığının en somut göstergeleridir. Allah-u Teâlâ, Rahmân sûresinde bu estetik oluşumları sıralayarak, kâinatta var olan ince bir ayar, ölçü, nizam ve estetik gibi unsurlardan hareketle her şeye hâkim, kurduğu şaşmaz düzeni en gerçekçi değerlerle donatan bir Rab olduğunu ilan etmektedir.

⁹⁶ Ebû'l-Mu‘în Meymun b. Neseî, *Bahrü'l-Kelâm* (thk. Muhammed Sâlih el-Ferfûr, Mektebetu'd-Daru'l-Ferfûr), Dımaşk 2000, s. 55-56.

⁹⁷ el-Fâtiha 1/5.

⁹⁸ el-İhlâs 112/1,4.

⁹⁹ İsmâil Râci Fârûkî, Luis Lâmia, *İslâm Kültür Atlası* (çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İnkilab Yayınları, İstanbul 1991, s. 96.

¹⁰⁰ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Kurtuba, 2009, “İman”, 147.

1.2.4. İhsân

İhsân kelimesi lügatte, iyilik etme, lütûf, ikram, yardımseverlik, bağış, hayır, inâyet anlamlarında olup kötülüğün zıddıdır.¹⁰¹ İhsân kelimesi, “ iyi ve güzel olmak” mânâsına gelen “h-s-n” kökünden türetilmiştir. Aynı kökten “ahsen” pek güzel, anlamında olup “hüsn” ve türevleri estetik, sağlam, iyi, güzel ve arzu edilen bütün sevindirici ve hayran bırakan nimetleri ifade eder. “Başkasına iyilik yapmak” ve “bir işi güzel yapmak” şeklinde kısmen iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Yüce Allah, fiillerinde her işi en güzel şekilde yapmış, varlığında özüne güzelliği yerleştirmiştir.¹⁰² Mü'minûn 14. âyeti bu konuya verilebilecek en güzel örnektir. “*Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*”

İhsân kavramını, yaratıcının eylemi ve kulun eylemi olarak iki madde halinde ele alabiliriz. Şöyle ki,

1- Güzeli var etmek ve yaratmak. Allah-u Teâlâ “*O ki, yarattığı her şeyi güzel (ahsene) şekilde yaptı. Ve insanı çamurdan yaratmaya başladı.*”¹⁰³ Onun yarattıklarında bir noksanlık söz konusu değildir. Her şey en mükemmel şekilde yaratılmıştır.

Diyebiliriz ki: Âlemin ve ondaki varlıkların sonradan var olduğu gerçeğinden hareketle evrenin bir var edicisinin ve bir yaratıcısının olduğu aşikârdır. İhsân üzere yaratılan bir güzellik bizi sanatkârına götürür. Akıllara durgunluk veren bu kusursuz âlemi yoktan var eden ancak tüm noksanlardan münezze olan Allah'tır. O, yarattığı her şeyi kusursuz bir şekilde, maslahata uygun olarak halk etmiştir.

2- İhsân, güzeli icra etme mânâsındadır. Allah (c.c.) bir âyette: “*Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır*”¹⁰⁴ buyurmuştur. Yüce Allah, biz kullarına dünyada nimetler vererek, âhirette ise sonsuz güzellikler bahşederek ikrâmda bulunacaktır.¹⁰⁵ Bu nimetlere nâiliyet ise, yaratılış gayemiz olan kulluk, takva ve ihsânı bütün davranışlarımızda sergileyebilmemizdir. Hz. Peygamber'in, “Cibril hadisi” diye bilinen hadiste geçen “*İhsân, Allah'ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü*

¹⁰¹ İbn Manzûr *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 117.

¹⁰² İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “h-s-n” md., s. 235.

¹⁰³ es-Secde 32/7.

¹⁰⁴ el-En'âm 6/160.

¹⁰⁵ Bkz. Âl-i İmrân 3/148; en-Nahl 16/39; ez-Zümer 39/10.

sen O'nu görmesen de O seni görmektedir” şeklindeki açıklaması bu bağlamdaki ihsânın en güzel tanımını kabul edilmiştir.¹⁰⁶

Netice itibariyle “ihsân” kelimesiyle tam olarak anlatılmak istenen şey, gerçekleştirilen her eylem ve davranışı bir sanata ve sanatı da Allah’ın selamına dönüştüren kalbin ve ruhun güzelliği, yani iç güzelliğidir.”¹⁰⁷ Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki; Yüce Allah Rahmân sûresinde verdiği güzel ve kusursuz nimetlere mukâbil kullarından da fiillerini süslemelerini beklemektedir. İnanıp güzel işler yapanların ecri zâyi edilmeyecektir.¹⁰⁸ Allah’ın ihsânına karşılık kulun ihsânı murat edilmiştir. İnsan sergileyeceği iyilikler sayesinde ebedî nimetlere nâil olacaktır.

1.2.5. Tezyîn

Tezyîn kelimesi lügatte; “süslemek, bezemek, donatmak” anlamına gelen, “z-y-n” kökünden türemiştir. Tezyîn kelimesi, “zeyyene” fiilinin mastar kipidir. İman, ilim, inanç, yüz, güç, uzun boyluluk, mal, makam, ev eşyası, kerem, edep, amel (iyi veya kötü), gökyüzü, arz gibi birçok kelime zînet olarak ifade edilir.¹⁰⁹ Zeyyene fiili birçok lügat ve tefsir kaynağında “güzel gösterdi” şeklinde açıklanmaktadır.¹¹⁰

“Zînet” ise kendisiyle süslenilen şeydir. Tezyîn, güzellik ve süs anlamlarının karşılığıdır.¹¹¹ Dilimizde en fazla “süs” mânâsında ifade edilen tezyîn: “*Bir şeyi takıyla, elbiseyle veya şekil verme yoluyla*” güzelleştirmektir.¹¹²

Tezyîn kavramı, Kur’ân’da, türevleriyle birlikte on sekiz yerde isim, yirmi yedi yerde fiil olmak üzere toplam kırk beş yerde geçer. Kur’ân’da tezyîn fiili, dokuz

¹⁰⁶ Buhârî, Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Riyâd: Dâru's-Selâm,1999) “İman” 37; Müslîm, “İman” 1; Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2011) “İman” 14; Açıklamalar için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 117.

¹⁰⁷ Koç, *İslam Estetiği*, s. 59.

¹⁰⁸ el- Kehf 18/30.

¹⁰⁹ Bkz. el- İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “z-y-n” md., s. 388-389.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 284; Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî*, Dar'u İhyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrût (ts), II. 100.

¹¹¹ Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Mühîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût/Lübnân, 2005. s. 1204; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII. 91.

¹¹² Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, el-Mektebetü'l-Emeviyye, Beyrût, Dimaşk, 1978. s. 280.

yerde Allah'a ¹¹³ altı yerde ise şeytana isnâd edilmiştir.¹¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen diğer kavramlarda olduğu gibi, tezyînat konusu da özel bir konuma sahiptir. Zira Allah, kâinatta bulunan her şeyi “zînet” üzere yarattığını âyetlerde açıkça ifade etmiştir. Şöyle ki: “اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَزِينَةٌ” “*Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süstür.*”¹¹⁵ Bu âyet dünyadaki her şeyde zînet olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durum bir âyette: Allah'ın kulları için yarattığı süs “زِينَةَ اللَّهِ” diye ifade edilirken,¹¹⁶ diğer âyetlerde: ince hesaplarla düzenlenmiş gökyüzü, yıldızlar¹¹⁷; bayram günü ¹¹⁸; denizden çıkan mücevherler ¹¹⁹ ve kullar için yaratılmış her şey Allah'ın bir zînetidir şeklinde ifade edilmiştir.

Buradan hareketle şu tespiti belirtmede yarar var: Kur'ân'ın tanımına göre yaratılan her türlü nimet aynı zamanda Allah'ın bir süsüdür, zînetidir. Bu noktada, Rahmân sûresinde 31 defa zikredilen “فَيَايَ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ” “*O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?*” âyet-i kerimesindeki “آلَاءِ” kelimesi nimetler anlamında olup hoşluk, letafet, fayda ve güzellik ifade eder. Güzel, hoş manzarası olan her daim yeşil olan ağaçlar için de bu kelime kullanılır. Buradaki güzellik, Allah'ın kullarına verdiği nimetlerle ilgili bir güzelliştir.¹²⁰ Nimet Kur'ân'da bizzat zînet mânasında kullanılmamasına karşın yakın anlamda ifade edilmiştir.

İsfehânî, şöyle der: “*Gerçek süs, hem dünyada hem de âhirette hiçbir durumda kusurlu olmayan şeydir.*”¹²¹ Bu ifade konumuza ışık tutmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: “إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا” “*İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir süs yaptık.*”¹²² Yani her şeyi kusursuz yaptık. Bir diğer âyette ise “*Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır. (Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları*

¹¹³ Tezyîn fiilinin Allah'a nispet edildiği âyetler için bkz: en-Neml 27/4; el-Hicr 15/16; el-Mülk 67/5; el-Fussilet 41/12; Kâf 50/6; el-A'raf 7/32; el-Kehf 18/7; el-En'âm 6/108; el-Hucurât 49/7.

¹¹⁴ Tezyîn fiilinin Şeytana nispet edildiği âyetler için bkz: el-En'âm 6/43; en-Neml 27/24; el-Hicr 15/39; en-Nahl 16/63; el-Fussilet 41/25; Ankebût 29/38.

¹¹⁵ Hadîd 57/20.

¹¹⁶ el-A'raf 7/31.

¹¹⁷ el-Hicr 15/16.

¹¹⁸ Tâ-hâ 20/59.

¹¹⁹ en-Nahl 16/14.

¹²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV. 432-433.

¹²¹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “z-y-n” md., s. 388-389.

¹²² el-Kehf 18/7.

*cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır.”*¹²³ Rahmân sûresinin 26. âyetinde “كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ / وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ” “Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır. Ancak, azâmet ve ikrâm sahibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.”¹²⁴ âyeti de bu minvaldedir. Zira sûrede birçok dünya nimeti sıralandıktan sonra bu âyet zikredilmiştir. Şu halde, nimetler her ne kadar fâniliğe mahkûm gibi görülse de sonsuz güzelliklerle bezenmiş yepyeni bir hayatın varlığını göstermektedir.

Bu dünya hayatındaki tezyînatın hepsi belli bir gayeye matuftur. Rahmân olan Allah, sanatının inceliklerini ve kudretinin alâmetlerini, evrende kusursuz bir biçimde sergilemiş, kendisine inanmamız ve gereği gibi kullukta bulunmamız için, bütün bunları birer imtihan vesilesi kılmıştır. Dünyevî olan her şey Allah katında bir değer ifade etmediği gibi, gelip geçicidir. Oysa Allah katında kıymet verilmiş olan imandır, takvadır ve güzel amellerdir. Bunun neticesi ise “hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, paha biçilemeyecek olağanüstü güzelliklerle tasvir edilmiş cennetlerdir.”¹²⁵ Bütün bunlar teşvik amaçlı olup maksat, Allah'ın rızasını kazanmaktır. İşte, Rahmân sûresinin konusu bu minvaldedir.

Burada yeri gelmişken, Rahmân sûresinde nimetlerin tasvirine vurgu yapan âyetleri iki kısımda ele alarak konumuzu toparlamak istiyoruz.

1- Dünya nimetleri üzerindeki tasvir: İnsanın yaratılışı, güneş, ay, ağaç, gökyüzü, yıldızlar, arz, hayvanlar, rengârenk meyveler, hurma ağacı bitkiler, yapraklar, taneler, ekinler, güzel kokulu çiçekler, denizler, madenler (inci-mercân) inşa edilmiş yelkenli gemiler gibi.

2-Âhîret nimetleri üzerindeki tasvir: Cennetler, yemyeşil, türlü ağaçlar, rengârenk bitkiler, akan-fişkırان pınarlar, her türlü meyve, hurma, nar, astarları kalın ipekten harikulâde döşekler, yeşil yastıklar, döşemeler, kasırlar, inciden çadırlar, yüksek yeşil refrefler, yâkût ve mercân güzelliğinde kadınlar ve sonsuz ihsânlar... Tüm bu âyetler, Allah-u Teâlâ'nın yaratma sanatındaki tezyînatı sergilemektedir.

¹²³ Âl-i İmrân 3/14,15.

¹²⁴ Bkz. er-Rahmân 55/26,27.

¹²⁵ Bkz. Buhârî, “Bed’ül-halk” 8.

Netice itibariyle, Yüce Allah kâinatta gördüğümüz her şeyi sanatlı bir şekilde yaratmıştır. Rahmân sûresinde dünya ve âhiret nimetleri konusu işlenmiş, bununla beraber her nimetin zînet boyutu sergilenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
RAHMÂN SÛRESİ'NDE NİMETLERİN TASVİRİ

2.1. Rahmân (الرَّحْمَنُ)

Rahmân ismi, “فَعْلَانُ” vezninde Allah’a has bir sıfattır. Merhamet etmek, affetmek, acımak, esirgemek, bağışlamak, nimet vermek, kadın rahmi (dölyatağı) anlamlarındaki rahmet “r-h-m” kökünden gelir.¹²⁶ Bu kelime kalp yufkalığı ve şefkat mânâlarına da delâlet eder. İsfehânî, bu kelimenin “sonsuz merhametiyle incelik, bağış ve ihsânda bulunan” anlamlarına geldiğini belirterek, Yaratıcı’nın bir sıfatı olarak kullanıldığında sadece ihsân mânâsı ifade olunur diye vurgulamıştır.¹²⁷ Yüce Allah, ihsânda bulunmayı kendisine has kılmıştır. Kâinat bütünüyle bu sıfattan tecelli eden rahmet kapsamına girmiştir.¹²⁸

Rahmân (Rahmet) kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de türevleri ile birlikte oldukça sık geçen bir kavramdır. “Rahmet” şekliyle 57 ve “Rahmân” şekliyle 114 defa zikredilmiştir.¹²⁹ Allah’ın “Rahmân” ve “Rahîm” vasfı da çok merhamet edici olarak sadece Allah için kullanılırken, “Rahîm” sıfatı Kur’ân’da bir yerde Hz. Peygamber için kullanılmıştır.¹³⁰ Şu halde Rahmân sıfatı, hiçbir varlık için kullanılmayıp yalnız Allah için kullanılmış, sonsuz ikram, lütûf ve merhametiyle her şeye ulaşan mânâlarına gelerek rahmetten neş’et eden nimet-i ilâhiyeyi ifade etmiştir.¹³¹

Tanımlarda verilen tüm bu mânâlar nezâket ve merhametle muamele eden anlamına gelmektedir. Bunun yanında bu ismin anlamı Türkçe’ye tam olarak çevrilemediğinden O’nun rahmeti, yaratma, bağış, lütûf, ihsân ve merhamet üzerine bina edilmiştir.¹³² Nitekim Allah-u Teâlâ’nın insanı yaratması ilâhî rahmettendir. İnsanı oluşturan sperm ve yumurtanın birleşerek sağlam bir karargâha “قَرَارٍ مَكِينٍ”¹³³ yani hayatın ilk kıpırtılarının başladığı ana rahmine yerleştirilmesi söz konusudur. Özel konumu olan bu mekâna “rahîm” isminin verilmesi bundandır.

Aslında Yüce Yaratıcı’nın, Rahmân ve Rahîm olmasından dolayı yaptığı in’âm ve ihsânların sayılması mümkün değildir. Kâinata görebildiğimiz veya göremediğimiz her nesnede bir tasarı, bir ölçü ve bir düzen vardır. Bütün bu düzen

¹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XII. 230.

¹²⁷ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “r-h-m” md., s. 347.

¹²⁸ Bkz. A’râf 7/56-156.

¹²⁹ Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘Ârûs Min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Beyrût, h.1386 /m. 1966, IX. 304.

¹³⁰ et-Tevbe 9/128.

¹³¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4658.

¹³² Bkz. el-Mü’min 40/7.

¹³³ el-Mürselât 77/21.

ve sanat sonsuz bir ilim, kudret ve rahmet-i ilâhînin isimlerinin bir tecellisidir. Öyleyse âlemde var olan sistemi belirleyen bir ilâh mevcut olup o da Rahmân'dır.¹³⁴ Bu isim Allah-u Teâlâ'nın ünvanı ve özel ismi olduğu için bütün esmâyı içine alır. Bu husus Kur'an'da şöyle izah edilir: “*De ki: Gerek Allah diye, gerek Rahmân diye dua ediniz. Hangisi ile dua ederseniz edin, nihâyet, en güzel isimler O'nundur.*”¹³⁵

Dünyevî ve uhrevî bütün nimetler “Rahmân” isminin tecellisiyledir. “*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.*”¹³⁶ âyetinde verilmek istenen mesaj da budur: Bu rahmet, öyle bir merhamettir ki hiçbir şarta hiçbir gayret ve irâdeye bağlı olmaksızın evrendeki tüm varlıklara sunulan sonsuz bir bağıştır.¹³⁷

Şu halde diyebiliriz ki: Rahmân sûresinde Allah-u Teâlâ'nın güzel nimetleri ve güzel fiilleri birbiri ardınca sergilenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

İnsan ve cinnin yaratılması (خلق), beyânın öğretilmesi (عَلَّمَ), güneş ve ayın bir hesap ile olması (حسبان), bitkiler (yıldız) ve ağaçların secde ederek itaat etmeleri (سجد), semânın yükseltilmesi ve mîzanın konulması (رَفَعَ), yerin mahlukât için alçaltıp konulması (وَضَعَ) fiilleriyle anlatılmıştır. Yeryüzünde çeşit çeşit meyveler, yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler gibi birçok fiil, nimet, güzellik ve ihsânın menbaı olan, Rahmân isminin tecellileridir. Görüldüğü gibi bu bize, fiil failsiz olmaz kaidesince eserin arkasındaki fiili, fiilin arkasında da aşikâr olan faili gösterir. Sanatta sani'î gösterir. Allah-u Teâlâ, bizler için burada “tevhîd” eğitimi yapmakta olup, eserden müessire yani yaratılmış olan tüm varlık âleminden kendisine ulaşmamızı hedeflemiştir.

Buraya kadar verdiğimiz tüm bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, Rahmân olan Allah'ın rahmeti ve sanatı tüm kâinatı kuşatmıştır. “*Allah, zâtı itibariyle celâl, fiilleri itibariyle kerîmdir.*”¹³⁸ Gözle görülsün veya görülmesin, yaratılmış olan her canlı, her nesne, sonsuz bir ilim ve sanatlı bir yapıdadır. Çünkü: Yer, gök, evren ve içerisinde olan tüm varlıklar O'nun, kerîm sıfatının yansımalarıdır. Sûrenin Rahmân ismiyle başlaması ise, dünyevî ve uhrevî bütün nimetlerin letâfet ve güzellikleriyle ikrâm sıfatının bir tecellisi olduğunun delilidir.

¹³⁴ Bkz. Mü'minûn 23/71.

¹³⁵ el-İsrâ 17/110; el-A'raf 7/180; Tâ-hâ 20/8; el-Haşr 59/24.

¹³⁶ el-A'râf 7/156.

¹³⁷ Bkz. el-İsrâ 17/100. Benzer açıklamalar için bkz. Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 62-64.

¹³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 175.

2.2. Kur'ân (الْقُرْآن)

Kur'ân lügatte, “okumak, okutmak, toplamak” anlamlarında bir mastardır. ¹³⁹ “ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ / فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ” “Şüphesiz onu toplamak ve okutmak bize aittir. Öyleyse Biz, onu okuttuğumuz vakit; sen, onun okunuşunu dinle.”¹⁴⁰ “Kur'ân” kelimesinin muhteva bakımından ifadesi, âyetteki tabiriyle aynı mânâdadır.

Rahmân olan Allah, “عَلَّمَ الْقُرْآنَ” “Kur'ân'ı öğretti.”¹⁴¹ Bu âyette Kur'ân'ın talimi Rahmân olan Allah'a izafe edilmektedir. Bu ise, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunun delilidir. Rahmân sûresinin bu âyetinde Kur'ân'ın öğretilmesi hususu mübhem bırakılmıştır. Burada Allah-u Teâlâ'nın muradını bilmeye ihtiyaç vardır. Âyetler insanı düşündürmek ve Kur'ân'a karşı mesuliyetin idrak edilmesi maksadına mebnidir. Ayrıca, Müşriklerin Kur'ân'ı yalanlamalarına karşın onun vahiy eseri olduğunu ortaya koymaktır. ¹⁴² Bu âyet: “Allah Kur'ân'ı öğretti” yani “insanı halketmeden evvel meleklerle Kur'ân'ı öğretti”¹⁴³ ya da Allah onu peygamberine öğretti, o da onu bütün insanlara eksizsiz tebliğ etti¹⁴⁴ anlamlarında olduğu beyân edilmiştir. Böylelikle bu izahlar âyet-i kerimeye bir açıklık getirmektedir ki, aşağıdaki âyetler de bu minvaldedir.

“Bu Kur'ân rahmân ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir.”¹⁴⁵ “O (Kur'ân), şüphesiz değerli, bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür.”¹⁴⁶ “De ki: Onu, Cebrâil, iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.”¹⁴⁷ “O'nun (söyledikleri), yalnızca vahyolunmakta olan bir vahiydir. Onu güçlü, kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrâil) öğretti.”¹⁴⁸ Bu âyetlerle açıkça ifade edildiği gibi “öğretti” mânâsındaki fiilin öznesi esasında kelâmın esas sahibi Rahmân Teâlâ'dır. Öğretilen,

¹³⁹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “k-r-e” md., s. 668.

¹⁴⁰ Bkz. Kıyâme 75/17,18.

¹⁴¹ er-Rahmân 55/1,2.

¹⁴² Bkz. el-En'âm 6/33.

¹⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 65-66.

¹⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 140.

¹⁴⁵ Fussilet 41/2. Ayrıca bkz. Yâ-sîn 36/5; el-Mü'min 40/2; el-Câsiye 45/2; el-Vâkı'a 56/80.

¹⁴⁶ et-Tekvîr 81/19; el-İnşikâk 85/19.

¹⁴⁷ en-Nahl 16/102; eş-Şu'arâ 26/193.

¹⁴⁸ en-Necm 53/4,5.

vahiy meleği Cebrâil ve onun vasıtasıyla da Hz. Peygamber olup¹⁴⁹ yukarıda meâlini verdiğimiz Necm 4- 5. âyetlerde bu husus bilhassa vurgulanmıştır.

Şu halde Kur’ân, Yüce Rahmân’ın özü “tevhîd” inancına dayalı eşsiz bir kelâmıdır. O, gerek sözcüklerinin seçilmesi, gerek, düzeni, gerekse anlam dokusu gibi olağanüstü özellikleri bakımından Yüce Allah’ın insan hayatının merkezine yerleştirdiği bir din kitabıdır. Allah-u Teâlâ’nın mahlukâtın en şerefli olan Hz. Peygamber’e Cebrâil vasıtasıyla öğrettiği, ilâhî vahyin en büyüğüdür. Çevremizi kuşatan, hakikatları Yüce Allah’ın bir oluşunu, ahlâk, ibâdet, muâmelât, ukubât gibi inanç ve inancın sistematik yapısını öğrendiğimiz yüce kelâmıdır.

Kur’ân’ın en güzel tanımını yine bu yüce kelâmın içerisinde buluruz. Şöyle ki: *“Yüce Allah, sözün en güzelini; âyetleri (güzellikte) birbirini andıran ve buyrukları tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir.”*¹⁵⁰ Âyet-i kerîmedeki anahtar ifade, “sözün en güzeli” olmasıdır. Yüce Allah, Kelâm-ı Kadîm’ini bu şekilde vasıflandırarak bir güzellik sergilemiştir. Kur’ân, hem lâfzı ve hem de mânâsıyla en büyük mucizedir. Bu husus bir hadîs-i şerifte: “Her peygambere mutlaka insanların iman etmek zorunda oldukları şeyler cinsinden bir mucize verilmiştir. Bana verilen mucize Allah’ın bana vahyettiğidir, Kur’ân’dır”¹⁵¹ şeklinde ifade edilmiştir.

Kur’ân söz sanatında, edebiyatta zirveye çıkmış, indiği devirdeki muhataplarına meydan okumuş, bir mislini¹⁵² veya kendisi gibi 10 sûre¹⁵³ veya 1 sûre¹⁵⁴ getirmelerini istemiş, ancak bugüne kadar hiçbir insan buna muvaffak olamamıştır. Müslüman olmayanlar dâhi onun edebî mükemmelliğinden derinden etkilenmişlerdir. Kur’ân’ın bu eşsiz mükemmelliği icaz yahut “aciz bırakan güç” olarak ifade edilmiştir.¹⁵⁵ Bu özellikleri ile üzerinden 14 asır geçmesine rağmen hâla inkârcılarına meydan okumaya devam etmektedir.

Kur’ân uslubunun sanatsal tasviri ve etkileri şu şekildedir: O, bir vahiy ve itikat kitabı olup Yüce Allah’ın kelâm sıfatının mazharıdır. Dil, şekil ve içerik

¹⁴⁹ el-Bakara 2/97.

¹⁵⁰ ez-Zümer 39/23.

¹⁵¹ Buhari, “Fezâilu’l-Kur’ân” 1; Müslim, “İman” 239.

¹⁵² el-İsrâ 17/88.

¹⁵³ Hûd 11/13.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/23.

¹⁵⁵ Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, s. 193.

yönünden, edebî-dilsel bir muhtevaya sahiptir. Bu özellikleri yönünden müşrikler bile Kur'ân'ın mucizliğini kabul etmiş onun hitabı karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir.

Velid b. Muğire, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşunu dinlediğinde hayranlığını şöyle dile getirmiştir. “Ben Arabistan'ın ilk şairi ve şiir erbabıyım. İtirazsız bir selahiyetle diyebilirim ki, bu Kur'ân ne bir insan eseridir, ne de cin. Çok hususi bir güzelliğe ve tesire sahip, bilinen her şeyi ardında bırakan, aydınlık ve güzellikle dolu bir kelâmdır.”¹⁵⁶

Öte taraftan, “*Rahmân, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı. Ona beyânı öğretti.*”¹⁵⁷ Âyette zikredilen Kur'ân'ın öğretilmesinin, onun telaffuzu yani Kur'ân'ın tilavetinin uygulanması olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁸ Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilmesi hususunda tecvîd, birinci sırada gelir. Tecvîd sözlükte “cevdet” adını alıp¹⁵⁹ bir şeyi güzelleştirmek, güzel eda etmek, süslemek anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁰ Mahreç ve sıfat bakımından Kur'ân harflerine ait hareketlerin, sükûnların, medlerin, gunnelerin, vasıl, vakf ve kasr gibi hususların hakkını vererek okumak,¹⁶¹ Kur'ân'ı kulakları doyuracak, nefisleri tesiri altında bırakacak şekilde birbirine uygun ve birbiriyle tam uzlaşmış olarak telaffuz etmektir. Kur'ân ilimleri terminolojisinde Kur'ân'ı hatasız ve güzel icra etme sanatıdır. Kur'ân'ın lügatla ilgili güzelliği icazın zirvesine ulaşmıştır. Bundan dolayıdır ki başlangıçtan günümüze kadar çoğu eser bu eşsiz kitabın tesirinde kalmıştır.

Aslında bu açıdan bakıldığında görürüz ki: Kur'ân'ın kendisi sonsuz yapının en güzel örneğidir; edebi sanatların bütün gelecekteki oluşumlarını görsel sanatları dekorasyon ve mimari eserlerin her ikisini de, hatta ses sanatlarını ve musikiyi de etkileyen bir özelliğe sahiptir. Güzel okunabilir ve musikili bir özelliğe sahip olması sebebiyle en seçkin hafızlar tarafından okunmuş ve İslâm dünyası tarafından huşu ile dinlenmiştir. “Edebi bir eser olarak Kur'ân okunurken ritminden, akıcılığın ve

¹⁵⁶ Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, s. 121.

¹⁵⁷ er-Rahmân 55/1,2,3,4.

¹⁵⁸ Ebü'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri* (terc. Bedrettin Çetiner-Bekir Karlığa), İstanbul 1992, XIV. 7627.

¹⁵⁹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “c-v-d” md., s. 210-211.

¹⁶⁰ Âsım Efendi, *Kâmûs*, I. 1110; Abdurrahmân Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, İstanbul 2017, s. 77.

¹⁶¹ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2014, s. 164.

belâgatının derinliğinden sarsılmayan bir insan dahi yoktur. Kur’ân, Müslümanlar üzerinde estetik ve hissi tesire sahiptir.”¹⁶² İslâmi sanatların gelini olarak tanımlanan güzelyazı (hat), tezhib, teş’ir, kitab süslemeciliği, ciltçilik gibi sanatlar, Kur’ân’daki sanatın insan üzerindeki yansıması gibidir. Kur’ân âyetlerinin misalleriyle süslenen islâmi sanat çalışmaları, son derece estetik bir özelliğe sahiptir.

Öte yandan, Kur’ân’da dinî içeriğin yanında; astroloji, tıp, matematik, fen, edebiyat, tarih, yer bilimleri gibi farklı alanlara dair ilimler, hatta terzilik, ipekçilik, ziraatçılık, denizcilik, atıcılık, demircilik, gibi çeşitli sanatlara ait temel bilgiler de bulunmaktadır. Kısacası bilemediğimiz daha nice şeyler “*apaçık bir kitapta mevcuttur.*”¹⁶³

Sonuç olarak: Hz Peygamber ve onun halkasında yetişen Müslümanların en mühim ve en verimli kaynağı, Kur’ân-ı Kerîm olmuştur. Bu ilk nesil ve aynı minval üzere onu takip eden kurrâ ve hafızlar, onun okunması, imlâsı ve hıfz edilmesi üzerinde durmuş ve onu Rahmân’ın indirdiği şekliyle muhafaza etmişlerdir. “Kur’ân’dan aldıkları ilhamla müfessirler onun engin mânâsını inceleyerek, yorumlamışlar, fakihler onun hükümlerini tespit etmişler, mutasavvıflar onun ahlâki değerlerini hayatlarına katmaya çalışırken; kelâm bilginleri onu referans kabul ederek, aklî deliller eşliğinde ondan hüküm ve anlam çıkarmışlardır. Edebiyâtçılar onun edebî değeri üzerinde dururken; hattatlar onu en güzel şekilde yazmaya gayret etmişlerdir; en güzel rahleler, mahfazalar, ciltler ve tezhipler Kur’ân için yapılmıştır. Hâsılı her ilim sahibi sanatta, estetikte, mimaride ve teknikte güçleri nispetinde, onun rehberliğinde şahika eserler meydana getirmişler, ona en güzel hizmeti vermeye çalışmışlardır. Tüm bu ilmi değerler birbirleriyle içi içe bağlanarak geçmişe ve geleceğe ışık tutmuştur. Muhteşem tarih ve medeniyetimizin, kütüphanelerdeki yüzbinlerce cilt kitabın ana kaynağı olan Kur’ân, indirildiği günden beri insanlığa her yönden rehber olmaya devam etmektedir.”¹⁶⁴

2.3. İnsân (الْإِنْسَان)

İnsan kelimesi sözlükte, “n-s-y” kökünden “nisyân” unutmak mânâsında olup kendisine emanet edilen ahdi terk etmesi ve bırakmasından ötürü bu ismi

¹⁶² Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, s. 193.

¹⁶³ Bkz. el-En’âm 6/59.

¹⁶⁴ Bkz. Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 22.

almıştır.¹⁶⁵ “وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَتَسْبِي وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا” “Doğrusu bundan önce Âdem’e emrettik, fakat unuttu ve biz onda bir azim (bir kararlılık) bulamadık.”¹⁶⁶ âyetindeki “نسي” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla bu mânâda kullanılmıştır. İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre de kelimenin aslı “نسي” “unuttu” anlamındadır. Ebû Mansur’a göre ise “إنسيان” kelimesi “النسيان” kökünden gelmiştir.¹⁶⁷

Bir diğer anlamda kelimenin aslı “إنسيان” olup sık kullanımdan dolayı zamanla “ني” hazfedilerek “أنس” olarak kullanılmıştır. Cemisi “الناس” şeklinde gelir. “الناس” “bilinen” anlamında olup özellikle insan toplulukları için kullanılmaktadır.¹⁶⁸

Rahmân Teâlâ, “خَلَقَ الْإِنْسَانَ” “İnsanı yarattı.”¹⁶⁹ âyette geçen “خلق” kelimesi ise, bir şeyi doğru, dürüst, herhangi bir aslı ve örneği olmaksızın yaratmak demektir.¹⁷⁰ “Ahsenü’l-hâlikîn” Kur’ân’da: “فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” “Her şeyi güzel yaratan Allah’ın şanı ne uludur”¹⁷¹ şeklinde yaratıcının bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Yüce Allah, insanı özel olarak yaratmış, onu diğer canlılardan ayrı kâinatın özü konumuna getirmiş, yepyeni bir hilkât ve benlik inşa ederek insanı varlık sahnesine çıkartmıştır. Bursevî (ö. 1137/1725), “İnsanın yaratılmasından maksat, onun sâhip olduğu görünen ve görünmeyen kabiliyetleridir”¹⁷² diyerek, bu özel yaratılışa vurgu yapmıştır.

Âyette zikredilen insanın yaratılışı konusu, Rahmân sûresinde iki defa vurgulanmıştır. Bu kelime, görünürde tekrar gibi görünse de esasında iki ayrı mânâyı ifade etmektedir. Bu sebeple biz bu hususu iki kısımda incelemek istiyoruz.

2.3.1. Birinci kısım: İnsanın Yaratılış Safhasındaki Değişim Merhaleleri

İlk olarak Hz. Âdem’in vücûd bulması topraktan yaratılış merhalesiyle başlar. Yüce Allah, “الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ” “O ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır”¹⁷³ şeklinde buyurmuştur.

¹⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “n-s-y” md., s. 803-804.

¹⁶⁶ Tâ-hâ 20 /115. Benzer âyetler için bkz. el-Mâide 5/14; el-Kehf 18/24; ez-Zümer 39/8.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VI. 10.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VI. 11.

¹⁶⁹ Bkz.er-Rahmân 55/3,14.

¹⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “h-l-k” md., s. 844.

¹⁷¹ el-Mü’minûn 23/14; es-Sâffât 37/125.

¹⁷² İsmâil Hakkı Bürsevî, *Rûhû’l-Beyân*, Erkam Yayınları, İstanbul h.1436/ m. 2015, XX. 378.

¹⁷³ es-Secde 32/7.

Kur’ân bu yaratılış hadisesini izah ederken, insanın ilk olarak topraktan, başka bir yerde ise nutfeden (önemsiz bir sudan) oluştuğunu dile getirir. Nisâ sûresinin 1. âyetinde, ise Allah-u Teâlâ, Hz. Âdem’i ve zevcesini tek bir nefisten yarattığını ve bundandan da birçok kadın ve erkek ürettiğini, neticede yaratılış mucizesini belirli bir sisteme bağlayıp, yeni nesiller ve insanlar türettiğini belirtmiştir.¹⁷⁴

Nitekim Yüce Yaratıcı bir âyetinde şöyle buyurmuştur:

“وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا” “O sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.”¹⁷⁵

Râzî, topraktan yaratılışın ikinci silsilesini bu bağlamda şöyle izah etmiştir: “İnsanın oluşumu kandandır. Kan gıdadan, meydana gelir. Gıda ise ya hayvani veya bitkisel ürünlerden oluşur. Hayvan ve bitkilerin hayatı da arzın toprağından neşet eder. Zira ürünler, taneler, otlar vb. şeyler de suyla hayat bulan topraktan çıkar.”¹⁷⁶ Şu halde âyetin de işaret ettiği nokta her insanın yaratılışının topraktan olduğu gerçeğidir.

Yüce Allah, insanı “alak” tan (nutfe) yarattığını belirtmiş, nutfeden insana dönüşüm evrelerini bütün merhaleleriyle anlatmıştır. Bu hakikat: “O, insanı ‘alak’ tan yarattı”¹⁷⁷ şeklindedir. Burada yaratıcı, sanatkâr olan Allah’u Teâlâ’dır. Her sanatkâr ortaya koyduğu eserde kendinden bir parça (mühür) taşır. “وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ” “Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı”¹⁷⁸ anlamındaki yaratma sadece Yüce Allah’a mahsustur, başkası için kullanılamaz. Onun için Allah (c.c.) ile diğerlerinin farklılığını anlatmak bağlamında şöyle buyurur: “Düşünmez misiniz? Yaratan yaratmayan gibi olur mu?”¹⁷⁹

İnsanın nutfeden yaratılış safhasındaki değişim merhaleleri aşağıdaki âyetlerde daha sarih bir şekilde ifade edilmiştir. Şöyle ki: “Sülâle” (çamurun özü);¹⁸⁰ insanın nebat gibi yaratılması¹⁸¹; “nutfe”¹⁸²; “mâin dâfik” (fişkiran su)¹⁸³; “mâin

¹⁷⁴ en-Nisâ 4/1. Benzer âyet için bkz. ez-Zümer 39/6.

¹⁷⁵ en-Nûh 71/17.

¹⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVI. 398-400.

¹⁷⁷ el-‘Alak 96/1-2.

¹⁷⁸ et-Teğâbün 64/3.

¹⁷⁹ en-Nahl 16/17.

¹⁸⁰ es-Secde 32/7,8.

¹⁸¹ en-Nûh 71/17.

¹⁸² el-Kıyâme 75/37; el-Mü’minûn 23/13; el-Hac 22/5; el-Fâtır 35/11; el-Vâkı’a 56/58.

¹⁸³ et-Târik 86/6.

mehîn” (hâkir su)¹⁸⁴; “nutfe-i emşâc” (katışık-karışık nutfe)¹⁸⁵; “alaka” aşılınmış yumurta (asılan nesne/kan pıhtısı); “mudğa”, bir çiğnem et (ceninin et şekline dönmesi); “azm” (iskelet); “lahm” (kemiklere et giydirme).¹⁸⁶ Netice olarak da, “halkı cedit” (yepyeni bir yaratma).¹⁸⁷ İnsanın yaratılış serüveni, fizikî ve biyolojik anlamda türlü mucizelerle donatılmıştır. Anne karnında başlayan bu süreç her an yenilenmektedir. Zikrettiğimiz bu aşamalardan hariç, insan; bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık gibi türlü safhalardan geçmektedir ki bütün bunlar Yüce Rabbin kesintisiz olarak devam eden terbiyesini, kudretini ve eşsiz sanatını göstermektedir. Diğer taraftan Yüce Allah: “يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِيهِ” “*Sizi de annelerinizin karınlarında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka ilah yoktur.*”¹⁸⁸ Bu âyette Allah-u Teâlâ, tabakaların karanlık oluşuna bilhassa dikkat çekerek, bizleri bu olağanüstü mucize üzerine düşünmeye davet eder. Ana rahminde cinsiyetin belirlenmesi, nutfe, kan, et parçası, kemik olarak çeşitli aşamalar geçirilmesi, baş, el ayak ve diğer azaların oluşması gibi, vuku bulan tüm bu hadiseler mükemmel işleyen bir planın ve kusursuz bir programın varlığını ispat eder ve Hâk Teâlâ'nın kudret ve sanatını gözler önüne serer.¹⁸⁹

Halûk Nurbaki, bu hususu bilimsel açıdan ele almıştır. “Bizzat parmaktaki, parmak izi dediğimiz çizgilerin milyarlarca insanda ayrı bir harita meydana getirebilmesi, meni hücrelerinin mikronla bile ifade edilemeyecek minicik kartlarında kayıtlıdır. Milimikronla ifade edilen bir DNA molekülüne insanın fotoğrafını nakşetmek ise, ilahi hilkatin güzellerin en güzeli olan sanatını tüm evrene sergilemesidir. İnsan bedeninde oluşan bu ince ve teferruatlı sistem noktanın milyonda biri kadar bir mesafede proglamlanmıştır. Bu akıl almaz hilkat, ahsen-i takvim sırrının maddede sanatlaşmasıdır”¹⁹⁰ diye belirtir.

¹⁸⁴ es-Secde 32/8; el-Mürselât 77/20.

¹⁸⁵ el-İnsân 76 /2.

¹⁸⁶ el-Mü'minûn 23/12,14.

¹⁸⁷ el-Mü'minûn 23/12,14. Ayrıca bkz. el-Hac 22/5; el-Kıyâme 75/37.

¹⁸⁸ ez-Zümer 39/6. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/6.

¹⁸⁹ Bkz. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* (terc. Ahmet Serdaroğlu), Bedîr Yayınevi, İstanbul h. 1394/ m. 1974, IV. 208-209.

¹⁹⁰ Halûk Nurbaki, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s. 308.

Biz burada insanın değişik merhalelerde yaratılma konusuyla ilgili bilgileri sunmaya çalıştık. Bütün bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Allah-u Teâlâ, Rahmân sûresi 3. ve 14. âyetlerde, yaratmadaki iki hususu dile getirmiştir. Bu âyetler, daha önce bir benzeri olmayan, yoktan var etme konusunu ele alarak, Yüce Yaratıcı'nın terkip ve sanatıyla insanın topraktan ve nutfeden yaratıldığını vurgulamıştır. Hz. Âdem'in ilk yaratılışındaki ana unsura değinilerek bir beşer olarak halkedilmesi Rahmân sûresi 14. âyette ifade edilmiştir. 3. âyette ise insanın farklı yaratılış merhaleleri gözler önüne serilmek istenmektedir ki “Rahmân insanı yarattı” ifadesi burada önem arz etmektedir.

2.3.2. İkinci Kısım: İnsanın Topraktan Yaratılış Merhaleleri

Rahmân sûresinde “salsâl” ve “fehhâr” mânasına gelen topraktan yaratılış konusu işlenmiştir. İnsan Yüce Yaratıcı'nın, en mühim eseridir. Bütün tezyîni unsurlarla tam donanımlı bir şekilde yaratılmıştır.

14. âyette “خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ” “O’insanı pişmiş çamur gibi bir topraktan yarattı”¹⁹¹ şeklinde ifade edilir. Salsâl, kuru bir şeyden çıkan sesin yankılanması mânâsında olup, vurulduğu zaman ses çıkaran kuru pişmemiş çığ olan balçığa denir.¹⁹² Fehhâr ise, tuğla-kiremit mânâsında olup, çamurun ateşte pişmiş haline denilir. Öte yandan “fehhâr”, “fâhir” kelimesinin mübalağa sigası olup “fahretmek (övünmek)” anlamındadır.¹⁹³

Taberî âyette geçen “مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ” ifadesini, Abdullah b. Abbas ve Mücâhit (ö. 103/721)’den şöyle nakleder: Yağmur yağdığı zaman toprak çamur haline gelir. Bu toprak kurduğunda ise ince tabakalar halinde “hazef/ ince çömlek” haline döner. İşte, “salsâl” “çın” sesi olan kuru topraktır. Fehhâr ise, içi boş olan bir şeydir.¹⁹⁴

Burada bu bilgilerden hareketle şu tespiti yapabiliriz. Âdem (a.s.)’in henüz ruh üflenmemiş olan vücudundan çıkan bu sesler âyette “صَلْصَالٍ” olarak, ateşte

¹⁹¹ er-Rahmân 55/14.

¹⁹² Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur’ân*, “s-l-l” md., s. 488; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cer’ir et-Taberî, *Câmi’u'l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, Daru'l-Fikr Yayınevi, Beyrût /Lübnân 2001, XIII. 8167; Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed, Kâdî Beydavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl* (terc. Abdülvehhâb Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2013, V. 163.

¹⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 87; Taberî, *Câmi’u'l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, XIII. 8167.

¹⁹⁴ Taberî, *Câmi’u'l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, XIII. 8167

pişmiş, içi boş hali ise “فَخَّارٌ” olarak isimlendirilmiştir. Şu durumda “salsâl” ve “fehhâr” kelimeleri insanın yaratılışının son safhasıdır.

Bu hususta nakledilen diğer rivayetleri burada kaydetmemiz konunun izahını daha da kolaylaştıracaktır.

Râzî'nin naklettiği bir bilgiye göre, bazı âlimler şöyle demişlerdir: “Allah-u Teâlâ, Hz. Âdem (a.s)’i balçıktan yarattı. Onu şekillendirdi. O, tuğla gibi, çın çın ses verir hale geldiğinde, melekler bu duruma bir anlam verememişler, ona ruh üfürülünceye kadar da, ona benzer hiçbir şekil ve model de görmemişlerdir.¹⁹⁵ Şu halde, Hak Teâlâ, insanı bir heykel gibi çamurdan yaratarak muhteşem bir eser ortaya çıkarmıştır. Çamurdan oluşan bu şekil “fehhâr” aşamasına getirilince, Allah’ın yaratış hârikası ve hikmetin eşsiz bir eseri olan insan teşekkül etmiştir.”¹⁹⁶

Burada, yaratılıştaki ruh verilmeden önceki son aşama konumuz açısından önem arz etmektedir. Rahmân Teâlâ, “*yerin toprağını alıp, onu yoğurduktan sonra çamur olmuş, sonra kokuşan çamur olmuş, sonra da testi gibi sesveren kuru bir çamur haline gelmiştir.*”¹⁹⁷ Bu son aşamayla insan, noksanlıklarını tamamlama ve azalarını düzenleme dönemine girmiş ve ona insanî kişiliğini kazandıran o muamma ruh üflenmiş ve artık o, hürmete layık bir şahıs hâline gelmiştir. Bu husus Sâd sûresinin ilgili âyetinde şöyle ifade edilmiştir: “*Rabbim meleklere şöyle demişti: Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygıyla eğilin.*”¹⁹⁸

İnsanın topraktan yaratılış merhaleleri ise âyetlerde şöyle izah edilmiştir:

Türâb (toprak) safhası:¹⁹⁹ tîn (çamur ve balçık) safhası; ilk teşekkül merhalesi;²⁰⁰ tîn-i lâzib (yapışkan ve cıvık çamur) safhası;²⁰¹ hame-i mesnûn (kuru çamur) safhası;²⁰² salsâl (kokuşmuş, ses veren kuru çamur) safhası;²⁰³ fehhâr (kiremit,

¹⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 87. Benzer ifadeler için bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 147.

¹⁹⁶ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 87.

¹⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 147.

¹⁹⁸ Sâd 38 /71,72.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/59; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; el-Fâtır 35/11.

²⁰⁰ el-Mü'minûn 23/12; es-Secde 37/7.

²⁰¹ es-Saffat 37/11.

²⁰² el-Hicr 15/26,28,33.

²⁰³ er-Rahmân 55/14; el-Hicr 15/28.

saksı, çömlek) safhası.²⁰⁴ Netice olarak, tesviye (uygun şekil verme) yani yaratılışın kemale ermesi ve ilâhî ruhun üfürülmesi aşaması.²⁰⁵

Buraya kadar sunduğumuz tüm veriler şu gerçeği yansıtmaktadır ki, insan, tesadüfen oluşmuş bir varlık değildir. Belirli bir tertiple özene bezene, tasarlanmış, tedricî unsurlarla donatılarak varlık sahasına çıkartılmıştır. DNA molekülüne insan olma bilgisini kodlayan ve gerekli donanımı yerleştirilerek onu var eden her şeyin ilk ve esas sebebi Yüce Allah'tır. Önemine istinâden insanın yaratılışı Rahmân sûresinde iki defa vurgulanmıştır. Bu kelimenin mutlak olarak iki kez ifade edilmesi, onun "ahsen-i takvim" denilen en güzel biçimde halkedilmesini ve mükerrem bir varlık olmasını akla getirir. Aynı zamanda "musavvir"olan Rahmân Teâlâ, âdemoğlunu yokluktan varlığa geçirirken, üflediği nefesiyle, insanı da sanatkâr bir ruhla halk etmiştir.

2.4. Beyân (الْبَيَان)

Beyân, lügatte "kendisiyle delâletin tam olduğu şey" demektir. "Açık oldu" mânasını ifade eden "bâne" fiilinden gelmektedir. Aynı köke bağlı "istibân" kelimesi ise, bilmek mânâsı taşır. Beyân "izah" ve "vuzuh" karşılığıdır. "Tebeyyene" sözünde ise açıklık mânâsı vardır.²⁰⁶

"Sözün fasih ve açık seçik olması" anlamına gelen beyân, fitrî bir kabiliyettir. Bu husus Rahmân sûresi 3 ve 4. âyetlerinde bir açıklama mahiyetindedir. "خَلَقَ الْإِنْسَانَ" "O insanı yarattı" ve "عَلَّمَهُ الْبَيَانَ" "ona beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti"²⁰⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Âyette verilmek istenen mesaj şudur: Hak Teâlâ, insana akletmeyi, düşünmeyi, ifade etme ve açıklamayı öğretmiştir. Kısaca, "bütün isimlerin bilgisini, berrak düşünme ve konuşmayı öğretmiştir."²⁰⁸

Aynı zamanda sûrede insanları eğitme yönü ağır basan bir anlayış görülmekte, akıl ve düşüncenin ehemmiyetine dikkat çekilmektedir. İnsanın, ancak Allah tarafından öğretilen bilgiler sayesinde, Kur'ân ve kâinat âyetlerini

²⁰⁴ er-Rahmân 55/14.

²⁰⁵ el-Hicr 15/29.

²⁰⁶ Fîrûzâbadi, *Kâmûsü'l-Muhît*, s. 206; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, IX. 148; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 125.

²⁰⁷ er-Rahmân 55/3,4.

²⁰⁸ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, III. 1995.

okuyabileceğini, yaratıcısını, kendini, iç dünyasını, duygu ve anlayışını açık bir şekilde anlamlandırabileceğini göstermektedir.²⁰⁹

Dolayısıyla ilgili âyetin ifadesi “*insana O öğretti*” denmesidir. Bu bütün dillerin O’nun kudret hazinesinden geldiği,²¹⁰ çeşitli lisanların Allah’ın anlama ve anlatma kabiliyeti vermesiyle öğrenildiği neticesini göstermektedir. Konuyla ilgili olarak, Mehmed Vehbî (ö. 1862/1949) şu ifadeyi nakletmiştir: “Beyândan maksat; her şeyin isimleri ve sözlük bilgisidir. Burada insanla kast edilen anlam bütün âdemoğludur. Beyânla maksat ise; insanın kendi lisanını bilmesi, sözünü başkasına anlatması, başkalarının sözlerini anlamasıdır. Kısaca, akledebilmesidir.”²¹¹ Benzer ifadeyle Kurtubî: “O’na beyânı” yani her şeyin ismini “öğretti.” “Ona bütün dilleri öğretti”²¹² şeklinde tefsir etmiştir.

Seyyid Kutub, Yüce Allah tarafından insanlara bahşedilen beyân nimetini Rahmân’ın güzel ve şaşırtıcı bir eseri olarak görmüş ve özetle, tefsirinde şunları ifade etmiştir: “Konuşabilme melekesini meydana getirebilmek için tüm azalar mükemmel bir uyum içinde çalışmaktadırlar. Bu mekanizma oldukça ilginçtir. Dil-diş; damak-dudak; gırtlak-boyun, ses telleri, ciğerlerimiz vs. hepsi kusursuz bir şekilde işleyerek konuşabilme ve ses çıkarabilme işlemi tamamlamaktadırlar.”²¹³ Konuşabilme için akıl, düşünce, anlama ve anlatmaya dayalı bir kabiliyetle birlikte, vücut azalarının da tam bir uyum içerisinde olması gerekir. Kutub, burada insanın fiziki donanımındaki sanata dikkat çekmiştir.

Buradan çıkartılacak sonuç şudur: Yüce Allah, insanlara konuşma, ses, mimik, tad alma gibi muhteşem duyular ve özellikler bahşetmiştir. Öyle ki bu duyular ve özelliklerin tamamı birbirinden farklıdır. Düşünce ve davranışlarda olduğu gibi gırtlak ve ses yapılarıyla insanlar farklı tonlar üretebilmekte ve kendilerini farklı bir şekilde ifade edebilmektedir. Yaratıcının fazl-u keremi öylesine yücedir ki, o sanatıyla adeta insanı ilmek ilmek dokumuştur.

²⁰⁹ Bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XII. 170.

²¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 67.

²¹¹ Konyalı Mehmed Vehbî, *Hülâsatü'l Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1979, XIII. 5691.

²¹² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 140.

²¹³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, XIV. 213. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7637.

Hz. Muhammed: “*Sesin güzelliği Kur’ân’ın zînetidir. Her şeyin bir zîneti vardır. Kur’ân’ın zîneti de güzel sestir*”²¹⁴ diyerek sesin yapısında var olan sanatsal unsura değinmiştir. Nitekim bu husus Kur’ân’da açıkça bahsedilmemekle birlikte, bir âyette şöyle ifade edilmiştir: “*يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*” “*O dilediği kadar fazlasını da yaratır. O yarattığında dilediği şeyi artırır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.*”²¹⁵ Bu âyette ki “*مَا يَشَاءُ*” ifadesi müfessirlerce ses güzelliği şeklinde yorumlanmıştır. Vehbe Zuhaylî (ö. 1932/2015) bu hususu tefsirinde şöyle dile getirmiştir: “Allah-u Teâlâ, mâhlûkatında dilediği şeyi artırır. Ya meleklerinde çok kanatlar yaratmak sûretiyle, ya da insanların yaradılışında maddi veya manevi ziyadelerle; meselâ, gözler, burun, ağız v.b. organlarda, farklı güzellik çeşitleriyle, ses güzelliği, hat, kelâm ve telaffuz güzelliği gibi farklılıkları yaratır”²¹⁶ şeklinde değerlendirmiştir. Konunun devamında Zuhaylî, Zemahşerî’den özetle şu sözleri nakleder: Bu âyet mutlak olup yaratılışta azaların dengede olması, yaratılıştaki boy uzunluğu, şekildeki uygunluk, akli olgunluk, berrak düşünme, konuşmadaki parlaklık ve buna benzer mahiyette anlatamadığımız her ziyade bu âyetin kapsamındadır²¹⁷ der.

Bu âyetin genel çerçevesinde yapılan yorumlar konumuz açısından önem arz etmektedir. Hepimiz Hz. Âdem’in neslinden olmakla beraber, kimse birbirinin aynısı değildir, farklılıklar mevcuttur. İnsanlardan kiminin rengi beyaz, kiminin siyahtır. Hepsinde, farklı parmak izleri, farklı simâlar, farklı diller vardır. Nitekim bu husus Kur’ân’da şöyle ifade edilmiştir: “*Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O’nun varlığının ve kudretinin delillerindendir.*”²¹⁸ Demek ki Allah’ın planlamasındaki bu ince düzen, bu çeşitlilik Allah’ın âyetlerindendir. Onun evrende sergilediği tasvir sanatıdır.

Öte yandan insana ses, telaffuz güzelliği, konuşmada parlaklık, okuma, dinleme, yazma, anlama, anlamlandırma ve anlatıp açıklama gibi birçok özellik verilmesi fesâhat ve belâgat talimindeki sanat boyutunu göstermektedir. Allah’u Teâlâ, burada âdetâ akıl melekemizi kullanarak kendisini, kendimizi tanımamızı,

²¹⁴ Taberânî Süleymân b. Ahmed b. Ebü’l-Kasım, *Mü’cemü’l-Kebir* (thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi), Mektebetü’l-‘Ulum ve’l-Hikem, Musul, 1983, X. 82.

²¹⁵ el-Fâtır 35/ 1.

²¹⁶ Zuhaylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, XI. 515.

²¹⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, XI. 515-516.

²¹⁸ er-Rûm 30/22.

âyetlerini, yüceliğini, rahmet hazinelerinden gelen tüm bu güzel nimetleri görmemizi istemektedir.

2.5. Şems (شَمْس) Kamer (قَمَر)

Şems sözlükte, güneş yuvarlağı ve ondan yayılan ışık anlamında olup dünyamıza ısı ve zîya veren bir gök cisimidir. “ş-m-s” kökünden gelen şems kelimesinin çoğulu “شُمُوس” dur.²¹⁹ Güneşle gezegenlerin oluşturdukları dizge ise güneş sistemidir.

Kamer kelimesi ise sözlükte, “aldı, kazandı, elde etti” anlamına gelen “k-m-r” kökünden gelip gökteki Ay manasındadır. Kumar kelimesi de buradan gelir. Bütün yıldızların ışıklarını alan, kazanan bir gök cisimi olduğundan böyle isimlendirilmiştir.²²⁰

Dünyamızın uydusu konumunda olan Ay hesabı belli olan bir süredir. Cenab-ı Hak, Rahmân sûresi 5. âyetinde şöyle buyurur: “الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ” “Güneş ve Ay bir hesap iledir.”²²¹ Bu husus Yâsîn sûresi 38-40. âyetlerinde bir açıklama mahiyetinde olup şöyle ifade edilmiştir: “وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ / وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ / لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ / وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ” “Güneş de Ay da kendi yörüngelerinde akmaktadırlar. Bu, sonsuz güç sahibi olan Allah’ın takdiri (plan ve düzenlemesi)dir. Ay için de konak yerleri (evreler) belirledik. Ne Güneş Ay’a yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörünge üzerinde yüzmektedir.”²²² Burada yeri gelmişken ifade etmeliyiz ki: Güneşin ve Ay’ın belli bir zamâna kadar akıp gitmeleri ve belli bir hesap üzere olmaları; kudretli, sanatlı, her şeyi bilen Allah’ın takdiri, ince hesabı ve planı iledir.

“Hüsbân” kelimesi, “hesap yapma, sayıların ve yılların hesabını bilme” anlamına gelir.²²³ Nitekim Yüce Allah, En‘âm, 96 âyetinde bu ifadeyi açıklar şekilde şöyle buyurur: “قَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ” “O, sabahı

²¹⁹ İsfehâni, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur‘ân*, “ş-m-s” md., s. 464.

²²⁰ İsfehâni, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur‘ân*, “k-m-r” md., s. 684.

²²¹ er-Rahmân 55/5.

²²² Yâ-sîn 36/38,40.

²²³ İsfehâni, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur‘ân*, “h-s-b” md., s. 232.

aydınlatandır. *O, geceyi dinlenme zamanı, Güneş ve Ay'ı ince bir hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, azîz olan ve her şeyi iyi bilen Allah'ın takdiridir.*"²²⁴

Bu konuda Yüce Yaratıcı'nın takdiri şudur: Güneş ve Ay, kendilerine has bir sistemle değil, Allah'ın koymuş olduğu bir hesap üzere hareket etmektedir. Bu hareket dünyanın dönüşünü 365 gün 6 saatte tamamlamaktadır. Bu dönüş sırasında Dünya bazen Güneşe yaklaşmakta, bazense uzaklaşmaktadır. Dönüş sırasında belirli bir eğimle dönen Dünya 23 derece 27 dakika eğiklidir. Buna eksen eğikliği denir. Güneş ışınlarının yıl boyunca dünya üzerindeki uzanımı değişir. Böylelikle, iki yarım kürede farklı mevsimler yaşanır, yıl içerisinde gece-gündüz ve sıcaklıklar meydana gelir. Geçmişten günümüze gelen bu nizam sayesinde insanlığa, tarımsal faaliyetlerini (ekip-biçme ve üretme vb.) ibadet zamanı ve vakitlerini belirlemekte yardımcı olur.²²⁵ Dünyadaki tüm bu oluşumlar Güneş ve Ay için takdir edilen bu ayarlamalar sayesinde olur. Diğer taraftan, bu fiziksel ve matematiksel düzen, her gün izlediğimiz gökyüzündeki güneşin doğuşu-batışı, çıplak gözle sınırlı sayıda görebildiğimiz yıldızlar, Ay'ın belirli periyotlarla değişen döngüleri; hilâl, dolunay, tam ay gibi, bu ihtişamlı faaliyetler, Güneş ve Ay'ın çapları arasındaki büyük farka rağmen, gökyüzünde aynı büyüklükte görülmeleri, devâsâ kütlelerin birbirine çarpmadan belirli hesaplarla hareket etmeleri gibi hususlar Allah'ın birliğinin ve O'nun nimetlerinin sanatsal tasviridir.

İşte "*Güneş ve Ay bir hesaba göre hareket etmektedir.*" Âyette hüsbân kelimesinin nekre olarak gelmesi hesabın inceliğinin beşer aklının anlayamayacağı kadar ihtişamlı ve dakik olduğuna işarettir. Konumuz açısından önemli olan bu âyeti İslâmî ilk asır müfessirleri, şu şekilde yorumlamışlardır: Mücâhid: "*Ay ve Güneş, değirmenin dönüşü gibi belli bir eksen etrafında döner.*" Dehhâk (ö. 105/723): "*Ay ve Güneş bir ölçüye göre hareket eder.*" Taberî: "*Güneş ve Ay, belli bir hesaba ve menzillere göre hareket eder.*" İbn-i Zeyd (ö. 386/996)'e göre: "*Zamanların hesabı, ay ve güneş vasıtası ile yapılır.*"²²⁶

Kâdî Beydâvî (ö. 685/1286), ise "burç ve menzillerinde, takdir edilmiş belli bir hesap ile yüzerler. Bu sayede de Dünyadaki varlıklarının işleri düzene girer,

²²⁴ el-En'âm 6/96.

²²⁵ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 140.

²²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8156-8157.

mevsimler ve özel vakitler meydana gelir, yılların hesabı bilinir” şeklinde ifade etmiştir.²²⁷

Buraya kadar naklettiğimiz bilgilerin neticesinde şu sonuca ulaşabiliriz:

Güneş ve Ay’ın belirli bir hesap üzere cereyân etmeleri nedeniyle senelerin sayısını ve hesabını öğreniriz. Bu da bize, namaz vakitleri, oruç, zekât, hac gibi ibadet zamanlarını belirler. Öte yandan bu durum; dünyanın farklı yerlerinde farklı mevsimlerin yaşanması²²⁸ ve mevsimlerde görülen sanat (örneğin; kar taneleri, ilkbahar-sonbahar manzaraları), sıcaklık değişimi; gece ve gündüzün oluşumu; hangi sebze ve meyvenin ne vakit yetişeceği vs. etkilerini öğrenmemiz açısından önem arz etmektedir. Bu âyette dikkatlerimize sunulan en önemli husus, evrenin kurulduğu günden kıyâmetin vukuuna kadar, düzenli ve ölçülü işleyişin devam edecek olmasıdır. Kâinattaki, tüm detayların ince bir plan üzere devam etmesi O’nun muhteşem sanatının nimetler üzerindeki tasviridir.

2.6. Necm (نَجْم) ve Şecer (شَجَر)

2.6.1. Şecer

Lügatte, “ağaç” mânasında “ş-c-r” kökünden gelen kelime, gövdesi olan her bitkiye denir. Tekili “شَجْرَةٌ” olup çoğulu, “أَشْجَارٌ، الشَّجَرَاتُ” şeklindedir.²²⁹

2.6.2. Necm

Necm, lugatte, “doğmak, ortaya çıkmak” mânasında olup, “gövdesiz bitkiler” ve “yıldız” kavramlarını ifade eder. Çoğulu “nücûm”dur.²³⁰ Necm” kelimesi âlimler arasında ihtilafli bir kelimedir. Rahmân sûresinin 6. âyetinde, “وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ” “Yıldızlar ve ağaçlar secde ederler”²³¹ şeklinde ifade edilir. Meâlde “yıldız” şeklinde tercüme edilen bu kelimenin kullanımı ve bağlamı dikkate alınarak farklı yorumlar yapılmıştır.

Necm kelimesi, İbn Abbas’a göre “sapsız bitkiler”, Süddî (ö. 127/745)’ye göre “yeryüzü bitkisi”, Mücahid ve Katade (ö. 118/736)’ye göre “yıldız”

²²⁷ Beydâvî, *Envârü 't-Tenzil ve Esrârü 't-Tevîl*, V. 161.

²²⁸ Bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrü 'l-Münîr*, XII. 170.

²²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, IV. 394. Benzer açıklama için bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi 'l-Kur'ân*, “ş-c-r” md., s. 446.

²³⁰ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi 'l-Kur'ân*, “n-c-m” md., s. 791; Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur'ân*, IX. 141.

²³¹ er-Rahmân 55/6.

anlamındadır.²³² İbn Kesîr (ö. 774/1373)'e göre ise, “necm”den maksat “gökteki yıldızlar”²³³’dır. Bu kelime çoğunlukla yıldız mânâsına gelmekle beraber, “gövdesiz ağaçlar” (kabak, karpuz vs.) anlamlarında da kullanılmaktadır.²³⁴ Taberî, “şecer” kelimesinin “necm” kelimesine atfedilmesinden dolayı “bitki” anlamında yorumlandığını ifade etmiş, “gövdesiz bitkiler” mânâsı esas alındığında, bitkilerin yükselerek yere yatmasına yani baharın iyice belirginleştiği dönemde her yerden otların bitmesine işaret edildiği bildirilmiştir. Öte yandan müfessirlerin âyeti, bu şekilde tefsir etmelerindeki maksadın, âyetin hemen akabinde gelen “ağaçlar” kelimesi ile irtibatlandırmaları olduğunu belirtmiştir.²³⁵ Burada yeri gelmişken şunu da ifade edelim ki insan secdede iken ağız ve ayakları yerde, gövdesi yukarıda olur, ağaçlar, hep kıyamdadır. Bitkiler ise, tıpkı insanların secde hali gibi toprağa uzanmış haldedirler.

Mevdûdî (ö. 1903/1979)'ye göre, maruf olan mânâ “necm” kelimesinin “yıldız” anlamında olduğudur.²³⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de “necm” isminde bir sûre bulunup, “*Battığı zaman yıldız andolsun ki.*”²³⁷ âyetinde “yıldız” mânâsında kullanılmıştır. Öte yandan bir diğer âyette: “*وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا*” “Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a boyun eğer.”²³⁸ âyetinde de kelimenin yıldız anlamında kullanıldığı görülmektedir. Zira “necm” gökte, “şecer” ise yeredir. Hasen ve Mücâhid bu kelimedeki kast edilen mânânın “semadaki yıldızlar” olduğunu belirtmişlerdir. Mehdevî (ö. 440/1048): “Yıldızın secdesi gölgesinin dönmesi ile olur derken, bir başka yoruma göre bütün bunlar Rahmân tarafından musahhar kılınmış şeylerdir. Bu bakımdan sizler Sâbîilerden bir takım kimselerin yıldızla tapmaları gibi sakın yıldızlara tapmayın. Acemlerden birçoğunun yaptığı gibi de ağaçlara tapmayınız” demektir.²³⁹

Sonuçta, kelime hangi mânâda kullanılırsa kullanılsın işaret edilen nokta aynıdır ve bu varlıkların evrendeki hareket ve teslimiyetlerini gösterir. Bu ise,

²³² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8158.

²³³ İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, XIV. 7627.

²³⁴ Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXI. 72; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Tevil*, V. 161.

²³⁵ Bkz. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8159.

²³⁶ Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, VI. 67.

²³⁷ en-Necm 53/1.

²³⁸ er-R’ad 13/15.

²³⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 141.

kâinatın esas sahibi, her şeyi yoktan var eden yaratıcı ile olan ibadet ve kulluk irtibatıdır. Özellikle necm ve şecerin secde fiillerinin vurgulanması şunu gösterir ki, gökte ve yerde olan tüm varlıklar Allah-u Teâlâ'ya boyun eğmişlerdir. Öte yandan, “necm” ve “şecer” deki sanata dikkatleri çekmek için âyet bu minvalde gelmiştir. Rahmân sûresinde, yıldız (veya bitki) ve ağaçların teslimiyeti, göğün yukarı kaldırılması, arzın en‘am için alçaltılarak döşenmesi, orada envai çeşit bitkilerin, habbelerin, meyvelerin, kokulu otların vs. yaratılması gibi hususlar Allah'ın güzel nimetlerinin tasviridir.

2.6.3. Sücûd

Allah'a boyun eğmek ve O'na ibadet etmektir. Bu kelime insan, hayvan ve cansız varlıkların tümü için kullanılır. “*Artık yalnızca Allah'a secde edin ve O'na kulluk edin.*”²⁴⁰ âyetinde de ifade edildiği gibi insan ve cinin Yüce Yaratıcı'ya karşı ideal bir tavır sergilemeleri beklenmektedir.

Rağıp el- İsfehani, “secde” kelimesini iki kısımda izah eder:

1- İsteğe bağlı serbest (sücûd-bi'htiyâr) Bu, insanlar için söz konusudur. Melekler ve cinler de bu kapsama dâhil edilebilir.

2- İsteğe bağlı olmaksızın yapılan secde, zorunlu (sücûd-ü teshîr): Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar ve hayvanlardan²⁴¹ her birinin secdesi söz konusudur. “*Yerde ve göklerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah akşam ister istemez Allah'a secde ederler.*”²⁴² Âyette de açıkça ifade edildiği gibi bu, isteğe bağlı olmaksızın, gölgeyle yapılan secdedir. “*Yıldızlar ve ağaçlar secde etmektedirler.*”²⁴³ Bu tür secde, bu varlıkların Hâkim bir fail'in yaratıkları olduğunu dile getiren ve buna dikkat çeken kesin bir delildir.²⁴⁴ Râzî, Rahmân sûresi 6. âyette zikredilen “*O ikisi secde ederler*” ifadesini “Güneş ve Ay'ın gölgesi secde eder” mânâsında olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵ İmam Kurtubî ise bu hususu müfessirlerden şöyle nakletmiştir: “Dehhâk, bu ikisinin secdelerinin gölgelerinin secdesiyle olduğunu belirtmiştir. Ferrâ (ö. 207/822)'ya göre, bunların secdelerinin güneş doğduğu zaman güneşe dönük

²⁴⁰ en-Necm 53/62.

²⁴¹ Bkz. el-Hac 22/18.

²⁴² er-R'ad 13/15.

²⁴³ er-Rahmân 55/6.

²⁴⁴ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “s-c-d” md., s. 396.

²⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 72.

olmaları, sonra gölge çekilinceye kadar onunla birlikte gölgelerinin kayması ile olur. Zeccâc (ö. 311/923) ise, bu ikisinin secdesi gölgelerinin onlarla birlikte dönmesi ile olur”²⁴⁶ şeklinde tefsir etmiştir.

“Onlar Allah’ın yarattığı birtakım şeyleri görmediler mi ki? Onların gölgesi Allah’a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa, sola dönmektedir.”²⁴⁷ Zeccâc bu âyetin izahında şöyle demiştir: “Bu buyrukla cismin secde etmesi ise, onun emrinin dışına çıkmaması, ondaki ilahî sanatın tesirlerinin zuhur etmesidir.”²⁴⁸ Gölgelerin secde etmeleri hususuna gelince, bundan maksat bir yandan başka bir yana eğilmeleri, akıp gitmeleridir.²⁴⁹

Zuhayli, “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?”²⁵⁰ âyetindeki vurguyu şöyle izah eder: “Rabbinin sanatı ve fiiliyle gölgeyi nasıl uzattığını yaydığını görmez misin? Bakmaz mısınız? Gölge, varlıkların mevcudiyetinin delilidir ve Allah’ın bu varlıklarda faydalı bir tasarrufudur. Bu da son derece hikmet sahibi sanatkârın fiiline delâlet etmektedir”²⁵¹ der.

Bütün bu verilerden şöyle bir sonuç çıkartabiliriz: Gök ve göğün ihata ettiği yıldız bir eserdir. İncelemiş olduğumuz bu âyette bu eserin gölgesinin secdesi söz konusudur. O halde, sayıları milyarları aşan bu cisimlerin secde fiili, Rahmân’ın sanatına delâlet eder. Zira Vâkı’a ve Tekvîr sûrelerinde zikredilen “Yıldızların doğup-battıkları yerlerine yemin ederim ki, eğer bilerseniz bu, büyük bir yemindir”²⁵² ve “Hayır! Akıp giden, bir kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun”²⁵³ âyetleri üzerine yemin edilen şeyler, Rahmân Teâlâ’nın varlığını, birliğini, rahmetini ve sanatını ispatlamaktadır. Cenab-ı Hak bu âyetlerde, yıldızların bağlı oldukları fiziksel yasalara ve yörüngelere işarette bu yeminin çok büyük bir anlam taşıdığını ifade etmektedir. Razi, “Hak Teâla burada kudretine, iradesine ve hürriyetine işaret etmiştir”²⁵⁴ der. Diğer bir yorumda ise “Kur’ân’daki yemine dikkat çekmesilmesindeki hikmetin, yaratılıştaki kudretin büyüklüğü, hikmetin enginliği ve

²⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 140.

²⁴⁷ en-Nahl 16/48.

²⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 140-141.

²⁴⁹ Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIII. 421-422-423.

²⁵⁰ Furkân 25/45.

²⁵¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrû’l-Münîr*, XIII. 71.

²⁵² el-Vâkı’a 56/75,76.

²⁵³ et-Tekvîr 81/15,16.

²⁵⁴ Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XII. 246.

rahmetin bolluğunu göstermek”²⁵⁵ olduğu belirtilir. Şu halde ele aldığımız konu daimi bir müessirin (Rahmân’ın) varlığına ve onun kudretine delâlet etmektedir.

Aynı zamanda ağaç da sanatsal unsurlarla donatılmıştır. Tomurcukları, yaprakları, meyveleri ve zarafeti yönünden çok güzeldirler. Mevsimsel geçişlerde yaprakların renk değişimi ise tam bir görsel şöendir. Ağaçların belirli bir zamanda büyümeleri, türlü çeşit, renk, şekil, oran, tat ve koku bakımından istifade edilebilir nimet olarak sunulmaları, Yüce Allah’ın kudretine boyun eğmeleri demektir.²⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de bazı ağaçlar üzerine de yemin edilmesi²⁵⁷ ağaçtaki tezyîni boyutu gözler önüne sermektedir.

Buraya kadar yapılan izahlardan da anlaşılmaktadır ki “*yıldız ve ağaçların secde etmeleri*” isteğe bağlı olmaksızın yapılan secde, zorunlu (sücûd-ü teshîr)’dir. Yaratılmış olan her varlık kendilerine verilen emir doğrultusunda, isteyerek veya istemeyerek de olsa gölgeleri Allah’a secde etmektedir.

Burada önemli bir hususa değinerek bu âyeti neticelendirmek istiyoruz. Kabe’nin etrafında saat istikametinin tersi yönünde sağdan sola bir dönüş vardır. Aynı durum tavaf halinde olan her nesnede mevcuttur. Örneğin; atom çekirdeğinin etrafındaki elektronlar sürekli ve muntazam bir şekilde çekirdeğin etrafında aynı minvalde dönmektedirler. Belirli kanunlara göre düzenlenen Dünyamız, fiziksel ve matematiksel bir hesap dâhilinde hem kendi ekseni etrafında hem de Güneş etrafında olanca hızıyla dönmektedir.²⁵⁸ Bu husus İsrâ 44. âyette: “*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herşey O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız*”²⁵⁹ şeklinde izah edilmiştir.

Allah Teâlâ’nın birliğini, kudretinin mükemmelliğini ve O’nun nimetler üzerindeki yüce sanatını gösteren bu delil konumuz olan Rahmân sûresinde izah edilmiştir. Biz bu sûreyi ele alıp incelerken gördük ki, çoğu müfessir, nimetin sanatsal yönü üzerinde durmamıştır. Oysaki sûre baştan sona Cenab-ı Zülcelâl’in sanatı ve tecellileriyle doludur. Rahmân Teâlâ, kurduğu bu düzen sayesinde ihsân ve

²⁵⁵ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, VI. 309.

²⁵⁶ Bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, XII. 170.

²⁵⁷ et-Tîn 95/1.

²⁵⁸ Bkz. en-Nahl 16/48.

²⁵⁹ el-İsrâ 17/44.

nimetlerini sistemli bir şekilde varlığa taksim etmiş ve bu güzel nimetlerini kâinata sergilemiştir.

Öte yandan, “necm” ve “şecer”in secde fiillerinin örnek olarak verilmesi ile insanlar için bu denli nimet ve ikrâmı var eden Rahmân’a itaatleri ve teslimiyetleri söz konusu edilmiştir. Bu ise Yüce Yaratıcıya kulluk edilmesi bakımından son derece anlamlı ve mânidar bir çağrıdır.²⁶⁰

2.7. Semâ (سَمَاء) Mizân (مِيزَان)

2.7.1. Semâ

Semâ kelimesi, sözlükte gökyüzü, üst, felek, her şeyin zirvesi, yeryüzünü çevreleyen şeyler, anlamına gelir.²⁶¹ Yerin karşıtı olarak kullanılan gök kavramı, Arapça’da tekil ve çoğul olarak da ifade edilir. Çoğulu “semâvât”dır.²⁶² Yüce Allah bu hususta şöyle buyurur:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ / أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ / وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا
”المِيزَانَ“ *“Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın.”*²⁶³ âyette geçen “r-f-a” kökünden gelen “raf” kelimesi ise oldukları yerden kaldırılan cisimler bağlamında kullanılır.²⁶⁴ Bir başka âyette: *“Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir!”*²⁶⁵ Bu âyetlerle hem göğün fiziki yüksekliğine hem de kendisine özgü fazilet ve şerefli konumuna işaret edilmektedir.²⁶⁶

Ayrıca, gökyüzü, Allah-u Teâlâ’nın birliğini, yüceliğini, kudretinin büyüklüğünü ilân etmek ve onun muhteşem sanatını gözler önüne sermek için yaratılmıştır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin.”*²⁶⁷; *“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina ettik ve donattık*

²⁶⁰ Benzer açıklamalar için bkz. Mehmet Altuntaş, *Kur’ân Perspektifinden Dünya’nın Değeri*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, Hikmetevi Yayınevi, İstanbul 2018. s. 91-92.

²⁶¹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “s-m-a” md., s. 427-428.

²⁶² el-Mü’minûn 23/86.

²⁶³ er-Rahmân 55/ 7,8,9.

²⁶⁴ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “r-f-a” md., s. 360-361.

²⁶⁵ el-Ğâşiye 88/18.

²⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8159.

²⁶⁷ el-Mülk 67/3,4.

(*zînetlendirdik*).”²⁶⁸ Bu âyetler Rahmân olan Allah’ın göklerde ki tezyînatının en büyük delilidir.

Elmalılı Hamdi Yazır, Rahmân sûresindeki “*Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu.*” âyetinin anlamı sadedinde özetle şöyle der: “Semâyâ irtifa verdi.” Bu âyette gökyüzünden amaç tüm feleğin uçsuz bucaksız cisimleriyle üstümüzde yükselmesidir. Semânın böyle rif’ati onu yükselten Rahmân’ın sun-u rahmetindedir. O’nun tasarrufunda, göklerin ibda ve inşa edilerek yukarı kaldırılması ise, kendisinin daha âli, daha büyük bir yücelikte, cihet ve mekânın üzerinde olduğunun delilidir.”²⁶⁹

Elmalılı, yaptığı bu yorumla, Yüce Allah’ın semâyı hiç yoktan, yeni ve benzeri olmadan icat ettiğini “ibda”, “inşa” ve “sun” fiilleriyle izah etmiştir. Bütün mekânlar, yer, gök O’nundur. Kâinatta ise kusursuz bir nizam devam etmekte olup Güneş, Ay, yıldızlar gibi gök cisimleri arasında fevkalade bir nizam, ölçü ve tedbir vardır. Kısacası her varlığa hükmeden, her şeye gücü yeten Rahmân’ın azâmeti ve yüceliği tüm kâinatı kaplamıştır.

Dünyayı uzay boşluğundan ayıran yerçekimi kuvvetidir. Yüce Yaratıcı gökleri, bulutları, yıldızları, gökyüzünde bizim görebileceğimiz bir direk olmaksızın kudretiyle yükseltip yönettiğini haber vermektedir. Kur’ân-ı Kerîm bu durumu “وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ” “*semâyı (direksiz) yükselttik.*” ifadesiyle açıklar. Bu da bize Allah-u Teâlâ’nın O, devasa kütleleri uzay boşluğunda hareket eden bir denge sistemine bağladığını, bunları birbirlerine çarpmamaları için kütleli çekim gücü yerleştirdiğini, bunların birbirlerinden belli bir mesafede uzaklaştırdığını ve düşmelerini engellediğini haber vermektedir.²⁷⁰ Burada bu cisimler arasındaki ilahî nizam bu nimetler üzerindeki oluşum ve değişimlerin Allah’ın sonsuz ilim, irade ve hikmetinin eserleri olduğunu gösterir. Nitekim uzaydaki gök cisimlerinin yer çekim kuvvetinin dışında kalanları bir direk veya dayanak olmadan boşlukta durmaktadır. Bu hususta Rahmân Teâlâ: “اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ” “*Gökleri, gördüğünüz gibi, direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden, her biri belli bir süreye kadar hareket*

²⁶⁸ Kâf 50/6.

²⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4664.

²⁷⁰ Açıklamalar için bkz. Karaman ve dğr. *Kur’ân Yolu*, V. 141-144.

edecek olan Güneş ve Ay'ı buyruğu altına alan, işleri yürüten, âyetleri uzun uzun açıklayan Allah'tır. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.”²⁷¹ Şüphesiz ki, bu âyetler kâinattaki düzen ve dengeyi sağlayan Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin sınırsızlığını ve nimetler üzerindeki sanatının mükemmelliğini sergilemektedir.

2.7.2. Mizân

Sözlükte, bir şeyin değerini, ağırlığını belirtmektedir. “V-z-n” (vezn) kökünden türemiş bir kelime olup “dengeleme, mizân, ölçüye vurmak, tartmak,” mânâsındadır. Halk nazarında “tartı aleti, tartmada kullanılan ağırlık, kantar” gibi anlamlara gelmektedir.”²⁷² Bu kelimeyle bir muvâzene yapılır ve kâinatta, mahlukât arasına konulmuş adalet ifade edilir.²⁷³

Rahmân sûresinde mîzan kelimesi, üç defa zikredilmekle birlikte bir defa da aynı kökten gelen “vezn” kelimesi ile ifade edilir. Bu dört tür mîzan gökyüzüyle birlikte zikredilmiştir. Bu da bize göstermektedir ki: Gökyüzünde ve yeryüzünde bulunan bütün mevcudat, planlı programlı bir şekilde denge üzere yaratılmıştır.²⁷⁴ Bu husus şu ayetlerde açıkça: “وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ” “Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.”²⁷⁵; “أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانَ” “Ölçüde haddi aşmayın.”²⁷⁶ “وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا” “Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın”²⁷⁷ diye belirtilmiştir.

Râzî, bu âyetlerde defaatle vurgulanan “mizân” kelimesini şöyle izah eder: Mîzan kelimesi ilkinde “tartı aleti”, ikinci âyette “ölçüp-tartma”, üçüncüsünde ise “ölçülüp tartılan şey”²⁷⁸dir. Son olarak zikredilen “وَزْنٌ” kelimesi ile de Allah'ın her şeyi bir ölçü ve nizam üzere yaratmasına mukâbil, insanın da her şeyde adalet sergilemesidir.²⁷⁹ Taberî, “وَزْنٌ” kelimesi ile kast edilen mânânın “ölçüde, tartmada haksızlık yapılmaması, insanların birbirlerinin hakkını yememesi, birbirlerine zulmetmemesi”²⁸⁰ olduğunu belirtir.

²⁷¹ er-R'ad 13/2.

²⁷² İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'an*, “v-z-n” md., s. 868.

²⁷³ Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIII. 8160.

²⁷⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIII. 172.

²⁷⁵ er-Rahmân 55/7.

²⁷⁶ er-Rahmân 55/8.

²⁷⁷ er-Rahmân 55/9.

²⁷⁸ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXI. 74-76.

²⁷⁹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'an*, “v-z-n” md., s. 868.

²⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIII. 8160.

O halde mizân, insanlar arası işlemlerde adaleti sağlamak, nizayı önlemek, sevgi ve dostluğu tesis etmek adına²⁸¹ içinde birçok anlam barındıran hayatımızı düzene sokan yaşamımızı kolaylaştıran düzenler silsilesidir. Göğün ve yerin yüksekliği belli bir ölçüdedir. Uzay sisteminde galaksilerin, gezegenlerin yerleri bellidir. Belirli bir yörüngede hareket ederler. Yaşadığımız gezegende Dünya kendi döngüsünü sürdürerek bu dengenin devamlılığını sağlar. Buradan kasıt ise yaşam döngüsünün mizan içinde devam etmesidir.

Yüce Allah, yarattığı her varlığa yapacağı işe göre biçim ve özellik vermiş kâinatta denge ve nizam üzere olmayan hiçbir şey var etmemiştir.²⁸² Kâinattaki tüm varlıklarda bir ölçü ve âhenk gözlenmektedir. Yeryüzü; dağlar, denizler, bitkiler, hayvanlar vs. gökyüzü; Güneş Sistemi'nde var olan bütün cisimler, konumları, hareketleri, hacimleri, kütleleri, atmosfer tabakasının dünyamızı sarması, mevsimlerin sürekliliği, gece ve gündüz döngüsü, su döngüsü ve daha sayamadığımız birçok oluşum evrende mükemmel bir düzenin olduğunun en açık delilidir. Evrende, birbirini tamamlayan ve destekleyen bu insicam Allah'ın hassas dengeler üzere, sayısız nimetleriyle dünyamızı tezyîn buyurmasıdır.

Elmalı, bu hususu şöyle belirtmektedir. “Allah mîzanı var eyledi. Yani yüksekte durabilmesi için muvâzene (adalet) kanunu koydu. Bu kanun mükemmel yaratılışın, kurulmuş olan harika düzenin bir gereğidir.”²⁸³ Ayrıca bu husus Kur'an'da birçok yerde belirtilmektedir. “*Her şey O'nun katında bir ölçü iledir.*”²⁸⁴; “*Allah, her şeye bir ölçü koymuştur.*”²⁸⁵ Dolayısıyla bir hayvanın, bir geyiğin, bir kelebeğin güzelliği, bir gülün rengi, kokusu, bülbülün ötüşü, ağaçlar, meyveler, çiçekler, akarsular, yıldızlar, yağmur, kar taneleri, gökkuşağı, kristaller, kayalar vb. hepsinde bir estetik ve muvâzene vardır. Düşünen bir varlık olarak yaratılan insan tüm bu güzellikleri gözlemlediği zaman anlar ki, kainatta estetik, ölçü, tertip ve ahenk kanunları devrededir. Dört bir tarafı sonsuz nimetlerle donatılmış bu evrende akıl almaz bir uyum vardır. Bu uyumun kaynağı ise sonsuz güzellik olan uluhiyettir.

²⁸¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrû 'l-Münîr*, XIII. 172.

²⁸² Bkz. el-Hadîd 57/25.

²⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI. 4664-4665.

²⁸⁴ er-R'ad 13/8.

²⁸⁵ et-Talâk 65/3; el-Hicr 15/19; el-Kamer 54/49.

2.8. Arz (أَرْض)

Arz (yeryüzü) lügatte, semanın karşısındaki cirm (cevher, kütle) anlamında olup çoğulu “أَرْضُونَ” dur. Kur’ân’da çoğul kalıbında kullanılmamıştır. “Konuldu” manasına gelen kelime bir şeyin alt kısmı diye de ifade edilir. Ayrıca bitkisi güzel olan toprağı belirtmek için de kullanılır.²⁸⁶

Cenâb-ı Hak, “arz”ı pek çok sıfatla nitelemiştir:

Yaymak, döşemek anlamında “fıraş” (فَرَشْنَاهَا)²⁸⁷ Döşek anlamında “mihâd” “Biz, yeryüzünü bir döşek (مهَاداً) yapmadık mı?”²⁸⁸ Toplanma mekânı “kifât” (كِفَاتاً) “Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan bir mekân yapmadık mı?”²⁸⁹ Emre âmâde kılınmış “zelûl” anlamında (ذُلُولاً), “O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir.”²⁹⁰ Sergi “bisât” “Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi (بِسَاطاً) yapmıştır”²⁹¹ anlamlarında kullanılmıştır.

Rahmân sûresinde Mevlâ Teâlâ: “وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ” “(Allah) yeryüzünü de bütün mahlûkat için alçalttı (yaşamaya elverişli bir şekilde döşedi)”²⁹² buyurmuştur. Yeryüzü “en’âm” üzerinde bulunan bütün mahlukât için (alçaltılmış) konulmuş²⁹³ bilhassa yeryüzünün halifesi konumundaki insan için düzenlenmiştir. Burada şu tespiti aktarmamızda yarar var. Allah-u Teâlâ bu âyette, “وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ” diyerek yeryüzünü yaratıklar için var ettiğini belirtmiş ve burada, “وَضَعَ” fiilini kullanmıştır. Bu fiile, yaratma, döşeme, donatma gibi anlamlar verilmiştir. Kur’ân’da arzı ifade eden başka fiiller olmakla birlikte bu fiil, diğerlerinden farklı bir oluşum ve düzenlemenin ifadesidir.²⁹⁴ Bu da konumuz açısından oldukça önemli bir durumdur. Zira burada yeryüzünün düzenlenmesi, sayısız nimetlerle donatılması söz konusudur. Rahmân sûresinde arz ve ilgili âyetler de bu minvaldedir. Şöyle ki: “وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ” “Yere gelince onu mahlûkat için alçalttı ve (yaşamaya elverişli bir şekilde döşedi)” “فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ” “Orada meyveler, salkımlı

²⁸⁶ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “e-r-d” md., s. 73.

²⁸⁷ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “f-r-ş” md., s. 629.

²⁸⁸ en-Nebe 78/6.

²⁸⁹ el-Mürselât 77/27.

²⁹⁰ el-Mülk 67/15.

²⁹¹ Nûh 71/19.

²⁹² er-Rahmân 55/10.

²⁹³ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8160.

²⁹⁴ er-Rahmân 7,10. Açıklamalar için bkz. Celâl Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1995, s. 258-266.

hurma ağaçları, kabuklu taneler, güzel kokulu bitkiler vardır.”²⁹⁵ Görüldüğü üzere bu âyetlerle, yeryüzünde akıllara durgunluk verecek derecede çeşitlilik ve güzel nimetlerin tasviri gözler önüne serilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de : “*Yere bakmıyorlar mı, nasıl döşenmiş?*”²⁹⁶; “*O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, düzenleyendir.*”²⁹⁷ âyetleri bu gerçeği beyân etmektedir.

Bu hususta bildirilen diğer âyetleri, burada kaydetmemiz konunun açıklanmasına, katkı sağlayacaktır. “*وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ*” “*Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçekten bir ibretler vardır.*”²⁹⁸; “*أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا... الْجِبَالِ جُدَّدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا...*” “*Allah’ın gökten su indirdiğini görmez misin? Biz onunla türlü türlü renkte ürünler yetiştirmiş; dağlarda da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü renklerde yollar var etmişizdir.*”²⁹⁹ Allah-u Teâlâ, yeryüzünü döşemiş ve türlü renklerle canlıları, cansızları süslemiştir. Bütün bunlar O’nun benzersiz sanatının nimetler üzerindeki yansımasıdır. Bu bilgilerin Kur’an’da açık bir şekilde belirtilmesi bunun delilidir.

Son tahlilde şunu diyebiliriz ki: Bu âyetler Rahmân Teâlâ’nın kâinat ve canlılar üzerindeki mutlak gücünü ve tasarrufunu vurgulamaktadır. Bütün bu âyetleri anlam dokusunda bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, gerek yeryüzünün, gerek âdemoğlunun, gerekse diğer canlıların yaratılışında, kâinat işlerinin ince hesaplarla, planlanarak, sayısız nimetlerle tasvir edildiğini görmekteyiz.

2.9. Enâm (أَ نَام)

Enâm kavramı, bütün canlı varlıkları kapsamına alır. İnsanlar, cinler ve yeryüzünde yaşayan canlı mahlûkatın tümüne delâlet eder.³⁰⁰

Rahmân sûresinde “*وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ*” “*Yeri mâhlukât için alçalttı, onu döşedi.*”³⁰¹ buyrulur. Âyette geçen bu kelimeyi müfessirler farklı şekillerde yorumlamışlardır. Müfessirlerin öncüsü sayılan İbn Abbâs (ö. 68/ 687): âyette

²⁹⁵ er-Rahmân 10,12.

²⁹⁶ el-Gâşiyeh 88/18,20.

²⁹⁷ el-Bakara 2/29.

²⁹⁸ en-Nahl 16/13.

²⁹⁹ el-Fâtır 35/27-28. Benzer âyet için bkz. er-Rûm 30/22.

³⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, XII. 37.

³⁰¹ er-Rahmân 55/10.

kastedilen mânâ için “ruhu olan bütün canlı varlıklar” demiştir. Dehhâk: “Yeryüzünde yürüyen her şey” ; Hasan-ı Basrî: “Yaratıklardan cin ve insan”; Katâde: “Tüm mâhlukât”³⁰² , İbn Kesîr: “Arz’a yayılmış olan cinsleri, çeşitleri, türleri renk, ton ve lisanları ayrı bütün yaratıklardır”³⁰³ şeklinde tefsir etmişlerdir.

Müfessirlerin yapmış oldukları yorumlara istinaden diyebiliriz ki: Yüce Allah yeryüzünde çeşitli, tür ve cinsten mâhlukât yaratmıştır. Yeryüzünün dört bir tarafına yerleştirilen mucizelerle dolu tüm bu canlılar, Allah’ın varlığının delillerini ve sanatının yüceliğini gözler önüne sermişlerdir. Örneğin: Kuşlar, görme yeteneklerindeki kusursuzluk, çok yüksek hızlarda uçarak ani manevralar yapmaları, havada tutunmalarını sağlayan kanatları vs. ile Rahmân’ın en güzel tasarımlarından biridir. Bu hususta Yüce Yaratıcı şöyle buyurur: “*Üzerlerinde kanat çırpan dizi dizi kuşları görmezler mi? Onları havada ancak Rahmân tutuyor.*”³⁰⁴

Diğer türlerde de aynı hakikat karşımızdadır. Yeryüzünde yayılan tüm mâhlukat iyi birer tasarım örneğidirler, bunlardan her biri, harika bir mucize-i kudretin sanatıyla var edilmişlerdir. “*Sizin yaratılmanızda ve canlıların yeryüzünde yayılmasında, kesin olarak inanan kimseler için ibretler vardır.*”³⁰⁵

Allah’ın kudret ve yüceliğinden olan, muazzam güzellikteki yeryüzü bizler için donatılmıştır. Akıl ve hikmet gözüyle bakabilen her insan bütün bu mâhlukattaki sanatın inceliklerini görerek, Rahmân Teâlâ’nın sonsuz ilmine yakından tanıklık eder. Öyle ki, bu eşsiz dünyamızda gökten yağmurun indirilmesi ve onunla türlü renklerde bitkilerin bitirilmesi, dağlarda, canlılarda ve hayvanlarda var edilen renklilik, akla hayale gelmez bir çeşitlilik ve güzellik vardır.

Her anın bir yeni bir yaratılış olduğu bu muhteşem kâinata Yüce Yaratıcı gökte, yerde, insan, hayvan, bitki gibi pek çok canlının sonsuz türünde âdeti bir sergi yaratmıştır, çeşitli renklerde kelebek kanatlarında on binin üstünde resim çizmiştir.³⁰⁶ Hayvanlardaki süs,³⁰⁷ atların, katırların süs olarak yaratılması ve bilemeyeceğimiz

³⁰² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8161; Süyûtî, *ed-Dürri’l Mensûr Fi’t-Tefsîr-i Bi’l-Me’sûr*, XIV. s. 109

³⁰³ İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7628.

³⁰⁴ el-Mülk 67/19.

³⁰⁵ el-Câsiye 45/4.

³⁰⁶ Halûk Nurbaki, *Kur’ân-ı Kerîm’den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, s. 175.

³⁰⁷ en-Nahl 16/5,7.

daha nicelerinin yaratılması³⁰⁸ gibi bizleri tefekküre yönelten, idraklerimizi harikulâde güzellik ve mükemmellikte yaratılan yeryüzüne yönlendiren bu âyetler, Rahmân Teâlâ'nın nimetlerinin tasvirinin en somut göstergeleridir.

2.10. Fâkihe (فَاكِهَةٌ)

Önceki âyetlerde göğün yükseltilmesi, yerin canlılar için alçaltılarak mâhlukatın yaşayacağı bir ortam oluşturulması konusunu ele almıştık. Biz buradan “meşrik” ve “mağrib” mevzusuna gelinceye kadar, yeryüzünün meyve ve tomurcuklu hurmalarla döşenmesi, akabinde ise, tanelerle, güzel kokulu bitkilerle, süslenmesi hususunu, müelliflerin görüşleri ve Kur’ân âyetleri ışığında incelemeye çalışacağız. Bununla beraber ele alacağımız ilgili âyette bütün meyve çeşitlerini içine alan “fakihe” ismini ele almak istiyoruz.

“Fakihe” kelimesi f-k-h” kökünden³⁰⁹ gelir. Sözlükte; “yenilebilen her meyve, yemiş” mânâsında olup bazı âlimlere göre bütün meyvelere şamildir. Bazılarına göre üzüm ve narın dışındaki diğer meyvelere denir.³¹⁰ Kur’an-ı Kerîm’de meyve “fâkihe” ve “semere”³¹¹ olarak isimlendirilmiştir.

Rahmân sûresinde “فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ” “*Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır*”³¹² şeklinde buyrulur. Âyetin kapsamındaki “وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ” “tomurcuklu hurma ağaçları” ifadesi, ağaç çeşitlerinden meyve verenlerin kıymetlisindendir.³¹³ “فَاكِهَةٌ” kelimesi, kişinin zevk alacağı şeyler türündendir. Âyetin nekra olarak getirilmesi ise çokluk ifade etmek için olup mahiyetinin bilinemeyeceğine bir işarettir. Âyette, “*Orada, bilemeyeceğiniz kadar pek çok meyve vardır.*” şeklinde ifade edilmiştir.³¹⁴ Âyette “fakihe” ismi genel olarak ele alındıktan sonra özel anlatıma geçilerek hurma ve nardan bahsedilmiştir. Bu, cennetlerde sunulacak olan hurma ve narın tarifi mümkün olmayacak güzellik, tad ve nefasetine işarettir.

³⁰⁸ en-Nahl 16/5-8. Açıklamalar için bkz. Âl-i İmrân 3/14.

³⁰⁹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “f-k-h” md., s. 643.

³¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 523.

³¹¹ Bkz. İbrâhîm 14/ 32

³¹² er-Rahmân 55/11.

³¹³ Bkz. er-R'ad 13/4. Açıklamalar için bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIII. 199.

³¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 78-79. Ayrıca bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI. 71.

Şu halde, Rahmân sûresinde fâkihe (meyve) kelimesi üç farklı âyette zikredilerek, Allah Teâlâ'nın sanatı nimetler üzerinde sergilenmektedir. Şöyle ki: Bunlardan ilki Allah-u Teâlâ'nın âdemoğluna ikrâm ettiği dünya meyvesi olup ele aldığımız: “فَاكِهَةٌ” kelimesidir. İkincisi “فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ” “İki cennette her meyveden iki çift vardır”³¹⁵ diye ifade edilir. Üçüncüsü ise “فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ” “İçlerinde (diğer iki cennet) her türlü meyve, hurma ve nar vardır”³¹⁶ denilerek “fakihe” kelimesinin dünyevî ve uhrevî yönleri gösterilmiştir. Taberî, bu tekrarların cennet ehline teşvik amaçlı olduğunu belirtmiştir.³¹⁷ “Fâkihe” kelimesinin kullanım alanından hareketle şunu söylemek mümkündür: Bu meyveler doğrudan Yüce Allah'ın bir eseridir. Söz konusu âyetlerde dünya meyvelerine mukabil cennet meyveleri alternatifi sunulmakta olup Allah'ın kudret ve sanatıyla gerçekleşen yaratılışın her iki âlem de devam edeceği ifade edilmektedir. Şu halde, kâinattaki her şey ince hesap gerektiren bir ölçüye ve estetiğe sahipken, âhirette de bu kusursuz düzen en mükemmel şekliyle devam edecektir. Yaratıcının birliğini ve sonsuz kudretini gözler önüne seren, her safhası ilim ve hikmetle düzenlenmiş olan bu sistem, âdemoğlunu bu sonsuz nimetlerin tasviri karşısında hayran bırakmaktadır.

Son olarak işaret etmemiz gereken önemli bir husus da şudur: Rahmân 52. âyette zevciyet kanununa vurgu yapılmıştır. Aynı minvaldeki bir diğer âyet Yâ-sîn sûresi 36. âyetidir. “Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı ne yücedir”³¹⁸ şeklinde ifade edilen bu âyetler, onun ilmine kudretine ve sanatına işaret eden ayetlerdir. Zira Hak Teâlâ, içinde yaşadığımız bu dünyada zerreden kürreye varıncaya kadar her şeyi tek bir kanuna bağlamıştır. O da varlıkların çift kutuplu olmasıdır. “فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ” “İki cennette her meyveden iki çift vardır.”³¹⁹ Bu âyeti yorumlayan müfessirlerden şu bilgileri aktarmamız konunun anlaşılmasında yol gösterir niteliktedir: Abd. b. Humeyd (ö. 249/863), İbnü'l-Münzîr (ö. 318/980) ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938)'den nakledildiğine göre İkrîme bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “İkisinde de bütün meyvelerden çiftler vardır.”; İbn Abbâs ise: “Dünyada meyve olarak acı tatlı ne varsa hepsi cennette mevcuttur. Ahirette bulunan nimetlerin,

³¹⁵ er-Rahmân 55/52.

³¹⁶ er-Rahmân 55/68.

³¹⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIII. 8203.

³¹⁸ Yâ-sîn 36/36. Benzer âyet için bkz. er-R'ad 13/3.

³¹⁹ er-Rahmân 55/52.

dünyada sadece isimleri vardır.³²⁰ Lezzet ve güzellik itibariyle her çiftten biri diğerinden noksan değildir.³²¹ Âyette ifade edilen meyvelerin hepsinden iki eş olarak yaratılması, yaratılışın tesadüfü değil bilinçli, programlı ve sanatlı bir şekilde olduğunun kanıtıdır. Rahmân Teâlâ, her şeyi en güzel şekil ve yapıda yaratarak, insanlara sonsuz nimetler bahşetmiştir. Bir meyvenin daha küçük bir tohumdan hayat bulması, aşama aşama teşekkülü, çekirdekten fidan evresine ermesi, ağaç olması, çiçek açması, şahane renkleri bulunan meyveler vermesi, hem hoş kokulu, hem de lezzetli. Bütün bunlar onlara bu görevlerini öğreten, terbiye eden Rahmân Teâlâ'nın emriyledir. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? ³²²

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Evrene hikmet nazarıyla bakacak olursak, yeryüzünde, bizlerin istifadesine sunulmuş her türlü meyve, salkımlı hurma ağaçları, üst üste estetik olarak sıralanmış hurmalar, kabuklu taneler, hububat çeşitleri, etrafa hoş kokular saçan, gül, menekşe, fesleğen gibi türlü çeşit nebatat vardır. Demek ki ilâhi güzellikte ilâhi bir sanat var ve her sanatkârın üzerinde bir bilen sanatkâr var.

2.11. Nahle (نَخْل)

Nahle sözlükte, hurma ağacı mânâsına gelmektedir. Bu kelime hem tekil “نخل” hem de çoğul “النخيل” olarak kullanılır. Hurma ağacı, uzun boylu, yaprakları iri, bir ağaçtır. Hicâz ehline göre “nahl” kelimesi müennes iken, Necîd ehline göre müzekkerdir.³²³ Kur’ân-ı Kerîm’de: “İç içe girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu, salkımlı ağaçlar”³²⁴ olarak tarif edilmekte ve 23 yerde bahsi geçmektedir. “Hurma ağacı için (nahl, nahle, lîne)”³²⁵ kelimeleri kullanılmıştır.

Arapça “nahl” kelimesiyle karşılanan hurma, Rahmân sûresinde iki ayrı âyette zikredilmekte, “فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ” “Orada meyve ve salkımlı hurma ağaçları vardır.”³²⁶ âyetiyle dünya meyvesi olan hurma, “فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ”

³²⁰ İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7658-7659; Süyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr Fi’t-Tefsîr-i Bi’l-Me’sûr*, XIV. s. 138.

³²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985, VII. 3578.

³²² er-Rahmân 55/13.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI. 652; İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “n-h-l” md., s. 796.

³²⁴ eş-Şu‘arâ 26/148; Kâf 50/10; er-Rahmân 55/11.

³²⁵ Nebi Bozkurt, “Hurma”, *DİA*, XVIII. 391-393.

³²⁶ er-Rahmân 55/11.

“İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.”³²⁷ âyetiyle de cennet meyvesi olan hurmadan bahsedilmektedir.

Hurma ağacı, insana benzer özellikte yaratılmıştır.³²⁸ İbn Abbâs’tan nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber, hurmanın özelliklerini ve önemini belirtmek için onun mü’mine benzeyen bir ağaç olduğunu beyân etmiştir. İbrâhîm 24- 25. âyetlerinde “أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ...”³²⁹ “Görmedin mi Allah nasıl bir misâl getirdi: Güzel bir söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş güzel bir ağaç gibidir ki O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir.”³²⁹ Benzetme yapılan ağaç ile hurmanın kastedildiği belirtilmiştir. Taberî’den nakledilen bu hususu Mücahit: Âyette zikredilen “كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ” kelimesinin “hurma ağacı” olduğunu ifade etmiştir. Muaviye b. Kurrâ: “Bu âyeti Enes b. Malik’in hurma ağacı olarak yorumladığını duydum”³³⁰ diye söylemiştir.

Râzî, ele aldığımız bu kelimeyi “Allah Teâlâ, ağaçlar içerisinde, bilhassa hurmayı zikretti. Zira bu ağaç ağaçların en kıymetlisidir”³³¹ şeklinde yorumlamıştır. Zuhaylî ise, hurma ve narın diğer meyvelere nispetle daha güzel ve daha faydalı oldukları için bu şekilde zikredildiklerini belirtir.³³² Bu husus Kur’ân’da şöyle ifade edilir: “Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılarız.”³³³

Diğer taraftan, bütün meyveler arasında bilhassa hurma ve narın zikredilmesi birbirinin karşıtı olmalarından dolayıdır. Birisi tatlı iken, diğeri ekşidir. Birisi sıcak hararet verir, diğeri soğuk hararet giderir. Birisi sadece meyve ve gıda iken, diğeri hem meyve hem ilaçtır. Birinin ağacı uzun, diğेरinin kısadır. Biri kolayca yenilir kabuğu şeffaftır, diğेरinin ise kabuğu serttir. Sonuç olarak bu iki meyve birbirine taban tabana zıttır. Bu tıpkı iki doğu ve iki batı tabirinde zikredildiği

³²⁷ er-Rahmân 55/68.

³²⁸ İmam-ı Rabbanî Ahmet Farûkî Serhendî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, (çev. Abdülkâdir Akççek), Çile Yayınları, İstanbul 1979, II. 1584.

³²⁹ İbrâhîm 14/24,25.

³³⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘An Te’vili ‘Âyi’l-Kur’ân*, VIII. 5092.

³³¹ Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXI. 81. Benzer açıklama için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI. 652

³³² Bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrû’l-Münîr*, XIII. 199.

³³³ er-R‘ad 13/4.

gibi arasında kalan tüm meyvelere işaretir.³³⁴ Yani tüm bu meyvelerin hepsi Yüce Allah'ındır. O'nun nimetlerinin sanatsal tasviridir. Yüce Allah, Nahl 16. âyette “*Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden hem içki hemde güzel gıdalar edinirsiniz.*” buyurarak bu estetik yöne vurgu yapmıştır.

İbnü'l-Mübârek'ten nakledilen bir rivayette: “Cennetin hurma ağaçları kökünden dalına kadar her şey son derece tertipli ve düzenlidir. Mahsülleri büyük testileri andırır. Bir meyve koparıldı mı bir başkası onun yerini alır³³⁵ buyurulmuştur.

Said b. Cübeyr ve Vehb. B. Zimarî'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerife göre ise: “*Cennette hurma ağaçlarının kökleri ve dalları altından, dallarının destekleri yeşil zümrüttendir. Meyveleri büyük bir kova büyüklüğünde, süttten beyaz, kaymaktan daha yumuşak, baldan daha tatlı olacak ve onlarda herhangi bir leke bulunmayacaktır. Yaprakları ise cennet ehlinin elbiseleri olup, bu elbiseler insan hayaline gelmeyecek güzelliindedir. Salkımları ve kapçıkları ise altından olacaktır.*”³³⁶

Sonuç olarak, ele aldığımız bu âyette, ifade, üslup ve sunumda muhatabın zevkleri söz konusu edilerek, arzu ve hayallerin en zirvelerine kadar ulaşılmış, zikredilen bu meyvelerin beslenme ve ihtiyaç giderme için değil, zevkine yaratıldığı ifade edilmiştir.³³⁷ Bu âyetlerde cennette mü'minlere vaad olunan mükâfatlar, mutluluk vasıtaları olarak zihnimize yerleştirilmiştir.

2.12. Rummân (Nar) (رُمَّان)

Rumman “رُمَّان”, r-m-n kökünden gelir. Meyve ağaçlarından bilinen bir meyvedir. “فعلان” vezninde olup³³⁸ tekili “رُمَّانَةٌ” şeklinde gelir.³³⁹ Rahmân sûresinde: “فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ”³⁴⁰ “İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.”³⁴⁰ buyurularak, hurma ile beraber bahsedilmiştir. Koyu kırmızı renkte, küçük bir ağaç olan nar, kırmızımtırak sarı sert kabukla örtülü olup içerisinde bol miktarda, sulu

³³⁴ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 149-150.

³³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 168-169.

³³⁶ Hâkim en-Neysâbü'rî Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'Ale's-Sahihayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1990, II. 516. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XIII. 8161; Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 151.

³³⁷ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 79.

³³⁸ Bkz. İsfahâni, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'an*, “r-m-n” md., s. 365-366.

³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 186.

³⁴⁰ er-Rahmân 55/68.

taneler bulundurur, kabuğu, zarı, çekirdeği ve suyu ile hem meyve, hem de devadır. Hurma ise hem meyve hem de gıdadır. Rahmân sûresinde bilhassa bu iki meyvenin zikredilmesi bütün meyvelere olan üstünlüğü ve hoşça giden yönü göstermek içindir.³⁴¹

Nitekim bu husus En'âm 99. âyette: “ *O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, hurma ağacının tomurcuğunda aşağı sarkmış salkımlar... (ve) nar çıkarırız: (Her biri) Birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır*”³⁴² şeklinde buyrulur.

Şu halde diyebiliriz ki: Nar letafet ve ölçü ile nitelenmiş, meyvesi tam bir intizam içerisinde büyük bir maharetle yerleştirilmiştir. Nar'ın kabuğu, zarı, çiçeği, çekirdeği, suyu, rengi, kokusu, tatlılık, ekşilik gibi kendine has tadı; sağlam ve pürüzsüz görünümü, türlü aşamalardan geçerek olgunlaşması gibi birçok husus nimetlerdeki sanatsal tasviri gözler önüne sermektedir.

2.13. Zâtü'l-ekmâm (ذَاتُ الْأَكْمَامِ)

Ekmâm, hurma çiçeğinin üzerindeki kabuk veya tomurcuk demektir. Âyette geçen ekmâm kelimesi “bir şeyi setredip, örten şey” anlamında olup “gömleğin yeni (kolu)” ifadesi burdan gelmektedir.³⁴³ Tekili “kümm”, hurmanın tomurcuğu demektir. Diğer bir tekili ise “kimm”dur. Hurmanın kabuğu, kapçığı, lifi, dalı, çekirdeği gibi kısımları bu kelimenin kapsamına girer.³⁴⁴ Her iki anlamda da müfessirler “zâtü'l-ekmâm” kelimesinin estetik güzelliği ifade ettiği konusu üzerinde dururlar. Bu mevzuda Cevherî (ö. 400/1008): “Yeni çıkan hurmanın içinde bulunduğu kapçık (tomurcuk)” derken, Hasen, bunun “tomurcuklu hurma ağaçları” olduğunu belirtir. İbn Zeyd ise, “çatlayıp dışarı çıkmadan önceki halidir.” diye açıklar.³⁴⁵ Râzî ise şöyle der: “*Bu güzellik yani ihsânı tamamlayan şeylerdendir.*”³⁴⁶

³⁴¹ Bkz. Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl*, V. 173.

³⁴² el-En'âm 6/99.

³⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 142.

³⁴⁴ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 80-81.

³⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX. 144.

³⁴⁶ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 80-81; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI. 4667; ³⁴⁶ Karaman ve dğr. *Kur'an Yolu*, V. 200-201.

Bu açıklama konumuz açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu husus, Rahmân Teâlâ'nın hurmayı sanatlı yarattığı gerçeğini ispat eder.

“فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ” “Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.”³⁴⁷ Âyette ifade edilen esas mânâ nimet türlerine bir işaret olmakla beraber, sûrenin geneline hâkim olan Allah-u Teâlâ'nın sanatı ön plana çıkartılmıştır. Zira âyetin ifade kurgusu bu minvaldedir. Hurmanın tomurcuklarının dizilişi, tamamen insanın estetik açıdan haz duyacağı şekilde dizaynedilmiştir.

İbn Abbas, âyette geçen “ekmâm”ı “ekin” şeklinde yorumlamıştır. Mücahid, bu kelimeyi “yaprak”; Hasan-ı Basrî, “lifleriyle örtünen hurmalar”; Taberi, “tomurcuğu, çiçeği ve hurmayı örten kabuk” şeklinde izah etmişlerdir.³⁴⁸ Ö. Nasuhi Bilmen (ö. 1883/1971) ise bu âyeti, yeryüzünde çeşitli meyveler, şekilleri, lezzetleri muhtelif yemişler olarak açıklarken, “zâtü'l-ekmâm” tamlamasını ise “tomurcuklar sahibi olan hurma ağaçları” ve “bir takım çiçek kılıfları” olarak izah eder.³⁴⁹ Bununla birlikte, İbn Abbâs, salkımın oluşturduğu görünümüne dikkatlerimizi çeker ve aşama aşama gelişmesini salkım hali ve yeşermiş halini gözler önüne serer. İbn Kesîr ise, âyette esas kastedilen mânânın hurmanın gelişimindeki güzellik olduğunu ifade eder.³⁵⁰

Bitkiler dünyasında görülen bütün bu hikmetler, Rahmân'ın zahîr ve batın her şeyi kuşatan bilgisine delâlet etmektedir. Muazzam bir ölçü ve ahenkle yerleştirilen hurma ve onu örten kapçıkları, Allah'ın ilminin muhit olduğunu, sanatlı ve hikmetli yaratılıştaki ilmin ve kudretin yüceliğini gösterir.

2.14. Habbe (حب)

Lugatte habbe: “Tahıl ve benzeri bitkilerin tane, tohum veya çekirdekleri” mânasındadır. Her türden tahıla “حب” denir. Çoğulu “حبوب” tur.³⁵¹

İsfehânî, “habbe” kelimesinin “buğday, arpa vb.” yiyecek maddeleri anlamlarına geldiğini, “hibbe” ve “hibbetün” kelimelerinin kokulu maddelerin

³⁴⁷ er-Rahmân 55/11.

³⁴⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIII. 8161-8162.

³⁴⁹ Bkz. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII. 3567.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, XIV. 7628.

³⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 293.

tohumları, “habb” dişlerin, taneler gibi, düzgün biçimde dizilişi, “Hibbün” kelimesini ise “sevgisi aşırı derecede çok olan” şeklinde ifade etmiştir.³⁵²

Habbe kelimesi. En‘âm 95. âyette “إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى” “*Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir.*”³⁵³ diye ifade edilir. Arapça kökenli bir kelime olan habbe kelimesi “hububat” yani yediğimiz tahıllardan buğday, arpa vb. anlamında kullanılır.³⁵⁴ Bunun yanında bütün bitki tohumlarını, tanelerini, yapraklarını da kapsar.³⁵⁵ Bitkinin ilk yeşeren kısmını da ifade eder.³⁵⁶ Habbe genetiğinde var olan bir plan ve hikmet sayesinde tıpkı bir hücre gibi kendisine verilen görevi en mükemmel şekilde yerine getirir ve her çeşitten bitki olup dünyamızı donatır. Böylece bu âyet, bizleri bitkiler dünyasında derin araştırmalar yapmaya, bir olan Allah’a imâna ve kulluğa davet eder.

Bir habbenin fevkalade özel ve ölçülü bir plana göre sert çekirdeği ve sert toprağı yarararak ondan yumuşacık ve yemyeşil bir filiz çıkarması; sonra o filizin ağaçlara, ağaçların gövdesinden dallara dönüşmesi, o dalların üzerinde yaprakların oluşumu; sonra o yaprakların üzerindeki çizgiler, sonsuz şekiller, dizilişleri, simetrik halleri, vs. sayısız meyveler, hububatlar... Her biri başlı başına mucize olan, yaratılışlarındaki ilâhî kudretin işaretlerini gösterir. Sonra o tohumdan çeşit çeşit tomurcuklar, rengârenk çiçekler, güller, reyhanlar... Özellikleri, vasıfları, renkleri, şekil ve kokuları farklı farklı nebatlar... İşte bütün bunlar varlıkların üzerindeki tezyînatı ve gâyet maharetli bir sanatkârı ilan eder. Rahmân olan Allah, sanatı ve sanatkârı gören âlim kullarına nimetlerini böyle tasvir eder.

Bu hususu mevzumuza delil olmak üzere birkaç örnekle incelemeye çalışalım. Bir portakalı ele alacak olursak, tohumu sıcak, kabuğu kuru ve asitli, içi serin ve yaş, birbirine zıt olan tüm bu özellikleri bir habbenin kendi iradesiyle meydana getirmesi elbette mümkün değildir. Böylesi ölçülü ve düzenli farklı tabiatların bir araya getirilmesi elbette sanatkâr bir yaratıcının eseri olduğunu ortaya koyar.

³⁵² İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “h-b-b” md., s. 214.

³⁵³ el-En‘âm 6/95.

³⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 293; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 144.

³⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8162.

³⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 144.

Râzî, *Tefsir-i Kebir*'de bu mevzu ile alakalı olarak şöyle der: “Üzümün kabuğu ayrı bir karakter, içi ayrı bir karakter, çekirdeği ayrı bir karakter, suyu ve etli kısmı da farklı bir karakterdir.”³⁵⁷ Yine başka bir misâl verecek olursak, “gül” rengi, kokusu, yapraklarının zarif dokusu, görünümü, tabiatı vs. Bütün bunlar akılları hayrette bırakan oluşumlardır ve tek bir iradeden kaynaklanmaktadır. O’da Allah Subhânehû ve Teâlâ’dır.

Yüce Allah, Rahmân sûresinde bitkilerle ilgili âyetleri sıralayarak, sanatını açık bir şekilde sergiler. Zira âyetler arasındaki simetriyi ve terkipteki ahengi görmemek mümkün değildir.

Bitkiler “نجم” ve ağaçlar “شجر” O’nun buyruğuna boyun eğler.³⁵⁸ Allah, yeri “أرض” yaratıklar için var etti.³⁵⁹ Orada meyveler “فَاكِهَةٌ”, salkımlı “ذَاتُ الْأَكْمَامِ” hurma “النَّخْلُ” ağaçları vardır.³⁶⁰ Kabuklu “عصف” taneler “حب”, güzel kokulu otlar “رِيحَانٌ”,³⁶¹ kırmızı gül “وَرْدَةٌ”,³⁶² türlü güzellikte rengârenk ağaçlar “نَوَاتَا أَفْنَانٍ”,³⁶³ her çeşit meyveden çiftler,³⁶⁴ hurma ağaçları, nar “زُمَانٌ”,³⁶⁵ koyu yeşil renkte “مُدْهَامَاتَانِ” cennetler³⁶⁶ vardır. Bu noktada diyebiliriz ki: Sûrede, bitkiler dünyasındaki en kıymetli olanlar tasvir edilmiştir. Çekirdekler, tohumlar, kabuklu taneler, sanatsal güzellikteki ağaçlar, yapraklar, hurma, nar, yeşillikler, gül... Bütün bu örnekler gösteriyor ki, bitkiler âlemi üstün nitelikte yaratılmış olup her biri sanatlı bir eser, mucize-i kudrettirler. Küçük bir habbe (tohum) bütün bitkilerin özüdür, anasıdır ki, ondaki mucizeleri anlamaya, anlatmaya gücümüz yetmez. Netice itibariyle Kur’ân’da anlatılan bu âyetler Allah’ın varlığına, birliğine ve nimetlerdeki sanatlı yaratılışa delil olmuşlardır.

Şimdi biz bitkiler dünyasındaki bu çeşitliliği gösterebilmek için âyetlerden kısa pasajlar sunarak ortaya şöyle bir tablo çıkarttık: “Allah gökten yağmur indirdi de

³⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV. 178-179.

³⁵⁸ er-Rahmân 55/6.

³⁵⁹ er-Rahmân 55/10.

³⁶⁰ er-Rahmân 55/11.

³⁶¹ er-Rahmân 55/12.

³⁶² er-Rahmân 55/37.

³⁶³ er-Rahmân 55/48.

³⁶⁴ er-Rahmân 55/52.

³⁶⁵ er-Rahmân 55/68.

³⁶⁶ er-Rahmân 55/64.

bu sayede yeryüzü yeşeriyor.”³⁶⁷ “Su sayesinde ekinler(daneler), üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir.”³⁶⁸ Renkleri çeşitli³⁶⁹ kabuklu taneler, güzel kokulu otlar,³⁷⁰ miktarı ve ölçüsü belirli olan³⁷¹ her şeyin bitkisi, yeşillik, nardan bahçeler,³⁷² nebatlar,³⁷³ türlü renklerde ekinler,³⁷⁴ sebze, salatalık, sarımsak, mercimek, soğan,³⁷⁵ kabak,³⁷⁶ incir, zeytin,³⁷⁷ yoncalar,³⁷⁸ çayırılar,³⁷⁹ üst üste dizili meyveler, sarkmış muz ağaçları³⁸⁰ ve bütün meyvelerden çiftler,³⁸¹ bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış ağaçlar;³⁸² her çeşitten iç açıcı bitkiler;³⁸³ ekinler ve yumuşak tomurcuklu göz alıcı hurmalıklar;³⁸⁴ birbirine sarmaş dolaş³⁸⁵ asmalı ve asmasız³⁸⁶ güzel bahçeler.³⁸⁷ Yerin bitirdikleri ve insanların kendileri ve henüz mahiyetini bilmedikleri nice şeyler.³⁸⁸ “Şimdi bana, ektiğinizi haber verin, Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?”³⁸⁹

Kur’ân’ın ortaya koyduğu bu âyetler bizlere Rahmân Teâlâ’nın tek bir ilâh olduğunu ispatlamaktadır. Böylesi sayısız yaratılış mucizelerini ancak hakiki bir sanatkâr ve hepsinden hakkıyla haberdar olan bir zat yapabilir. Yaratılıştaki bu oluşumları kör bir tabiata havale etmek ise akıl dışıdır. İşte Rahmân sûresinde sergilenen bu sanat bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etmiştir.

³⁶⁷ el-Hac 22/63.

³⁶⁸ en-Nahl 16/11; Kâf 50/9.

³⁶⁹ el-Fâtır 35/27.

³⁷⁰ er-Rahmân 55/12.

³⁷¹ el-Hicr 15/19.

³⁷² el-En’âm 6/99,148.

³⁷³ en-Nebe 78/15.

³⁷⁴ ez-Zümer 39/21.

³⁷⁵ el-Bakara 2/61.

³⁷⁶ es-Sâffat 37/146.

³⁷⁷ et-Tîn 95/1; Abese 80/29.

³⁷⁸ ‘Abese 80/28.

³⁷⁹ ‘Abese 80/31.

³⁸⁰ el-Vakı’â 56/29.

³⁸¹ er-R’ad 13/3.

³⁸² er-R’ad 13/4; en-Nebe 78/32.

³⁸³ el-Hac 22/5; eş-Şu’arâ 26/7.

³⁸⁴ eş-Şu’arâ 26/148.

³⁸⁵ en-Nebe 78/16.

³⁸⁶ el-En’âm 6/141.

³⁸⁷ en-Neml 27/60.

³⁸⁸ Yâ-sîn 36/36.

³⁸⁹ el-Vakı’â 56/63,64.

2.15. Zû'l-'asfi ve'r-rayhân (ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانِ)

2.15.1. Asf

Asf kelimesi “a-s-f” kökünden gelen kelime, ekinen koparılan kırılmış bitki parçalarına denir. “وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ” “Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır.”³⁹⁰ Bu âyetteki anlamı “yapraklı taneler” yani ekinin sümbülünü örten yaprağıdır.³⁹¹

Âyetteki “ذُو الْعَصْفِ” tabiriyle alakalı olarak şu izahlar yapılabilir:

1. Bu, samandır. Müfessirlerden ve Hasen'den nakledildiğine göre: Asf ifadesi ile “saman” anlamı kastedilmiştir.³⁹² “Yeşil ekinlerin yaprağı kuruduğu zaman böyle isimlendirilir.” Ali b. Ebu Talha (ö. 143/760), İbn Abbas, Katâde ve Dehhâk âyeti kerîme'deki (el-asf) kelimesini, “tanelerin samanı” olarak açıklamışlardır.³⁹³

2. Bu buğdayın, başağın yaprakları, tanelerin üzerindeki kabuklarıdır.³⁹⁴

3. Yeşeren yapraklardır. Ebû Malik (ö. 179/795) şöyle demiştir: “ilk biten bitki.”³⁹⁵ Cevherî şöyle der: Bu “ekin yaprak verdi ” demektir. Mücâhid'de “ağacın ve ekinin yeşeren yaprağıdır.” Sâid b. Cübeyr ve Ferrâ “bitkinin ilk yeşeren kısmı diye açıklamışlardır.³⁹⁶

İbn Abbâs: “Asf ile ekinin kokulu yaprakları, reyhân ile arzdeki tüm rayihalı nebat kastedilmektedir” demiştir.³⁹⁷ Âyetteki “el-'asf” kelimesi, o yaprağa; “er-rayhan” da, o çiçeğe bir işarettir³⁹⁸ diye belirtilmiştir.

Netice olarak, “ذُو الْعَصْفِ” kelimesi Kur'ân meâllerinin çoğunda “yapraklı taneler” olarak ifade edilmektedir. Müfessirler bu kelimeye “ekinin yeşil yaprağı”, “ekinin kokulu yaprağı” ve yeşil yaprakların kuruduğu zaman meydana gelen

³⁹⁰ er-Rahmân 55/12.

³⁹¹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “a-s-f” md., s. 569.

³⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 143-144; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*, V. 163.

³⁹³ Bkz. İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7629. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8162.

³⁹⁴ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 144; Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 110.

³⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8162.

³⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 144.

³⁹⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 110.

³⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 82.

“saman” gibi birçok mânâ vermişlerdir. Bu kelime genel anlamda ekin mânâsında olup yaprak çeşitlerini de kapsayan bir kavramdır. Bu âyette ilâhî kudretin işaretlerine dikkat çekilerek ekin ve yapraklardaki sanata işaret edilmiştir. Bu husus Âl-i İmrân sûresi, 14. âyette, “Ekinlere karşı düşkünlik insanlara süslü kılındı.” şeklinde ifade edilmiştir.

2.15.2. Reyhân

Reyhân, güzel rayihalı, kokulu veya revhaniyetli demektir. Koklanan güzel kokulu otların hepsini niteler.³⁹⁹ Ravh ise nefes alıp vermektir. “Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”⁴⁰⁰ âyetinde geçen “reyhân” kelimesi güzel kokusu olan her şeydir, bazılarına göre ise rızık anlamındadır. Araplar koku karşılığında esintiyle gelmesinden dolayı rîh, râiha, kelimelerini kullanırlar.⁴⁰¹ İbn Abbâs “Kur’ân’da geçen her reyhân rızıktır” derken, aynı zamanda bunun “güzel koku” mânâsında olduğunu da belirtmiştir. Sâid b. Cübeyr’de bu görüştedir.⁴⁰² Nitekim İbn Abbâs bu kelimenin izahında şöyle der: “Bu rızık mânâsındadır. Zira ekmek acıkanlar için hoş kokuludur. Bu da her güzel kokunun üstündedir.”⁴⁰³

Bir âyette şöyle buyrulur: “Doğrusu ben Yusuf’un kokusunu “رِيحُ يُوسُفَ” alıyorum.”⁴⁰⁴ Bir hadîs-i şerîf’te ise, Hz. Peygamber’in torunu için şöyle söylediği rivâyet edilir: “Siz Allah’ın reyhanısınız.”⁴⁰⁵ Burada çocuk güzel kokulu bitkiye benzetilmiştir.

Reyhan, “hoş kokulu nebat” ifadesine şu anlamlar verilmiştir. Bu, koklanabilen şey demektir. Öte yandan bu, yaprak anlamındadır. Bilinen kokulu muayyen bir bitkidir.⁴⁰⁶ “Reyhan fesleğen denilen güzel kokulu bir bitkidir.”⁴⁰⁷

Hak Teâlâ, akıl almaz sırlarla dolu olan şu kâinatta hassas ölçülerle planlayarak takdir buyurduğu her bir çiçek, her bir bitki, her bir meyve üzerinde akıl ve hayalimize gelmez çeşitte nimetlerini tasvir etmiştir. Rabbimiz, süslü ağaçlar,

³⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4667-4668.

⁴⁰⁰ el-Vâkı’a 56/89.

⁴⁰¹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “r-v-h” md., s. 348.

⁴⁰² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân’An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8163-8164.

⁴⁰³ Yazır *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4667-4668.

⁴⁰⁴ Yûsuf 12/94.

⁴⁰⁵ Tirmizî, “Birr” 11.

⁴⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXI. 82.

⁴⁰⁷ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “r-v-h” md., s. 348; Bilmen, *Kur’ânı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, VII. 3568.

güzel kokular, rengârenk meyveler, yapraklar yaratarak yeryüzünde sergilenen türlerin çeşitliliğine dikkat çekerek tabiattaki estetik ve güzelliğe işaret etmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; ele aldığımız tüm âyetler bize şunu göstermektedir ki Allah'ın eşsiz sanatı, yaratılış öğretisi, kâinatta her an devam etmektedir. Allah yeri canlılar için yaratmıştır. Orada, meyveler (فَاكِهَةٌ), salkımlı hurmalar (وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ), yapraklı (عَصْف) taneler (حَبِّ), güzel kokulu otlar (رَيْحَانٌ)” diye meâlen ifade buyrulan bu âyetler bize şunu göstermektedir ki, tane ve çekirdekten, bitkilerin icât edilmesi ve tezyîn edilmesi, büyüme süreçleri, yaratılıştaki var olan çeşitliliğe ve sürekliliğe işaret etmektedir. Nitekim bu gerçek Rahmân, 29. âyette “*O her gün bir şe'n (ayrı bir tecelli, yeni bir yaratış) üzeredir.*”⁴⁰⁸ buyurularak, O'nun varlığa her an müdâhil olduğu ve yaratmanın her an devam etmekte olduğu gerçeği bizlere hatırlatılmaktadır. Evrendeki bu akıl almaz düzen tek bir ilâhın varlığının kanıtıdır. Her şeyi yaratan, kurgulayan, hayata geçiren O'dur. Bu âyetler insanları, arzın üzerindeki güzelliklerden hareketle kâinattaki yüksek sanatı anlamaya davet eder. Bu mükemmel tasarımda kesinlikle tesadüfen oluşamayacak bir plan olduğunu gösterir.

2.16. Meşrik ve Mağrib (مَشْرِقٌ وَ مَغْرِبٌ)

Meşrik; “*Güneşin doğduğu yer, gün doğusu, şark, meşrik, batı karşıtıdır.*”⁴⁰⁹ Taberî bu kelimeyi “*kışın ve yazın güneşin doğduğu yer*” anlamında olduğunu belirtir.⁴¹⁰

Mağrib; “*Güneşin battığı yer, garp, doğu karşıtıdır. Batış pozisyonlarını ifade eder. Kurala göre aslı fethalı iken “مَغْرِبٌ” kesre ile “مَغْرِبٌ” diye kullanılmıştır.*”⁴¹¹ Taberî bu kelimeyi “*kışın ve yazın güneşin battığı yer*” mânâsında olduğunu bildirir.⁴¹²

⁴⁰⁸ er-Rahmân 55/29.

⁴⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X. 173.

⁴¹⁰ Bkz.Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8169.

⁴¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 638.

⁴¹² Bkz.Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8169.

Güneşin doğduğu ve battığı yerler değiştiği için Rahmân sûresinde “رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ” “O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.”⁴¹³ âyetinde “مَشْرِقَيْنِ” ve “مَغْرِبَيْنِ” yani “iki doğu” ve “iki batı” tabiri kullanılmıştır.

Kur’an’da müfret, tesniye ve cem’i kalıplarında zikredilen bu iki kelimeyi Rağıp şöyle açıklar: “Meşrik” ve “mağrib” kelimeleri tekil olarak geldiklerinde, “doğu ve batı yönlerine”; ikil olarak geldiklerinde, “kışın ve yazın doğuş ve batışlarına”; çoğul kalıbında ise, “her günün doğuş ve batışlarına” işaret eder⁴¹⁴ der. Tesniye (ikil) olarak sadece Rahmân 17. âyette ifade edilir. Genel itibariyle âyet: “Güneşin kış ve ilkbahar mevsimleriyle yaz ve son bahar mevsimlerinde doğup battığı iki uç nokta; dünya küre biçiminde olduğundan her bir yarımına göre güneşin doğuş ve batış yerleri; güneşin ve diğer gök cisimlerinin doğuş ve batış yerleri”⁴¹⁵ şeklinde izah edilmiştir. Ayrıca burada gece gündüzün, kış ve yazın deverânındaki tasvir dikkatlerimize sunulmuştur.

Kurtubî: “Bir şeyin iki tarafından söz etmek, tümünden bahsetmek demektir. O halde bu ikisi ve ikisi arasında bulunan diğer yönler ve tüm yaratıklar Allah’a aittir. Özellikle doğu ve batının söz konusu edilmesi onların konum itibariyle şerefli olduklarına dikkat çekmektir”⁴¹⁶ der.

M.İzzet Derveze (ö. 1888/1984): “Bu ifadelerle her ne kastedilmişse görülen odur ki, dinleyicilerin bakışlarının Güneş ve Ay’ın doğuş ve batışlarındaki inceliğe ve bunda somutlaşan ilahi azâmetin ve eşsiz sanatının sahnelerine çevrilmesi amaçlanmıştır”⁴¹⁷ şeklinde ifade eder. Bu ifadenin tekil, ikil ve çoğul kalıplarında gelmesi hususunda farklı izahlar yapılsa da âyetlerin genel çerçevesinde esas vurgulanmak istenen, doğu ve batının Allah-u Teâlâ’nın ilâhî eseri olduğudur. Rahmân Teâlâ, doğunun ve batının ikisinin arasındakilerin sahibidir. Onların bu kadar uyum içerisinde hareket etmeleri, bir nizamın neticesidir ki bu Cenab-ı Hakk’ın varlığını, kudretini gösteren açık delildir. Şu halde, Rahmân sûresi ve diğer sûrelerde de ifade edildiği gibi doğu ve batı ifadeleriyle kâinattaki yaratılış harikalarına dikkat çekilmektedir. Burada gökyüzü müşahede edilecek şekilde gözler

⁴¹³ er-Rahmân 55/17.

⁴¹⁴ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “ş-r-k” md., s. 451.

⁴¹⁵ Bkz. Karaman ve dğr. *Kur’ân Yolu*, V. 203.

⁴¹⁶ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 147.

⁴¹⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, V. 6.

önüne serilerek, O'ndan başka yaratıcı olmadığı ve gökyüzünde yörünge hareketlerinin O'nun idaresinin kontrolünde olduğu gösterilmektedir. Aynı zamanda dört mevsimin değişiklik ve çeşitliliğine de işaret olunur. Mevsimlerdeki muazzam oluşum ve değişimler ise başlı başına yaratıcının azâmetini ve nimetler üzerindeki sanatını sergilemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus şudur: Bu âyet-i kerimede “Rab” kelimesinin zikredilmesi mânidar bir ifade biçimidir. Bu, ilginç bir şekilde kâinattaki süregelen planın ve hâkimiyetin sahibini ifade etmek içindir.⁴¹⁸ Kâinatın yaratıldığı günden bu güne kadar hiç değişmeden devam eden bu ince hesap ve dakik nizamı Rab olan Allah'tan başka hiç kimse tesis edemez. Güneş ve Ay'ın doğuşu-batışı, gece gündüzün, kış ve yazın birbiri ardınca gelmesi gâyet intizamlı, ölçülü ve anlamlı bir bütünlük oluşturarak belirli bir plan dâhilinde cereyan etmektedir. Doğu-batı ve aralarındaki tüm mevcudât, her şeyi kuşatan bir ilim kudretin sanat eseri olarak var edilmiş ve kıyametin vuku'u bulmasına kadar bu düzen böyle nizam ve ölçü içerisinde devam edecektir.

Rahmân sûresinde Yüce Allah'ın varlığının, birliğinin delillerinden olan, kudretiyle yarattığı gökyüzüyle ilgili birçok âyet zikredilmekte ve bu konu hakkında bize önemli bilgiler sunulmaktadır. Bu âyetleri şu şekilde sıralayabiliriz: “Güneş ve Ay bir hesaba göredir.”⁴¹⁹; “Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.”⁴²⁰; “O iki doğunun ve iki batının rabbidir.”⁴²¹; “Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.”⁴²²; “Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerlerin çevresini aşıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ancak büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz.”⁴²³; “Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı bir gül haline geldiği zaman.”⁴²⁴ Bu âyetlerde de görüldüğü üzere sûre; semânın direksiz bir şekilde yükseltilmesi, Güneş, Ay ve yıldızların hareketleri, onların burçları, konumları, belli bir hesaba göre düzenlenmeleri, doğuşları ve batışları, meşrik ve

⁴¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII. 312-315.

⁴¹⁹ er-Rahmân 55/5.

⁴²⁰ er-Rahmân 55/7.

⁴²¹ er-Rahmân 55/17.

⁴²² er-Rahmân 55/29.

⁴²³ er-Rahmân 55/33.

⁴²⁴ er-Rahmân 55/37.

mağribin varlığı ve buna benzer birçok olay ve mevcudattan söz etmektedir. Kur’ân burada tüm gök hareketlerinin Rahmân’ın idaresinde olduğunu ifade eder.

2.17. Merace’l Bahreyn (مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ)

2.17.1. Bahr (بحر)

Bahr kelimesi sözlükte, büyük su kütesini toplayan mekân yani deniz olarak ifade edilir. Tatlı veya tuzlu olan bol suya denilir. “بحر” denilmesindeki maksat geniş ve derin olmasından dolayıdır. Çoğulu “بحور” dur.⁴²⁵ Bahreyn, iki deniz demek olup⁴²⁶ Rahmân sûresinde: “مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ” “O (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar.”⁴²⁷ buyrulur. Âyette geçen “بَحْرَيْنِ” kelimesi umûmî mânâda olup hangi denizler olduğu belirtilmemiştir.

Kur’ân’ın ilgili bir başka âyetinde aynı anlamda tatlı ve tuzlu suya da deniz denileceği belirtilmiştir. “وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ” “Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverir”⁴²⁸ şeklinde birbirine mülâkî olan iki farklı suyun birbirine karışmadığından bahsedilir. Kur’ân’ın böylesi mucizevî bir hakikatten bahsetmesi bunları var edenin Allah (c.c) olduğuna dikkat çekmek içindir.

İbn Cüreyc (ö. 150/767), âyette geçen “iki deniz” ifadesini şöyle açıklamıştır: “Maksat tatlı ve tuzlu sulardır.” İbn Abbas ise, biri semanın denizi, diğeri yeryüzü denizi olduğunu söylemiştir.⁴²⁹ Bu ikinci yorum Yasin sûresi 40. âyetinde: “Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Hepsi bir felekte yüzerler.”⁴³⁰ Güneş, Ay ve yıldızların semada yüzmesiyle, sema uçsuz bucaksız bir denize benzetilmiştir.⁴³¹ Rahmân sûresinde ise, “Dağlar misali yükseltilmiş akıp giden gemiler O’nundur.”⁴³² âyetiyle arz denizinden bahsedilmiştir. Bu açıklamalar esasında farklı yorumlar olmakla birlikte burada Allah’ın nimetleri ve sanatı ön plandadır. Yüce Allah’ın bizlere Kur’ân’da böylesi misaller vermesi semada ve karada her şeyi belli bir tertip ve nizam üzere yarattığının delilidir. Bu âyette

⁴²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, IV. 41.

⁴²⁶ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “b-h-r” md., s. 108.

⁴²⁷ er-Rahmân 55/19.

⁴²⁸ Furkân 25/53.

⁴²⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 148.

⁴³⁰ Yâ-sîn 36/40.

⁴³¹ Bkz.Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, XXI. 90-91.

⁴³² er-Rahmân 55/24.

yerkürede suların taksiminin amaçsız bir rastlantının sonucu değil, bilakis hayret verici bir plana göre düzenlendiği haber verilmektedir. Âlemde var olan bu güzellik ve düzenlilik ilâhî bir sanat olarak tasvir edilmektedir.

2.17.2. Merace (مَرَج)

Merace kelimesi sözlükte, “göndermek, akıtmak, serbest bırakmak, salıvermek, öylece bırakmak” anlamlarına gelen bir fiildir. Çoğulu “مروج” dur.⁴³³ Birleşen iki denizi salıverdi; onları saldı, bu da “mirectü’ d-dâbbete” (hayvanı otlağa salıvermek) deyiminden gelir.⁴³⁴ “مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ” “(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar.”⁴³⁵ Allah-u Teâlâ “مَرَجَ” fiilini, “karışma (kavuşma)” mânâsına gelmesine rağmen bilhassa “يَلْتَقِيَانِ” (kavuşurlar) kelimesiyle vurgulamıştır. Âyetteki ifadesi: “Allah o iki denizi, birbiriyle karşılaşacak biçimde salıverdi ama o iki deniz nitelikleri yönünden karışmadı.” anlamındadır.⁴³⁶ Eğer bu ikisi arasında engel bulunmasaydı bunların birbirlerine kavuşmaları söz konusu olacaktı. Fakat burada ilâhî kudretin ve sanatın delilleri gösterilmektedir. Âyette de görüldüğü üzere Kur’an’ın bir mucizesi olarak bu iki farklı su kütlesi tabiatlarında mevcut olan kimyevî özellikten dolayı birbirine karışmamaktadır. Bu iki denizin kendi başlarına bırakılması, birbirine karışmadan yanyana olmaları ve itaatleri Cenab-ı Hakk’ın varlığını ispat edip, onlar üzerindeki sanatı sergilemektedir.

2.17.3. Berzâh

Berzâh sözlükte, “iki şey arasındaki engel, sınır” anlamında olup bir diğer anlamda ise, kabir hayatını ve âhirette insan ile yüce makamlar arasına giren perdeyi ifade eder.⁴³⁷ Kur’ân’da üç kez zikredilen bu kelime iki farklı anlamda kullanılır.

Rahmân sûresinin 19-20’nci âyetlerinde: “مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ; بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْصُرَانِ” “İki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. Fakat aralarında bir berzah vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.” Furkân sûresinin 53’ncü âyetinde: “...وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّخْجُورًا” “O...aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir berzah koyandır.” şeklinde, Mü’minûn sûresi 100’ncü

⁴³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II. 364. Ayrıca bkz. Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, V. 163.

⁴³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 92. Benzer açıklama için bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 147.

⁴³⁵ er-Rahmân 55/19.

⁴³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 92.

⁴³⁷ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “b-r-z-h” md., s. 118.

âyetinde ise kabir hayatı anlamında, “...وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ” “Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir berzah vardır.” şeklinde zikredilir.

Ayrıca Kehf sûresi 60’ncı ve 61’nci âyetlerinde

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا / فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا
“...İki denizin birleştiği yere kadar...” Neml sûresi
61’nci âyetinde: “أَمْ مَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًا وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ نَاحِيَةً
“...İki deniz arasına engel koyan mı?...” âyetlerinde
berzâh kelimesi geçmemekle birlikte aynı anlama gelmektedir. Bu son âyette
Rahmân Teâlâ: “Yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından nehirler akıtan, arz
için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah’tan başka ilah mı
var Doğrusu onların çoğu bilmiyorlar!” diyerek tüm bu düzenin hakiki sahibi
olduğunu vurgular.

Biz kelimenin lügat mânâsı ve Kur’ân’daki kullanımını dikkate alarak şunu söylemek isteriz: Yüce Allah iki su kütlelerini salıvermiş, terkiplerindeki farklılığın bozulmaması için aralarına görülmeyen bir perde koyarak birinin diğerine karışmasını önlemiştir. Bununla Allah’ın evrensel takdirine, planlamasına ve insanlara sağladığı yararları işaret edilir. Âyetin, deniz âlemindeki sanatsal tasvirten tevhid bilincine varmamızı hedeflediği ise âşikardır. Zira günümüzde yapılan ilmi çalışmalar da kelimenin bu bağlamda kullanıldığını doğrular mahiyettedir.

Haluk Nurbaki bu âyet-i kerîmedeki Boğaz’a konulan engelin bildirilmesini ilmi bir mucîze olarak değerlendirir. “Meşhur bilim adamı Kaptan Cousteau’nun Akdeniz ve Atlantik okyanusunu kimyasal ve biyolojik açıdan” incelediğini belirtir. Nurbaki, ünlü deniz araştırmacısı Kaptan Cousteau’nun tespitini şöyle aktarır: “Cebeli-i Tarık boğazında, güney (Fas) ve kuzey yakasında (İspanya), deniz dibinden akıl almaz şekilde tatlı sular fışkırmaktadır. Her iki kıyının dibinden birbirlerine doğru 45 derecelik açılar halinde fışkıran bu dev su kanalları, tarağın dişleri gibi karşılıklı bir baraj yapmaktadır. Bu nedenle, ne Akdeniz Atlas Okyanusuna, ne de okyanus Akdeniz’e karışmamaktadır.”⁴³⁸

⁴³⁸ Nurbaki, *Kur’ân-ı Kerîm’den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, s. 64.

Kaptan Jacque Cousteau, kendine özgü sıcaklığı, tuzluluğu ve yoğunluğu bulunan iki denizin birleşme noktasında iki suyun birbirine kavuştuğunu fakat aralarındaki harika bir engel nedeniyle suların birbiriyle karışmadığını belirtmiştir. Cousteau'nun tespiti ve incelediğimiz bu âyet arasındaki münasebet, şunu göstermektedir ki: Kur'ân'ın öğrettiği ilim ile kulun keşfettiği bilim arasında fevkalade bir uyum vardır.

Nitekim dünyanın %70'ini kaplayan uçsuz bucaksız okyanuslarda türlü güzellikler, manzaralar mevcuttur. Mavinin nice tonları, rengârenk balıklar, yunuslar, balinalar, caretta caretta, denizyıldızları, süslü çiçekler, deniz zambakları, parlak inciler, mercânlar, amber gibi sayamadığımız sonsuz türde canlılara ev sahipliği yapan okyanuslar, Allah'ın nimetleri üzerindeki sanatsal mükemmelliği gösterirler.

Nurbaki, “Denizler de ilahi sanatın apayrı bir sahnesidir” der. İlâhî kudretin denizleri birbirine karıştırmamasındaki hikmetlerden biri farklı ortamlarda farklı canlıların, farklı türlerin meydana getirilmesi olduğunu ifade eder. Bu hikmet dikkatlerimizi ısı farkı olan denizlerdeki değişen çiçek ve balık yapısına çeker. “Yüce Rahmân'ın sırf sanatını sergileyen bu varlıklar, işte okyanusların birbirine karışmama sırlarının bir hikmet tecellisidir. O boğazın iki yanında, mercânlar arasında o kadar farklı canlılar yaşamaktadır ki, bunları saymak ve desenlerini örneklemeyle bitiremeyiz”⁴³⁹ diyerek deniz altındaki bunca ilahi nakışlar ve desenlerin sonsuzluğuna değinir.

Netice olarak, Allah-u Teâlâ havada ve karada yarattığı her varlıktaki muhteşem sanatını suda da tecelli ettirmiştir. Güneş ışığının dahi ulaşmadığı bu karanlık denizlerde, sonsuz kudretiyle iki suyun birbirine karışmasını engellemiş, ilmi bir mucizeye bizleri şahit tutmuştur. Tıpkı ana rahminde üç karanlık içinde harikalar yarattığı gibi bu ortamlarda da muhteşem sanatını sergilemiştir. İşte Rahmân sûresinin bu âyetleri bize her şeyde var olan hassas nizam ve intizamı gösterir. Bütün bunlar her şeyi yoktan yaratan ve tüm kâinata hükmeden Rahmân'ın sanatıdır.

⁴³⁹ Nurbaki, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, s. 66.

2.18. Lü'lü' (لؤلؤ) ve Mercân (مَرْجَان)

2.18.1. Lü'lü'

Âyette geçen Lü'lü' tabirinden murad, incidir. Sözlükte “parlamak”, “aydınlatmak” anlamlarına gelir. Tekili “لؤلؤة”, çoğulu ise “لؤلؤ، لآلى” şeklindedir.⁴⁴⁰

Allah-u Teâlâ, önceki âyetlerde topraktan habbe, meyve, reyhân gibi güzel ve hoş kokulu bitkiler çıkardığı gibi; denizlerden de zînet eşyası olarak inci ve mercân çıkarmıştır.⁴⁴¹ Rahmân sûresi 22'nci âyetinde: “يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ” “O denizlerin her ikisinden de inci ve mercân çıkar.”⁴⁴² buyurulmuştur. Fâtır 12'de ise, “İki deniz bir değildir. Birinin suyu tatlı ve kolay içimlidir; diğeri tuzlu ve acıdır. Her birinden taze balık yersiniz; takındığınız süsler çıkarırsınız.”⁴⁴³ âyet-i kerimeleriyle tatlı ve tuzlu sularının her ikisinde de süs eşyalarının bulunduğu ifade edilmektedir. Bu âyetlerde de görüldüğü üzere bir deniz hayvanının içerisinde bir inci tanesinin yaratılması Allah'ın sanatının göstergelerindedir.

Değerli inciler, birçok türü bulunan istiridyeler tarafından yapılır. İncinin ortasında, daima bir parazit, kum tanesi v.b. şeylerden meydana gelen bir çekirdek vardır; bu çekirdek yıllar boyunca üst üste binen ince kalsiyum karbonat tabakalarıyla kaplanır. Bir inciye değer biçilirken ağırlığı kırat veya çoğunlukla, çekirdek cinsinden hesaplanır. Rengi (beyaz, pembe, gri, siyah); düzgünlüğü, biçimi, parlaklığı ve parıltısı incinin kıymetini belirler.⁴⁴⁴

İncinin oluşumu bir reaksiyon sonucu meydana gelir. O da istiridyenin başka bir madde ile olan birleşimidir.

İbn Abbas'dan gelen bir rivayete göre: “İnci ve mercân, yağmur damlalarının, istiridye denilen bir hayvan tarafından yutulmasından sonra teşekkül eder.”⁴⁴⁵ İncinin büyüklüğü veya küçüklüğü istiridyenin içerisine giren kum, çakıl vb. maddelerin boyutlarına göre değişir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 150.

⁴⁴¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIII. 177.

⁴⁴² er-Rahmân 55/22.

⁴⁴³ Fâtır 35/12.

⁴⁴⁴ *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi (Meydan-Larousse)*, “İnci md.”, Meydan Yayınevi, İstanbul 1971, VI. 305.

⁴⁴⁵ İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7644.

⁴⁴⁶ Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'an*, XIV. 223.

Kurtubî ise şöyle der: tuzlu ve tatlı su birbiriyle kavuştuğunda, inci için tıpkı bir aşılama görevi görür. Tıpkı bebeğin meydana gelmesinde her iki cinse de ihtiyaç olduğu gibi, inci içinde, tatlı ve tuzlu suyun bileşimine ihtiyaç vardır.⁴⁴⁷ Zira âyeti kerîme de, incinin her iki suda hâsıl olduğunu beyân edilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Câmîd, âciz ve şursuz olan denizler, bir inciyi, bir mercânı yapamazlar. Öyle ise, denizlerdeki bu nimetleri icâd eden, insanlara ihsân eden bir rab vardır. O da Rahmân Teâla'dır.

2.18.2. Mercân

Mercân kelimesi sözlükte; *“Sıcak ve engin denizlerde yaşayan, geniş resifler oluşturan, kırmızı kalkerli iskeletli hayvan, Bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve mücevharat yapımında kullanılan bir maddedir.”* Mercân çok çeşitli tonlarda olur ve kayalardan koparılır; beyaz mercân az bulunduğu için en kıymetli türdür.⁴⁴⁸ Mercânlar önemli bir ticaret metaıdır. Süsleme sanatlarında, mercân önemli bir konumda olup her devirde kullanılmıştır.

Müfessirler inci ve mercânın vasıflarında ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı, “lü'lü”, incinin büyüğü; “mercân” ise küçüğüdür, derken tam tersi bir ifade de kullanılmıştır.⁴⁴⁹ Ayrıca mercân için “beyazı inciden daha fazla”⁴⁵⁰ olduğu söylendiği gibi kırmızı (kıymetli) taş manasında olduğu da söylenmiştir.⁴⁵¹

“يُخْرَجُ مِنْهُمَا اللَّوْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ” *“O denizlerin her ikisinden de inci ve mercân çıkar.”*⁴⁵² Bu âyette söz konusu edilen süs eşyaları başlangıçtan itibaren güzellik için yaratılmıştır. Kozmik sistemde, insan hayatında ve bazı eşyalarda ortaya çıkan bu güzelleştirici tabloyu yaratıklar düzleminde var kılan Rahmân Teâlâ'dır. Bu konuda şüphe yoktur. Bütün bu sanat, yaratıcının varlığına dalalet eder.⁴⁵³ Diyebiliriz ki: yeryüzünde, denizlerde olan bu olağanüstü haller her şeyin orijinal ve özel olarak yaratıldığının delilidir. Bu ayette süs ve zînet eşyalarına dikkatlerimizin çekilmesi denizlerdeki fayda yönünden çok tasvir amaçlı olup, maksat estetik yöne vurgu

⁴⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 149.

⁴⁴⁸ *Meydan-Larousse*, “Mercân md.”, 1981, VIII. 623.

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, XIII. 8173; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 93.

⁴⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 406.

⁴⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 93.

⁴⁵² er-Rahmân 55/22.

⁴⁵³ Ramazan Altıntaş, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd ve Estetik İlişkisi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 426.

yapmaktır. Rahmân sûresinin geneline hâkim olan kusursuz yaratılış bu ayette de gözler önüne serilmektedir. Allah’u Teâlâ’nın “solucanımsı kirpikli ve yüzücü küçük parazitler”den bile görünümü son derece güzel olan süs eşyaları yaratması O’nun muhteşem sanatının hayret verici yönlerindedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ismen zikredilen 3 değerli taş; inci, mercân ve yâküttür. İnceleyebildiğimiz kadarıyla Kur’ân’ı Kerîm’de geçen diğer taşların süs niteliği taşımadığını müşahede etmekteyiz.⁴⁵⁴ Rahmân sûresinde ise, Hak Teâlâ’nın kudretini ve sanatını anlatma sadedinde bu taşların zikredildiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki:

İnci (lü’lü); “*O denizlerin her ikisinden de inci ve mercân çıkar.*”⁴⁵⁵

Mercân; “*O denizlerin her ikisinden de inci ve mercân çıkar.*”⁴⁵⁶

Yâkût; “*Sanki onlar yâkût ve mercân gibidirler*”⁴⁵⁷ buyrulmaktadır.

İnci (لؤلؤ) kelimesi, Rahmân sûresi’nin 22. âyetinde dünyada sunulan bir süs olup Kur’ân-ı Kerîm’in diğer âyetlerinde cennet süslerinden “takı”⁴⁵⁸ güzellik, saflık ve berraklığın simgesi olan “hûri”⁴⁵⁹, “gilmân”⁴⁶⁰, “vildân”⁴⁶¹ gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Ayrıca hilye (süs)⁴⁶² anlamında da kullanılır. Görüldüğü üzere, kıymetli taşlardan olan inci “dünya ve âhîret zîneti” anlamındadır. Mercân kelimesi de aynı anlamı içerir. Rahmân, 58. âyette ise “yâkût ve mercân” kavramları cennet kadınlarının güzelliğini nitelemiştir.

Sonuç olarak bahsedilen külliyat içerisinde değerli taş olarak yalnızca inci, mercân ve yâkût zikredilir ve bunlar Rahmân sûresinin ahengine uyum sağlar vaziyette tasvir edilmiştir. Yâkût kara, inci ve mercân ise denizdeki mücevherattandır. İnci ve mercânın yaratılışı mucizevi bir durumdur. Onlar hem denizde bir canlı (hayvan) hem de Allah’ın sanatını yansıtan bir süstürler. İki farklı özellikte iki denizin arasına bir perde koymak, denizlerin içerisinde ibda sıfatıyla

⁴⁵⁴ Bkz. el-Bakara 2/24-74-264; Hûd 11/82; el-Hicr 15/74; es-Saff 61/4; el-Fil 105/4.

⁴⁵⁵ er-Rahmân 55/22.

⁴⁵⁶ er-Rahmân 55/22-58.

⁴⁵⁷ er-Rahmân 55/58.

⁴⁵⁸ el-Hac 22/23; el-Fâtır 35/33.

⁴⁵⁹ el-el-Vâkı’a 56/22,23.

⁴⁶⁰ et-Tür 52/24.

⁴⁶¹ el-İnsân 76/19.

⁴⁶² en-Nahl 16/14; el-Fâtır 35/12.

inci, mercân ve nice eşsiz oluşumları benzeri olmadan yaratmak, ancak azâmet ve ikram sahibi bir Rabb'in varlığının ve onun eşsiz sanatının belgelerindedir.

2.19. Munşeât (مُنْشَأَات) ve A'lâm (أَعْلَام)

2.19.1. Munşeât

“İnşâ” fiili hikmetlerle dolu olan bu âlemde meydana gelen mucizelerin tesadüf eseri olarak değil de, aşamalı olarak ve belirli bir süreç içerisinde halk edilmesidir. “İnşâ” kelimesinde Rab olan Allah'ın terbiye fiili hâkimdir. Rab ise, “*bir şeyi kademe kademe terbiye etmek demektir.*”⁴⁶³ “وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَأَاتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ”⁴⁶⁴ “Denizde akıp giden dağlar gibi inşa edilmiş gemiler onundur.”⁴⁶⁴ Razi, bu âyeti şu iki şekilde izah etmiştir: Birincisi: “inşâ olunmuş gemiler” demektir. Yaratılmış, icâd edilmiş anlamında, “Allah mahlûkatı icâd etti” tabirindedir. İkincisi: Arapların “Allah bulutu yükseltti” anlamındaki deyimindedir. Bu da “yelkenleri yükseltmiş gemileri ifade eder.”⁴⁶⁵

“Yelken açan gemilere”⁴⁶⁶ “yükseltilmiş” anlamı da verilmiştir.⁴⁶⁷ Râzî, bu kelimeyi, “Allah yükseltti” anlamında “enşeallahü” tabirinden olduğunu ifade eder. Burada “gemi yükseltmiş veya yelkenleri yükseltmiş” yukarı kaldırılmış demektir.⁴⁶⁸ Bu ikinci anlama göre, yelkenleri açık⁴⁶⁹ (yükseltilmiş) olan bayrak açmış gemilere “münşeât” denilir.

“Enşee fiili, “Her şeyin başlangıcı, icâd etmek, ortaya çıkarmak, meydana getirmek, başlamak ve yaratmak” anlamlarındadır.⁴⁷⁰ Şöyle ki, “O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır (أَنْشَأَكُمْ).”⁴⁷¹ ; “Gerçek şu ki, biz onları yeni bir inşa (yaratma) ile inşa edip-yarattık.”⁴⁷² ;“(Nûh'u) da inşa edilmiş gemi üzerinde taşıdık.”⁴⁷³ “أَنْشَأَ” fiilinin geçtiği âyetlerde şu sonuca ulaşırız: İnsanın yaratılışı, ağacın inşası, bütün bu fiillerin merkezinde bunları “kademe kademe inşa edip”

⁴⁶³ Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi 'l-Kur'ân*, “r-b-b” md., s. 337.

⁴⁶⁴ er-Rahmân 55/24.

⁴⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu 'l-Gayb*, XXI. 97.

⁴⁶⁶ Süyûtî, *ed-Dürri 'l-Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 118.

⁴⁶⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8176.

⁴⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu 'l-Gayb*, XXI. 97.

⁴⁶⁹ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl* V. 165.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I. 171.

⁴⁷¹ el-En'âm 6/98.

⁴⁷² el-Vâkı'a 56/35. Ayrıca bkz. el-Mü'minûn 23/14-78; el-Mülk 67/23.

⁴⁷³ el-Kamer 54/13.

düzene sokan, kontrol eden bir yaratıcının var olması ve bütün bunların kendisinin varlığına, yüceliğine ve sanatına bir belge ve delil niteliği taşıması. Şu halde tahtaları yan yana monte ederek direkleri ve yelkenleri yükselen dağlar misali gemiler yapmayı öğreten Rahmân Teâlâ'dır.⁴⁷⁴

2.19.2. A'lem (أَعْلَامُ)

“أَعْلَامُ” kelimesi ise lügatte; “iz, işaret, alâmet, nişan, resim,” mânâlarındadır.⁴⁷⁵ “İlim” kökünden türemiştir. “yol işareti, bayrak ve sancağa” “أَعْلَامُ” denir. “أَعْلَامُ” dağ anlamına gelir.⁴⁷⁶ Zira Araplar yüksek dağa böyle derler. Yani “denizde gemiler, karada bulunan dağlar misâlidir.”⁴⁷⁷ Dağlar ise Allah'ın kudret ve sanatıyla yaratılır.⁴⁷⁸ Bu hususta Allah Zülcelâl: “*Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır.*”⁴⁷⁹; “*Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O' nundur.*”⁴⁸⁰; “*Denizde dağlar gibi yüzen gemiler, O'nun varlığının delillerindendir.*”⁴⁸¹ buyurulmaktadır. “وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ” Bu âyetteki “lehu” “gemiler yalnız O' nundur” tabiri sadece bu sûrede zikredilir. Her ne kadar gemiyi insan inşa etmiş ise de, bu sanatı öğreten Rahmân Teâlâ'dır. Bu meyanda gemi yapma sanatının kendisine ait olduğunu beyân eder. İşte; dağlar misali, yelken ve bayrak açmış gemilerin suda yüzmesi, rüzgârın esmesi, suyun akıcı olması, tahtanın suda batmaması, gibi sebepler silsilesi Rahmân'ın bir tasarrufudur.⁴⁸²

Cenab-ı Hak, “Hz. Nuh'a” nasıl gemi yapacağını vahyedip öğretmiştir. Bu konu Kur'ân'da şöyle anlatılır: “*Bunun üzerine Nûh'a şöyle vahyettik: Gözlerimizin önünde ve öğrettiğimiz şekilde (vahyimiz uyarınca) gemiyi yap.*”⁴⁸³ Buradan anlıyoruz ki gemi yapma sanatı Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla bizzat Yüce Allah tarafından öğretilmiştir.

⁴⁷⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIII. 177.

⁴⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII. 420.

⁴⁷⁶ Bkz. İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “a-l-m” md., s. 580-581.

⁴⁷⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8177.

⁴⁷⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 97.

⁴⁷⁹ en-Neml 27/88.

⁴⁸⁰ er-Rahmân 55/24.

⁴⁸¹ eş-Şûrâ 42/32.

⁴⁸² Açıklamalar için bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XIII. 178.

⁴⁸³ el-Mü'minûn 23/27.

Âyette bahsi geçen “tecriyân” (جري) kelimesi ise, hızlı geçiş anlamındadır. Kelimenin aslı, suyun geçişi veya kendi akışıyla akıp giden şey gibidir. “الْجَوَارِ” sözlükte gemi mânâsına gelen “câriye” kelimesinin çoğuludur.⁴⁸⁴ “el-câriyetu ise hareket eden, akıp giden” anlamındadır.⁴⁸⁵ Gemi, su üzerinde hep hareket halinde olduğundan bu isim verilmiştir.⁴⁸⁶

Sûrede incelediğimiz diğer konular gibi 24. âyetde, Kur’ân’da özel bir yere sahiptir. Dağlar gibi gemilerin cereyanında rüzgârın önemli bir konumda olduğunu görmekteyiz.⁴⁸⁷ Âyetlerde de anlatıldığı üzere yaratılan her şey tek bir gaye değil; pek çok sırlara ve hikmetlere mebnidir. Rüzgârın oluşması, bitki tohumlarını sürüklemesi, polenlerini ilkah etmesi, kirli havayı temizlemesi, soğuk ve sıcak hava akımlarının belli sistem dâhilinde çeşitli yönlerden esmesi, gemileri denizlerde sürüklemesi gibi bütün bu akıl almaz işler ilâhî ilmin hikmet ve sanat sırlarıdır.⁴⁸⁸

Verdiğimiz bu bilgilerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, bu âyette “Allah’ın takdir ve talimiyle yapılmış gemiler” mevzubahis olup görünürde insan eliyle yapılan bu gemilerin hakiki sahibi (sanatkârı) Rahmân’dır. Geminin nasıl yapılacağı bilgisini ilk öğreten odur. Kur’ân’da gemi karşılığı olarak kullanılan, “sefine”⁴⁸⁹, “fûlk”⁴⁹⁰ kelimeleri bu âyette kullanılmayıp bilhassa “câriye” tabiri kullanılmasında özellikle vurgulanmak istenen nokta şu olsa gerektir. Gemileri yapmayı öğreten Rabbimiz o gemileri de denizlerde kendisi hareket ettirmiştir. Zira Cenab-ı Hak bir başka âyette gemileri denizlerde seyrettirdiğini hem “fûlk” hem de “cery” fiilleriyle ifade ederek⁴⁹¹ kâinattaki sanatını, nimetler üzerindeki tasarruf ve tesirini ispatlamaktadır. Evrendeki birçok unsur bu ilâhî sanatkârın emrine itaat etmektedir. Rüzgâr da bu unsurlardan en önemlisidir. O halde gemilerin sanatkârı belli kanunlarla gemileri denizlerde hareket ettirerek bu nimet üzerinde de sanatını sergilemektedir.

⁴⁸⁴ Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur’ân*, “c-r-y” md., s. 194.

⁴⁸⁵ Bkz. er-Rahmân 55/24; el-Hâkka 69/11; el-Ğaşiye 88/12.

⁴⁸⁶ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 96-97.

⁴⁸⁷ Bkz. eş-Şûrâ 42/33.

⁴⁸⁸ Nurbaki, *Kur’ân-ı Kerim’den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, s. 260-261.

⁴⁸⁹ Bkz. el-Kehf 18/71,79.

⁴⁹⁰ Bkz. Hüd 11/37; İbrâhîm 14/32.

⁴⁹¹ Bkz. el-Bakara 2/164. Benzer âyet için bkz. el-Hac 22/65.

2.20. Cennet (جَنَّة)

Cennet kavramı sözlükte; “setr (örtmek)”, gizlemek” mânâsındaki “cenne” kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” demektir.⁴⁹² “C-n-n” bir şeyin duyu organlarına saklı kalması “cinn” (duyulardan gizlenmiş rûhânî varlık), “cenân” kalp, “cinnet” delilik, “cenin” ana karnındaki çocuk için kullanılırken, bütün bunlar “cenne” fiilinden türemiştir ve “örtündü, gizlendi” anlamındadırlar. Bahçe anlamına gelen “cennet” ise ağaçlarının sıklığından dolayı içinde bulunan kimseleri örtüp sakladığı için⁴⁹³ bu şekilde açıklanmıştır. Görüldüğü üzere bütün bu kelimelerin hepsi aynı köktendir. Hepsinde duyulardan gizleme ve saklama anlamı vardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de cennetler: “*Bol su kaynakları olan yeşil bahçe*”⁴⁹⁴ ; “*insana mutluluk veren maddi manevi güzellikler, nimetler*”⁴⁹⁵ ; “*devamlı ikâmet edilen yer*”⁴⁹⁶ ; “*içinde meyveler bulunan bağ bahçe*”⁴⁹⁷ ; “*en güzel, en iyi karşılık*”⁴⁹⁸ ; “*hoşa gitmeyen şeylerden korunmuş olan*”⁴⁹⁹ ; “*asıl durulacak olan, ebedi ikametgâh*”⁵⁰⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu belirtelim ki, Hz Ebubekir (r.a.) kıyâmet günü sahnelerini hatırlayarak bunlar üzerinde düşünceye dalıp, Rahmân Teâlâ’dan korkarak şöyle demiştir: “*İsterdim ki, şu yeşillikler gibi bir yeşillik olsaydım ve bir hayvan gelip beni yeseydi de yok olup gitseydim.*” Bunun üzerine “*Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.*”⁵⁰¹ âyeti nâzil olmuştur.⁵⁰²

Şu halde “Cennet, dünyada Rabbinin makamından korkan amel-i salih ve takva sahibi kullar için hem bir mükâfat hem de şevk kaynağıdır. Yüce Allah’ın lütûf ve ihsanının bir göstergesi olarak sonsuz mutluluğu ifade eder. Sanat, ihtişam, zenginlik cennetin en temel özelliklerinden olduğu için Rahmân Teâlâ kullarına

⁴⁹² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 100; İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “c-n-n” md., s. 203-204; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII. 325-326.

⁴⁹³ Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “c-n-n” md., s. 203-204; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, VI. 83.

⁴⁹⁴ eş-Şûrâ 42/22.

⁴⁹⁵ el-Mutaffifîn 83/22.

⁴⁹⁶ el-Beyyine 98/7,8.

⁴⁹⁷ el-Kehf 18/107.

⁴⁹⁸ Yûnus 10/26.

⁴⁹⁹ el-En'âm 6/127.

⁵⁰⁰ el-Fâtır 35/35.

⁵⁰¹ er-Rahmân 46.

⁵⁰² Abdurrahmân es-Süyûti, *Lübâbü'n-Nukûl, fi Esbâbi'n-Nüzûl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2010, XVIII. 244.

cennete girme heyecan ve arzusunu arttıracak nimetlerin ve ortamların benzer örneklerini bu dünyada sunmuştur. Cenab-ı Hak, sûrenin başından itibaren bu örnekleri sıralayarak bunların fâni olduğunu göstermiş, ebedi saadet yurdu olan cennetleri zikretmiştir.

İbn Abbâs'a göre cennetlerin tasnifi şöyledir: “Dâru’l-Celâl, Dâru’s-Selâm, Adn cenneti, Me’vâ cenneti, Huld cenneti, Firdevs ve Na’im cennetleridir.”⁵⁰³ “إِنَّ “⁵⁰⁴ “الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا”⁵⁰⁴ “Şüphesiz, inanıp iyi işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedi kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır.”⁵⁰⁴ İsfehâni, cennetleri İbni Abbas’ın tasnifinden farklı olarak şu şekilde nakletmiştir: “Cennetu’l Firdevs, Adn, Cennetu’n-Ne’im, Dâru’l-Huld, Cennetu’l Me’vâ, Dâru’s Selâm, ‘İliyyûn.”⁵⁰⁵ İslâm literâtüründeki bir diğer tasnifte⁵⁰⁶ diğer ikisinden farklı olarak, “Hüsna ve Dâru’l-Mukâme” cennetleri olduğundan da söz edilmiştir. Bunlardan başka Kur’ân-ı Kerîm’de cennet isimleri birçok âyet-i kerîmede zikredilmekle beraber “ahiret yurdu” anlamına gelen “dâr” kelimesi de cenneti ifade eden terkiplerde kullanılmıştır. Şöyle ki: Dâr (yurt)⁵⁰⁷; Dârü’s-Selâm (esenlik yurdu)⁵⁰⁸; Dâru’l-Âhire (âhiret yurdu)⁵⁰⁹; Âkîbetü’l-Dâr (dünya yurdunun sonu)⁵¹⁰; Ukbe’l-Dâr (dünya yurdunun sonu)⁵¹¹; Dârü’l-Karar (kalıcı yurt)⁵¹²; Dârü’l-Mukâme (durulacak yurt)⁵¹³; Dârü’l-Müttekîn (takva sahiplerinin yurdu)⁵¹⁴; Dârü’l-Huld (ebediyet yurdu).⁵¹⁵

Rahmân sûresinde dört cennetten bahsedilmektedir. Râzî şöyle der: “Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimseler için iki cennet vardır.”⁵¹⁶; “O iki cennetten başka iki cennet daha vardır.”⁵¹⁷ âyetlerinden ötürü, cennetlerin sayısı

⁵⁰³ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 161.

⁵⁰⁴ el-Kehf 18/107.

⁵⁰⁵ İsfehâni, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “c-n-n” md., s. 203-204

⁵⁰⁶ Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII. 376-386.

⁵⁰⁷ Sâd 38/46.

⁵⁰⁸ el-En’âm 6/127; Yûnûs 10/25.

⁵⁰⁹ el-En’âm 6/32; el-‘Ankebût 29/64.

⁵¹⁰ el-Kasas 28/37.

⁵¹¹ er-R’âd 13/24.

⁵¹² el-Mü’min 40/39.

⁵¹³ el-Fâtır, 35/35.

⁵¹⁴ en-Nahl 16/30.

⁵¹⁵ Fussilet 41/28.

⁵¹⁶ er-Rahmân 55/46.

⁵¹⁷ er-Rahmân 55/62.

dörttür.⁵¹⁸ İlk olarak zikredilen iki cennet, Vâkı‘a sûresinde zikri geçen Allah’a yakın ve önde gitmekte olanlardır “el-mukarrabûn”.⁵¹⁹ Bir diğer cennet ise öbür fırka “ashâbu’l-yemin”⁵²⁰ için tahsis edilmiştir ki bunlar da amel defterleri sağ taraflarından verilmiş olanlardır.⁵²¹ Kur’ân’da cennetin çeşitli ve çok olmasından yola çıkan âlimler birçok yorumda bulunmuşlardır. Bir kısım âlimler birçok cennetin olduğunu ve bunların mertebelere ayrıldığını ve bu cennete girişteki belirleyici unsurun kişinin takvası olduğunu vurgularken, diğer âlimler cennette derecenin sadece katman olarak üst yahut altta bulunmasından bahsetmişlerdir.⁵²²

Rahmân sûresinin ilgili âyetinde şöyle buyrulur: “وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ”⁵²³ “*Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.*”⁵²³ Râzî, bu âyetin tefsirinde ise: “Cennet mükâfatının, ‘iki cennet’ şeklinde nekra olarak belirtilmesi, cennetlerin ve içerisindeki nimetlerin oldukça fazla olduğuna delalettir. Bütün bu cennetler mükâfat derecelerinin, fazladan ihsân edilen lütuflar ve güzellikler olduğunun kanıtıdır”⁵²⁴ diyerek cennetteki sonsuz güzelliğe işaret eder.

Rahmân sûresinde izah edilen bu durum, hadîs-i şerîflerde de izah edilerek anlam teyid edilmiştir. Şöyle ki: Buhârî (ö. 256/ 870), Tirmîzî (ö. 279/829) vb. birçok muhaddisin naklettiği bir hadise göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “*Firdevs’in dört cenneti vardır. İki cennetinin süsleri kapları ve içindekileri altındandır. İki cennetinin süsleri kapları ve içindekileri ise gümüştedir. Adn cennetindeki cennetlikler ile bunların Rablerine bakmaları arasında; Allah’ın vechi üzerindeki kibriya (büyüklük) ridasından başka bir şey bulunmayacaktır.*”⁵²⁵

Dehhâk, bu hadisin farklı bir versiyonunu sunarak, cennetteki tasvirin üst seviyede olduğunu, kullanılan mücevheratın altın gümüş yâkût gibi değerli taşlardan oluştuğunu nakleder. Buna göre: “*İlk iki cennet, altın ve gümüşten, diğerleri ise*

⁵¹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIV. 109.

⁵¹⁹ el-Vâkı‘a 56/11.

⁵²⁰ el-Vâkı‘a 56/27.

⁵²¹ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 166; Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’ân*, XIV. 231-232; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vîl*, V. 172;

⁵²² Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 161.

⁵²³ er-Rahmân 55/46.

⁵²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXI. 129.

⁵²⁵ Buhârî, “Sûretü’r-Rahmân” 1-2; “Bedü’l-Halk” 8; “Tevhîd”, 24; Tirmîzî “Sıfatü’l-Cennet” 3. Açıklama için bkz. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, XIV. 7657; Süyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr Fi’t-Tefsîr-i Bi’l-Me’sûr*, XIV. 135-136.

yâkût ve zümrütten”⁵²⁶ dir. Yine Hz. Peygamberden nakledilen başka bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “*Ben salih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşer zihninin tasavvur edemeyeceği mutluluklar hazırladım.*”⁵²⁷

Şu ana kadar aktardığımız verilerde görüldüğü üzere, birçok cennet vardır ve bunlar insanların amellerine göre nail olacakları sonsuz güzelliklerdir.

Diyoruz ki, Rahmân sûresinde niçin ikil şekilde ele alınmış dört cennetten bahsedilmektedir? Burada Kur’ânda bir tutarsızlık ve uyumsuzluk olduğu kesinlikle düşünülemez. Burada dikkat çekilmek istenen başka bir husus vardır ki şöyledir:

Kur’ânda cennet kelimesi, üç farklı formda; tekil, ikil ve çoğul olarak kullanılmıştır:

1. Müfred (tekil) olarak, “el-cenne” şeklinde; “وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ” “...Cennetliklere, selâm olsun size!” diye seslenilir...⁵²⁸

2. Tesniye (ikil) olarak, “cennetân” şeklinde;⁵²⁹ “وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ” “Rabbinin huzurunda hesap vermek üzere duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.”⁵³⁰ “وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ” “İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.”⁵³¹ “وَمِنْ” “دُونَهُمَا جَنَّاتٌ” “Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.”⁵³²

3. Cemi (çoğul) olarak, “cinân ve cennât” şeklinde gelir: “وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي” “Yüce Allah “Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır.”⁵³³

Cennetlerin farklı formda gelmesi hususu şu şekilde izah edilir: “Cennetin ağaçları ve köşkleri birbirine bitişik ve geniş çöllere gibi aralarında birini diğerinden ayıran bir boşluk olmadığı için bir tek cennet gibidir. Genişliği, ağaçlarının çeşitliliği ve köşklerin çokluğu sebebiyle de birçok cennet gibidir. Ruhun ve bedeninin

⁵²⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 167.

⁵²⁷ Buhârî, “Tefsîr” 1; Müslîm, “Cennet” 2.

⁵²⁸ el-A’râf 7/46.

⁵²⁹ es-Sebe’ 34/15.

⁵³⁰ er-Rahmân 55/46.

⁵³¹ er-Rahmân 55/54.

⁵³² er-Rahmân 55/62.

⁵³³ el-Mücâdele 58/22.

zevk alacağı şeyleri kapsadığı için de, sanki iki cennettir.”⁵³⁴ O halde Rahmân sûresinde ikil formda gelen cennetler, zevk alacağımız şekilde görsel algımıza hitap etmek için bu şekilde gelmiştir. Sûrenin geneline hâkim olan tasviri sanat burada da sergilenmiştir.

Diyebiliriz ki: Kur’ân’da cennet tasvir edilirken insan orda yaşıyor gibi ifade edilir. “Yemyeşil bahçeler, çeşit çeşit dallar, akan-fıskıran sular, hurma, nar vb. envai çeşit meyveler, astarları kalın ipekten yataklar, yastıklar, harikulâde güzel işlemeli döşekler, bakışlarını eşlerine hasreden yâkût ve mercân güzelliğinde hayırlı güzel eşler... Yüce kitabımızın anlatımı bedî bir zevk abidesidir. “Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır.”⁵³⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen cennet tasvirlerinin tümünde Yüce Yaratıcı’nın estetik (güzel) olarak sunduğu hususlar konumuzla irtibatlıdır. Çünkü sûre bütün cennetlerden ve zevklerinden bahsetmektedir.

Rahmân sûresinde ilk iki cennet 46-60. âyetlerde şu şekilde izah edilir.

“Rabbinin makamundan korkan kimseye iki cennet vardır.”⁵³⁶; “İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.”⁵³⁷; “İçlerinde akan iki pınar vardır.”⁵³⁸; “İkisinde de her meyveden çift çift vardır.”⁵³⁹; “Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.”⁵⁴⁰; “Oralarda bakışlarını eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.”⁵⁴¹; “Onlar sanki yâkût ve mercândır.”⁵⁴²; “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.”⁵⁴³

Rahmân sûresinde diğer iki cennette şu şekilde ifade olunur: “وَمِنْ دُونِهِمَا” “جَنَّاتٍ” “Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.”⁵⁴⁴ Âyette zikredilen “dûn”

⁵³⁴ Sâbûnî, *Sâfvetü't-Tefâsîr*, VI. 278.

⁵³⁵ ez-Zühuf 43/71.

⁵³⁶ er-Rahmân 55/46.

⁵³⁷ er-Rahmân 55/48.

⁵³⁸ er-Rahmân 55/50.

⁵³⁹ er-Rahmân 55/52.

⁵⁴⁰ er-Rahmân 55/54.

⁵⁴¹ er-Rahmân 55/56.

⁵⁴² er-Rahmân 55/58.

⁵⁴³ er-Rahmân 55/60.

⁵⁴⁴ er-Rahmân 55/62.

kelimesi sözlükte; “d-v-n” kökünden gelip, bir şeyden geri kalan,⁵⁴⁵ “aşağı, alçak, daha az faziletli, bir şeye ilave, ek”⁵⁴⁶ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu tanımdan hareketle her cennet ehline dünyadaki kazanımlarına göre cennetler vaad edilmiştir. Bu cennetlerde âmel bakımından üst seviyede olan mü’minler daha üst bahçelerde (cennetlerde) olup diğer cennet ehline ise bunlara ilave olarak iki bahçe (cennet) daha verileceği söylenmektedir. “*Onlar için üzerlerinde (başka) konaklar bina edilmiş, altlarında da ırmaklar akan yüksek mesireler vardır.*”⁵⁴⁷ âyet-i kerîmesi bunun böyle oluşunun bir diğer delilidir.

Buradan yola çıkarak, her bir cennet ehline önceki iki cennetten başka iki cennet daha verileceği sonucuna varmaktayız. Bahsedilen bu cennetler diğer cennetlere göre derece bakımından yüce kitabımızda da belirtildiği şekilde daha aşağıdadır. Hak Teâlâ: “*O ikisinden başka iki cennet daha vardır.*” demiştir.

Yukardaki hadîs-i şerîfte de belirtildiği gibi iki cennette “kapları ve içindekileri altından” diğer ikisi ise “kapları ve içindekileri gümüşten” olan cennetlerdir. Şöyle denilebilir ki, ilk iki cennetin diğer iki cennetten önce bahsedilmesi ve içinde kullanılan madenlerin diğerlerine göre değerli olması bu cennetlere daha fazla itina gösterildiği sonucunu çıkarır. Diğer iki cennet ise, 62-76. âyetlerde şu şekilde izah edilmiştir: “*O iki cennet koyu yeşil renktedir.*”⁵⁴⁸; “*İkisinde de durmadan fişkırان iki kaynak vardır.*”⁵⁴⁹; “*İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.*”⁵⁵⁰; “*Onlarda huyları güzel, yüzleri güzel hanımlar vardır.*”⁵⁵¹; “*Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş huriler vardır.*”⁵⁵²; “*Onlara daha önce insan ve cin dokunmamıştır.*”⁵⁵³; “*Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.*”⁵⁵⁴

Taberânî, *Evsât*’ında Ebû Hûreyre’den rivayet edilen bir hadisi şöyle nakleder: “Eğer en düşük bir cennetlinin bezek, süs ve zînetleri, bütün dünyanın süs

⁵⁴⁵ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “d-v-n” md., s. 323-324.

⁵⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI. 85.

⁵⁴⁷ ez-Zümer 39/20.

⁵⁴⁸ er-Rahmân 55/64.

⁵⁴⁹ er-Rahmân 55/66.

⁵⁵⁰ er-Rahmân 55/68.

⁵⁵¹ er-Rahmân 55/70.

⁵⁵² er-Rahmân 55/72.

⁵⁵³ er-Rahmân 55/72.

⁵⁵⁴ er-Rahmân 55/76.

ve zînetleri ile karşılaştırılsa, Allah’u Teâlâ’nın âhiretteki bu süsü, bütün dünya süs ve zînetlerine üstün gelirdi.”⁵⁵⁵

Netice olarak, bu sûrede, “*Rabbinin huzuruna çıkmaktan korkan kimseye iki cennet (cennetân) vardır.*” denildikten sonra, bu cennetlerde ihsân edilecek nimetlerin, tasvir ve güzellik telakkisi ön plana çıkarılmaktadır. Ardından gelecek âyetlerde ise, “*O iki cennetten başka iki cennet daha vardır.*” denilerek bu cennetler de benzer güzellikler en bedîi şekliyle betimlenmektedir. Allah-u Teâlâ, insanlara sonsuz merhameti gereği onların iki cihan saadetlerini temin edecek şekilde güzellikler var etmiştir.

2.21. Zevâtâ efnân (ذَوَاتَا أَفْنَانٍ)

Fenn (فنن), sözlükte; “tarz, biçim” anlamlarında olup “renk-ton” ile benzer anlamdadır. “Efnân” adı “birçok renkler”⁵⁵⁶ mânâsındadır. “Fenn” “harika bir şey” olduğundan, efnân da “birçok harika şey” şeklinde anlaşılabilir.⁵⁵⁷ Çoğulu “efnân” şeklinde gelir. Bu kelime bir şeyin nevi (çeşidi) anlamında kullanılır.⁵⁵⁸ Rahmân sûresinde “ذَوَاتَا أَفْنَانٍ” “*Her ikisinin dalları vardır.*”⁵⁵⁹ “Dallar sahibi, dallı budaklı” şeklinde olur. “O iki cennet türlü ağaç sahibidirler” mânâsındadır.⁵⁶⁰ Bu da şu anlama gelir. Yüce Allah sanat sahibidir. Cennetleri de bu şekilde tasvir ederek, çeşitli ağaçlar, dallar ve meyvelerle süslemiştir. Zira yaşanılacak konutların en güzeli, içerisinde türlü çeşit ağaçlar, çiçekler ve meyvelerin bulunduğu meskenlerdir. İşte Kur’ân, cennetleri nitelendirirken, dünyadaki şekilleriyle aklımıza yakınlaştırmış cennetteki konforun ne denli güzel olduğunu; ağaçlar, yeşillikler, çeşmeler, meyveler, hurma, nar, yâkut, mercân, ipek, güzel kadınlar, çadırlar, köşkler, yataklar, yastıklar vs. gözlerimizin önüne sermiştir.

Şu halde “*İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşitli güzelliklerle bezenmiştir.*”⁵⁶¹ Taberî, bu âyetin izahı hususunda, müfessirlerin şu

⁵⁵⁵ et-Taberânî Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. İvadillah ve dğr. Kahire, Dâru'l-Haremeyn 1995, X. 362.

⁵⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII. 327; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8192-8193.

⁵⁵⁷ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, III. 1100.

⁵⁵⁸ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “f-n-n” md., s. 645.

⁵⁵⁹ er-Rahmân 55/48.

⁵⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 132-133; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI. 4688.

⁵⁶¹ er-Rahmân 55/48.

yorumlarını nakletmiştir: İbn Abbâs, “rengârenk ağaçların dalları ”; Mücâhid, “çeşitli dallar”; Dehhâk, “çeşitli renklerde meyveler”; İkrime, “duvardaki dalların gölgesi ”; Katâde (ö. 117/735) de bunun “diğer iki cennete nazaran üstün ve geniş olması” şeklinde tefsîr etmişlerdir.⁵⁶²

Kur’an yorumlarında izlenecek en önemli yöntem, âyetin diğer âyetlerle izahıdır. Bu sebeple sûrede cennetin ağaçları ve meyveleri şu şekilde zikredilir: “*İki cennet de ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.*”⁵⁶³; “*İkisinde de her meyveden çift çift vardır.*”⁵⁶⁴; “*Bu iki cennetin meyveleri zahmetsizce alınacak kadar yakındır.*”⁵⁶⁵; “*O iki cennet koyu yeşil renktedir.*”⁵⁶⁶; “*O ikisinde de çeşitli meyveler, hurma ve nar vardır.*”⁵⁶⁷ Görüldüğü üzere, cennetteki ağaç ve meyvelerdeki sanat burada da sergilenmiştir.

Sonuç olarak, Rabbinin makamından korkup salih amel işleyen her bir mü’mine, pek çok sanatsal güzelliklerle bezenmiş harika ağaçlar, ince ve yumuşak dallar, rengârenk meyvelerle tezyîn edilmiş iki cennet ihsân edilecektir. Yarattığı her şeyde sonsuz sanatını, kudretini ve yüceliğini sergileyen Yüce Allah bizlerin ilme, tefekküre yönelmemizi murat ederek gökleri, yerleri canlıları, cansızları ve kendi varlığımızı incelememizi istemektedir. Örneğin; buraya kadar ele aldığımız konular birçok ilme kapı aralamıştır. Şu şekilde ifade etmek mümkündür:

İnsan: Tıp ilmi;⁵⁶⁸ Beyân: Lügat ilmi, Beyân ilmi, Bedî ilmi, Belâgat ilmi, Edebiyât ;⁵⁶⁹ Güneş, Ay: Gök bilimi (felekiyyat-astroloji)⁵⁷⁰; Semâ: Kozmoğrafya, Matematik,⁵⁷¹ Arz: Coğrafya; En’âm (canlılar): Biyoloji;⁵⁷² Bitki, ağaç, meyve: Botanik-agrobiyoloji (tarım biyolojisi)-Agroloji (toprak bilimi);⁵⁷³ deniz, inci, mercân: Okyanus bilimi; İnci: Biyoloji (bir canlı tarafından oluşan tek mücevher);⁵⁷⁴

⁵⁶² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XIII. 8192-8193. Benzer rivâyetler için bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr Fi’t-Tefsîr-i Bi’l-Me’sûr*, XIV. 137.

⁵⁶³ er-Rahmân 55/48.

⁵⁶⁴ er-Rahmân 55/52.

⁵⁶⁵ er-Rahmân 55/54.

⁵⁶⁶ er-Rahmân 55/64.

⁵⁶⁷ er-Rahmân 55/68.

⁵⁶⁸ er-Rahmân 55/3.

⁵⁶⁹ er-Rahmân 55/4.

⁵⁷⁰ er-Rahmân 55/5.

⁵⁷¹ er-Rahmân 55/7,8,9.

⁵⁷² er-Rahmân 55/10.

⁵⁷³ er-Rahmân 55/6,11,12.

⁵⁷⁴ er-Rahmân 55/19,22.

Gemi: Deniz bilimleri, gemi inşaatı; ⁵⁷⁵ Fezaya çıkılması: Uzay bilimi; ⁵⁷⁶; Efnân: Fen bilimi. ⁵⁷⁷ vd. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yüce Rabbimizin Rahmân sûresinde bahsetmiş olduğu hususlar, birçok ders kitaplarında öğrencilere okutulmuş, varlık âlemindeki canlı-cansız çeşitlilik incelenmiş ve hâla incelenmeye devam edilmektedir. Bu da şunu gösterir ki: Allah bizlerin ilme, tefekküre yönelmemizi murat ederek gökleri, yerleri canlıları, cansızları ve kendi varlığımızı incelememizi istemektedir. Bu zikrettiğimiz ilimler ise başlı başına birer sanat dalıdır. ⁵⁷⁸

2.22. ‘Aynâni tecriyân (عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ)

Ayn kelimesi lügatte; “göz, gözetim, bir şeyin zatı, akan su, kaynak, pınar, terazideki meyil ve gözlerinin güzelliğinden dolayı kadınlar” şeklinde açıklanmıştır. Çoğulu “عيون”dur. ⁵⁷⁹ ‘Ayn kelimesi tıpkı enhâr (nehir) kelimesi gibi, cennetteki suların ortak adı olarak kullanılmaktadır. ⁵⁸⁰

Rahmân sûresinde: “فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ” “İçlerinde akan iki pınar vardır” ⁵⁸¹ şeklinde ifade edilir. Burada ‘ayn/uyun, kelimesi için “جري” fiili cennetin sularının akma özelliğini vurgulamak içindir. ⁵⁸² Suyun kaynağından akıcı özellikte çıkması, suyun devamlılığına bir işarettir. Kur’ân-ı Kerîm Yüce Allah’ın azabından korkup rahmetine sığınan kullarının cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olduğunu “عيون” kelimesi ile belirtir. ⁵⁸³ Şu halde cennette birçok pınar vardır. Bu ifadenin kullanılması cennetteki nimetlerin bolluğunu, suyun çekiciliğini ve manzarasının güzelliğini vurgulamak içindir.

“İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.” ⁵⁸⁴; “İçlerinde akan iki pınar vardır.” ‘İkisinde de her meyveden her çift vardır.” ⁵⁸⁵ Râzî, söz konusu âyetin tefsiri sadedinde, “Akan iki

⁵⁷⁵ er-Rahmân 55/24.

⁵⁷⁶ er-Rahmân 55/33.

⁵⁷⁷ er-Rahmân 55/48.

⁵⁷⁸ Bkz. Eyüp Şahin, “Fârâbî’nin İlimler Tasnifinin Latin Dünyasına Geçişi ve Kabulü” *Diyanet İlmi Dergi*, (özel sayı) 2016, s. 164.

⁵⁷⁹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “a-y-n” md., s. 598-599.

⁵⁸⁰ Bkz. el-Bakara 2/60; el-Hicr 15/45; Yâ-sîn 36/34; es-Sâffât 37/45; ed-Duhân 44/52; el-İnsân 76/18.

⁵⁸¹ er-Rahmân 55/50.

⁵⁸² Bkz. İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “c-r-y” md., s. 194.

⁵⁸³ el-Hicr 15/45.

⁵⁸⁴ er-Rahmân 55/48.

⁵⁸⁵ er-Rahmân 55/52.

kaynak”; “dallı-budaklı ağaçlar”; “meyvelerden çift çift” ifadelerinin tümünün tek bir söz gibi olduğunu söyler. Âyetleri bir bütün halinde değerlendiren Razi, âyetlerin bu minvalde gelmesinin nimetlerin örfüne göre yapıldığını, insanların bir bahçeye girdikleri zaman hemen yeyip içmek yerine, ferahlamak, dinlenmek, zevk almak isteyeceklerini, ağaçların yeşilliği, meyveler, gözelerin akışı gibi hususların hoşça giden şeyler olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁶ Razi, bu yorumuyla Rahmân Teâlâ'nın cennetlerde iman etmiş kulların istifadesine sunacağı muhteşem görünüme dikkatlerimizi çekmiştir.

Öte yandan, Rahmân sûresinde akan çeşmelerin hangi kaynak olduğu belirtilmemiş, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer âyetlerinde ve hadis-i şerîflerde tafsilat verildiği için burada genel bir mânâ kullanılmıştır. Bu suların tespiti ve tasviri konumuzun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Şu halde, cennetin nehirlerini âyet ve hadîsler ışığında şu şekilde sıralayabiliriz:

Kevser,⁵⁸⁷ “Hz. Peygamber’e cennette bahşedilen bir ırmak adı” olmakla beraber bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağı olarak ifade edilmiştir.⁵⁸⁸ Hz. Peygamber Miraç hadisesinde iken: “*Ben bir ırmak üzerine götürüldüm. O'nun iki taraf sahili, içleri boşaltılmış hâlis inci kubbelerdi. Cibril'e bu nedir? Diye sordum. İşte bu Kevser'dir diye yanıt verdi.*”⁵⁸⁹

Firdevs,⁵⁹⁰ iman edip makbul ameller işleyenlerin gireceği⁵⁹¹ dört cennetin ismi olup bir hâdis-i şerifte şöyle buyrulur: “*Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit O'ndan Firdevsi isteyiniz. Çünkü Firdevs cennetin en orta yeri ve en yüksek yeridir. Onun üstünde Rahmân'ın arşı vardır, cennetin bütün nehirleri oradan çıkar.*”⁵⁹²

Muhammed sûresi 15. âyette ise takva sahibi kulları bekleyen çok farklı güzelliklerin olduğu, dört nehir (su, bal, süt, şarap) den bahsedilir. Şöyle ki, “*Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap*

⁵⁸⁶ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 134-135.

⁵⁸⁷ el-Kevser 108/1.

⁵⁸⁸ Mustafa Ertürk, “Havz-ı Kevser”, *DİA*, XVI. 546-549.

⁵⁸⁹ Buhârî “Tevhid” 37; Tirmîzî “Kıyâmet” 15.

⁵⁹⁰ el-Kehf 18/107.

⁵⁹¹ el-Mü'minûn 23/107.

⁵⁹² Buhârî “Tevhid” 22, “Cihad” 4; Tirmîzî “Sıfatü'l-Cenne” 4.

irmakları ve süzme bal ırmakları vardır."⁵⁹³ Tirmizî'den nakledilen bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Cennette su denizi, bal denizi, süt denizi, şarap denizi vardır. Bundan sonra da ondan nehirler ayrılır.*"⁵⁹⁴ Dört cennetin pınarlarının Muhammed 15 te geçen pınarlarla örtüşüp örtüşmediği de âyetlerde ve nakledilen hadislerde de açık değildir.

Diğer nehirler ise şöyledir: Tesnîm⁵⁹⁵; Selsebîl⁵⁹⁶; Zencebîl⁵⁹⁷ ve Kâfur.⁵⁹⁸

Şu halde, Rahmân sûresinde geçen "ayn" kelimesi ile ifade edilen dört nehir Firdevs'in kolları olan nehirler mi? Muhammed, 15'te zikredilen dört nehir mi? "Tesnîm" "selsebîl" "zencebîl" ve "kâfur" olarak isimleri geçen diğer nehirler mi? yoksa müstakil başka nehirler mi? Burada kesin bir sonuca varmak zor görülmektedir. Bu konu hakkında müfessirlerin vardıkları nokta bir yorumdan öteye gitmemiştir. Şöyle ki:

Râzî, Rahmân sûresi 50 ve 60. âyetlerindeki "ayn" kelimesi ile kast olunan manayı Muhammed, 15'te zikredilen âyetle izah etmiştir.⁵⁹⁹

Kurtubî, İbn Abbâs ve Hasen'den naklettiği bir rivayette: "Bu iki pınardan birisinin "tesnîm", diğerinin "selsebîl" olduğunu bildirmiştir. Burada bahsedilen ırmaklar olabileceği gibi, bu nehirlerden başka su kaynaklarının olabileceği muhtemeldir"⁶⁰⁰ diye izah etmiştir.

Zuhayli, İnsan sûresinin 5 ve 6. âyetlerinin tefsirinde Hasan-ı Basrî'den nakledilen şu rivâyeti kaydeder : "*Cennette dört pınar vardır. Bunların ikisi Arş'ın altından akarlar. Birincisi Yüce Allah'ın: "Diledikleri gibi akıttıkları" pınardır. (Kâfur) diğeri Zencefil'dir, diğer ikisi de Arş'ın üstünden fışkırmaktadırlar. Bunlardan birisi yüce Allah'ın orada Selsebîl diye adlandırdığı bir pınardır, diğeri ise Tesnîm pınarıdır.*"⁶⁰¹

⁵⁹³ Muhammed 47/15.

⁵⁹⁴ Tirmizî "Kitâbu Sıfâtü'l-Cenne" 25.

⁵⁹⁵ el-Mutaffifin 83/27,28.

⁵⁹⁶ el-İnsân 76/18.

⁵⁹⁷ el-İnsân 76/17.

⁵⁹⁸ el-İnsân 76/6.

⁵⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV. 109.

⁶⁰⁰ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 162.

⁶⁰¹ Zuhayli, *et-Tefsîrû'l-Münîr*, XV. 276-278.

Görüldüğü üzere, müfessirler bu dört cennet suları hakkında tatminkâr bir görüş beyan edememişlerdir. Rahmân sûresinde zikredilen bu dört nehir Muhammed, 15 de zikredilen dört nehir olabileceği gibi “tesnîm”, “selsebil”, “zencebîl” ve “kâfur” olarak isimleri geçen diğer pınarlar da olma ihtimali vardır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden sonra Tesnîm, Selsebîl, Zencebîl, Kâfur ve diğer nehirlerin sanatsal tasvirine değinmek istiyoruz:

Tesnîm, Yüce Allah’ın kudreti ile yüksekte aşağı doğru akan bir su pınarıdır.⁶⁰² “Şüphesiz ki o iyiler, nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederek. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde tanırırsın. Onlara mühürlü halis şaraptan içirilecek ki, onun mührü misktir. O halde yarışanlar, bunun için yarışsınlar. Onun katkısı Tesnîm’denidir.”⁶⁰³ İsmi “Rahik-i mahtum”dur. Sonu misk kokusu ile gelir. Güzelliği ve üstün değerinden ötürü, bir yarış ve müsabaka konusudur.⁶⁰⁴

Selsebil, “rahat, lezzetli, akıcı ve akışı keskin olan cennetteki bir su kaynağının ismidir.⁶⁰⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de “عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا” “Orada bir pınardır ki adına selsebîl denir.”⁶⁰⁶ Tefsîr kaynaklarında ise, “son derece akıcı ve hoş olan şeylerin sıfatıdır.”⁶⁰⁷ “Tatlılığı ve duruluğu sebebiyle boğazdan kolayca geçer. Berraklığı ve güzelliğinden ötürü cennet pınarının sıfatıdır.”⁶⁰⁸

Kâfur, “إِنَّ الْأُبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا / عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا” “(O kâfur) bir pınardır ki, onu, ancak Allah’ın makbul kulları içerler. Onu, nereye isterlerse kolayca akıtırlar, fişkırtırlar.”⁶⁰⁹ Kâfur, suyu, beyazlığı, kokusuyla, ön plana çıkan cennet gözesinin adıdır. “Bu şarab, o gözenin suyu ile karışmış böylece güzelleşmiştir.”⁶¹⁰

Zencefil (Zencebîl), Allah’a yakın (mukarreb) kullar için kendisinden katıksız içecekleri diğer cennet ehline ise katkı olarak içirilecek olan pınarın adıdır.

⁶⁰² Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII. 487-491.

⁶⁰³ el-Mutaffifin 83/25-27.

⁶⁰⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, XV. 416-418.

⁶⁰⁵ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “s-l-l” md., s. 488.

⁶⁰⁶ el-İnsân 76/18.

⁶⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXII. 347.

⁶⁰⁸ Sâbüni, *Safvetü’t-Tefsîr*, VII. 162.

⁶⁰⁹ el-İnsân 76/5,6.

⁶¹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXII. 330-331.

Cennette özel bir ırmağın adı olduğundan ırmağın suyunun meşrubatlara katılacağı söylenmiştir.”⁶¹¹ Bu husus yüce kitabımızda şöyle ifade edilir: “*Etraflarında gümüşten kaplar ve billur sürâhiler dolaştırılır. Miktarlarını kendilerinin tayin ettiği gümüşten billur kaplar. Onlara orada katkısı zencefil olan kadehler içirilir.*”⁶¹² Burada, hem güzelliği, hem karışımının güzelliği, hem de sunulan kaplardaki güzellik ön plandadır. Bu cennetlerdeki sanat ne kadar ince, ne kadar hassas düşünülmüş bir zarafet örneğidir.

İbn Abbâs ve el-Hasen’den nakledilen bir rivayette: Bu pınarlar tatlı su akıtırlar. Bu pınarlardan birisi Tesnîm, diğeri ise Selsebîl dir. Tesnîm ise cennetin en faziletli nehridir.⁶¹³ “*Bu iki pınar dünyanın kat kat fazlasıdır. Yataklarındaki küçük çakıllar kırmızı yâkut ve yeşil zebercettir. Toprakları kâfur, çamur tortuları ezfer miskidir. Kıyıları ise za’ferândır.*”⁶¹⁴

Görüldüğü üzere cennetler dünyayla kıyası olmayan tasviri unsurlar ihtiva etmekte; ruhumuzu okşayan pınarlar, bu sularla sulanan, sanatsal ağaçlar, yeşillikler, birbiri ardınca sıralanmaktadır. Bahsedilen bu güzel nimetler, estetik unsurları zirveye taşımakla beraber, cennet safâsının üst düzeyde olduğunu göstermektedir. İnsan, kendisi için zevk ve sevinç vesilesi olacak nimet ve güzelliklerin, ne denli büyük olduğunu takdir edemez. Bunu ancak Yüce Yaratıcı bilebilir. Bu husus Secde sûresi 17. âyetinde: “*Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez*”⁶¹⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

2.23. ‘Aynâni neddâhatân (عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ)

“Nadh” kelimesi, suyun fişkırıp püskürmesi anlamındadır. Ebû Ali “nadh” kelimesini aşağıdan yukarıya doğru fişkırarak bol su olduğunu belirtir. Suyun feverân etmesi, bir çeşmeden suyun fişkırarak çıkması, hayırla akması gibi mânâlara gelir.⁶¹⁶

Bürsevî, bu âyeti şöyle izah eder: “*Orada kesilmeksizin fişkırarak iki fiskiye vardır. Bu anlam daha önce ifade edilen iki cennetin daha üstün olduğunu gösterir. Çünkü Allah ilk iki cennet için ‘akıp giden iki kaynak’, bu âyette ise, ‘durmadan*

⁶¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 276-281.

⁶¹² el-İnsân 76/15,17.

⁶¹³ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, s. 2060.

⁶¹⁴ Tirmizî, “Sünen” 2. Açıklama için bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 162.

⁶¹⁵ es-Secde 32/17.

⁶¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, III. 61-62.

fişkiran iki kaynak' ifadesini kullanmıştır. Akmak, fişkirmaktan üstündür. Zira fişkırma, alınan suyun yerine o miktar başka suyun gelmesiyle gerçekleşir. Bu ise suyun akmasına yetmez. Akma olayında su daha gürdür."⁶¹⁷

Saîd b. Cübeyr, "فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ" "İkisinde de durmadan fişkiran iki kaynak vardır."⁶¹⁸ âyetini "meyveler renginde fişkiran iki kaynak vardır." şeklinde tefsir etmiştir.⁶¹⁹ Burada estetik bir sunuş ortaya konulmuştur.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere "nadh" kelimesini şöyle açıklayabiliriz. Suyu yukarıya doğru kuvvetli ve sanatlı, rengârenk bir şekilde fişkirtan, fişkirttığı sularla da etrafa güzel kokular saçan, görüntüsüyle de hoş bir manzara teşkil eden iki çeşme. Allah-u Teâlâ cennetliklerin nimetlerini göz kamaştırarak şekilde sunmaktadır. Rahmân sûresi ise bu cennetlerin genelini ifade etmektedir. Bu âyetlerde akan iki pınar ve fişkiran iki pınar hakkında tafsilatlı bilgi verilmemiş, diğer sûrelerde ise bazı cennet pınarlarının isimleri zikredilmiştir. Şu halde Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bütün cennet suları konumuzla irtibatlıdır.

Bunun yanında cennetlerde altından ve hâlis gümüşten maşrapalar, kaynağından (doldurulmuş) testiler, ibrikler, kadehler,⁶²⁰ gümüşten kaplar ve billûr kupalar,⁶²¹ incilere benzetilmiş genç nedimeler vb.⁶²² bulunduğu bildirilmesi, cennet hayatının çekiciliğine ve zarafetine delâlet etmektedir. Görüldüğü üzere Rabbimiz, diğer cennet âyetlerinde bu kaynakların varlığını, vasfını haber etmekle kalmamış, bunun yanında içeceklerin muhtevasını, kaplarını, sunuluş şeklini de tasvir etmiştir. İşte bütün bu âyetler, böylesi mükemmel ve estetik bir ortamın yaratıcısının yüce Allah olduğunu ispatlamaktadır.

2.24. Muttekîine 'alâ furuşin betâinûhâ min istebrak (مُتَّكِنِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَانُهَا مِنْ إِسْتَبْرَاقِ)

Rahmân sûresinin 54. âyeti, cennetdeki nimetlerin tasvirini gözler önüne sermektedir: "مُتَّكِنِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَانُهَا مِنْ إِسْتَبْرَاقِ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ" "Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri zahmetsizce alınacak

⁶¹⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, s. 435.

⁶¹⁸ er-Rahmân 55/50.

⁶¹⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 150.

⁶²⁰ el-Vakı'â 56/18.

⁶²¹ el-İnsân 76/15.

⁶²² el-İnsân 76/19.

kadar yakındır.”⁶²³ Burada bahsi geçen kelimeler ve anlamları şu şekildedir: “مُكَيِّنٌ” yaslanırlar⁶²⁴ anlamında olup dayanmış oldukları halde “وَلَمَنْ خَافَ” de ki “men”den haldir.“فُرُشٌ” fûrûş, döşemelik örtü, “بَطَائِنُهَا” iç yüzleri “مِنْ إِسْتَبْرَقٍ” kalın ipek (dibac)⁶²⁵ demektir. Firâş, “f-r-ş”, kökünden gelip, yayılan şey, yatak, döşek vb. anlamlara gelir.⁶²⁶ Yüce Allah buyurur ki, “O Allah ki arzı sizin için bir döşek (firâşen) haline getirdi.”⁶²⁷ “Kabartılmış döşekler (furuş) üstündedirler.”⁶²⁸ İstebrek kelimesi, kalın ipek anlamında olup buna “dîbâc” da denir. İstebrek, Farsça (sitebr) kelimesinden gelip sonradan Arapçalaştırılmıştır.⁶²⁹ Batn ise, bildiğimiz “karın” demektir. Batn aynı zamanda her şeyin sırtının zıddıdır. Duyu organıyla algılanabilen şeye zâhir, algılanamayan şeye ise “batın” denir. “Yüce Allah, âyetleri ile zâhir, zatı ile batındır” da denmiştir. “Yüce Allah, tüm eşyayı kuşatması, hepsini bilmesi ile zâhirdir; kimsenin onu kuşatmaması, algılayamaması ile de batındır.”⁶³⁰

“بَطَائِنُهَا” kelimesi müfessirlerin çoğunluğunca “astar” diye çevrilmiştir. Râzî, bu kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Dünya ehli, zînetlerini gösterirler. Fakat hiçbir zaman, zînetlerinin içini dışı gibi yapma imkânı da bulamazlar. Hâlbuki âhirette durum farklıdır. İşte Yüce Allah bu şekilde âyette astarlarının ipekten atlas olduğunu beyân eder.”⁶³¹

Zuhaylî, İbn Abbas ve Ebû Hüreyre’den naklettiği bir rivayette: “Bu yatakların astarları böyle olursa kim bilir yüzleri nasıldır?” demişlerdir. Said b. Cübeyr’e astarları atlastandır, yüzleri nedendir? diye sorulduğunda, “O da Allah’ın “Hiç kimse onlar (mü’minler) için ne mutluluklar saklandığını bilemez.”⁶³² âyetinin ifade ettiği anlamdandır⁶³³ diye cevap vermiştir.

Bu rivayetler, o cennetlerin ne kadar güzel bir yer olduğuna delâlet etmektedir. Biz bu âyetin genel akışının, Yüce Allah’ın olağanüstü sanatın künhünün bilinemeyeceğine, insan algısının bunu tam olarak kavrayamayacağına bir işaret

⁶²³ er-Rahmân 55/54.

⁶²⁴ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “t-k-e” md., s. 167.

⁶²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI. 4688-4689.

⁶²⁶ Bkz. İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “f-r-ş” md., s. 629.

⁶²⁷ el-Bakara 2/22.

⁶²⁸ el-Vakı'â 56/34.

⁶²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 136-137.

⁶³⁰ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “b-t-n” md., s. 130.

⁶³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 137-138.

⁶³² es-Secde 32/17.

⁶³³ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XIV. 192-194.

olduğunu düşünüyoruz. Bütün bu ifadeler cennetin eşsiz güzelliğinin tasviridir. Bu kusursuz güzellik bizim tasavvurumuzun dışındadır. Bizim aklımız için batın hükmündedir.

Yüce Allah bu âyetlerde bilgimizin ötesinde uyum, ahenk ve güzellik sergileyerek, en büyük sanatkâr olduğunu göstermiştir. “Allah güzeldir güzeli sever” den ötürü güzelliği var etmiş onu övmüş ve ondan istifade etmemizi murad etmiştir. Bunun için ebedî âlemlerde daha önce kimsenin hatırına dahi getiremeyeceği sonsuz ikramlar hazırlamıştır. İman edip sâlih amel sergileyen herkes iç yüzleri yeşil ve kalın atlastan ipeklerle, çeşitli mücevherle süslenmiş güzel koltuklar, yataklar, üzerinde istirahat edeceklerdir.

2.25. Kâsirâtu't-tarfi (قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ)

Kasr kelimesi sözlükte, “köşk, kısaltmak, eksik olmak, tıraş etmek ve kapatmak” anlamlarında kullanılmıştır.⁶³⁴ “Nice muhteşem saraylar (وَقَصْرٍ)”⁶³⁵; “Dilerse sana, bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler (قُصُورًا) kurabilen Allah, yücelerin yücesidir.”⁶³⁶ âyetlerinde de görüldüğü üzere kasr, köşk ve saray anlamında kullanılmıştır.

İsfehânî, “Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.”⁶³⁷ âyetini çadırlara kapanmış hurilerin “Onu kasra köşke koydum”⁶³⁸ ifadesindeki gibi, aynı anlamda olduğunu belirtir.

Tarf, kelimesi bir şeyin yanı, kenarı mânâsında olup, göz kapağını hareket ettirmek, bakmak anlamlarına gelir.⁶³⁹ “قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ” tabiri ise “menetmek” demektir. “O hanımlar gözlerinin bakışlarını, kasrederler (kısaltırlar) ve onların gözünde, başkalarına bakma diye bir şey yoktur.”⁶⁴⁰

⁶³⁴ Bkz. İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “k-s-r” md., s. 672.

⁶³⁵ el-Hac 22/45.

⁶³⁶ el-Furkân 25/10.

⁶³⁷ er-Rahmân 55/56.

⁶³⁸ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “k-s-r” md., s. 672.

⁶³⁹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “t-m-s” md., s. 524.

⁶⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 141-142.

“Kâsirâtü't-tarf” ifadesi, Kur’ân’da üç sûrede geçmektedir.⁶⁴¹ Şöyle ki: “وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ” *“Yanlarında, güzel bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, iri gözlü eşler vardır.”*⁶⁴² “قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ” ifadesinin geçtiği bir diğer âyet, “وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَمْهَاتُ الْغُرَفِ” *“Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan, kendilerine yaşıt güzeller vardır.”*⁶⁴³ Bir de ele aldığımız bu âyette, “فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ” *“Orada, bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cin dokunmuş eşler vardır”*⁶⁴⁴ diye buyrulur. Âyetlerdeki bu benzetmeyle cennet hanımlarının iffetlerinin yanında, son derece güzel oldukları ifade edilir.

Cennetteki eşler, ister hûrî olsun, ister dünyadaki eşler olsun, birtakım özellikler taşırlar. İlgili âyetlerle onların daha çok güzel ve ahlaklı yaratılışları konu edilmekte ve kısa bilgi verilmektedir: Tatlı bakışlarını yalnız eşlerine çevirirler, başkasına kesinlikle ilgi duymazlar. Gözleri büyükçe ve çekicidir (ki bu onların güzelliğinin bir başka ölçüsü sayılır). Çok tatlı beyaz renkte ve oldukça pürüzsüz bir güzelliğindedirler.⁶⁴⁵ Bununla beraber, bakışları da duyguları da temiz ve iffet doludur. Eşlerinden başkasına gözleri ilişmez. Tertemiz ve bembeyazdırlar.⁶⁴⁶ Göğüsleri yeni kabarmış tazeliktedirler. Hepsi yaşittirler.⁶⁴⁷ Şöyle ki: Bütün bu çekici ve son derece güzel hanımlar tevhîd temelli salih amellerin mukabilidir.

Âyette bahsi geçen tams (t-m-s) kelimesi, hayız kanı, bekâretin bozulması anlamlarına gelmektedir.⁶⁴⁸ “Kendilerine asla (hiç kimse) dokunmamıştır” ifadesi şunları anlatmaktadır: “Onlara başkası hâkim olmamış, onlarla cinsi münasebette bulunulmamış, kendilerine dokunulmamıştır. Bu mânâ, onların hallerine ve saygınlıklarına daha uygundur.”⁶⁴⁹ “Biz ceylan gözlüleri, defterleri sağdan verilenler için yeniden yaratmışızdır; onları bakire, eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kılmışızdır.”⁶⁵⁰ Buradaki, maksadın âdemoğlu hanımları oldukları da söylenmiştir. Rahmân Teâlâ onları mükemmel bir şekilde yeniden yaratarak, dünyadaki

⁶⁴¹ es-Sâffât 37/48; Sâd 38/52; er-Rahmân 55/56,72.

⁶⁴² es-Sâffât 37/48,49.

⁶⁴³ Sâd 38/52.

⁶⁴⁴ er-Rahmân 55/56.

⁶⁴⁵ Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, X. 5095-5096.

⁶⁴⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, XIV. 232.

⁶⁴⁷ en-Nebe’ 78/34.

⁶⁴⁸ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur’ân*, “t-m-s” md., s. 602.

⁶⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 142.

⁶⁵⁰ el-Vâkı‘a 56/35,36,37,38.

hallerinden çok daha harikulâde, genç ve alımlı bir şekle büründüreceğini haber vermektedir.

2.26. Ke-ennehunne'l-yâkûtu ve'l-mercân (كَانَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ)

Mercân kelimesi sözlükte, “karışıklık, salıvermek, küçük inci” anlamlarına gelir. M-r-c kökünden gelen Rahmân sûresinin 15. âyeti “mâric” (duman); 19. âyeti “merace” (salıvermek); 58. âyeti ise, “mercân” (küçük inci) şeklinde üç farklı mânâda zikredilmiştir. Yüce Allah inceleyeceğimiz bu âyette şöyle buyurur:

“كَانَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ” “Onlar sanki yâkût ve mercândır.”⁶⁵¹ Öte yandan âyete verilen bir diğer mânâ şu şekildedir: “Sanki o hanımlar, küçük taneli inciler gibi saf ve beyaz tenlidirler.”⁶⁵²

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen üç değerli taş sadece Rahmân sûresinde zikredilmiştir. Bu taşlar denizde ve karada bulunan nadide taşlardır. İnci ve mercân hayvan kaynaklıdır, yâkût ise tek doğal taştır. Özellikle güzelliği, nadir bulunması, rengi vb. birçok özelliği bünyesinde bulunduran yâkût pembe, kırmızı ve bordonun tüm tonlarıyla ilgi odağı olan değerli bir taştır. Öte yandan, İslam dünyasında inci, yâkût ve mercânın önemli bir yeri vardır. Yâkûtun zarif ve dikkat çekici yapısı insanları tesiri altında bırakmış şarkı sözlerine konu olmuş, manzumeleri süslemiş, benzetmeler içinde yer almıştır. Rahmân sûresinde yapılan bu benzetme ile yâkûtun değeri ve güzelliği ön plana çıkartılarak, kadının zarafetine vurgu yapılmıştır.

Hak Teâlâ bu âyette, cennet hanımlarının, yanaklarının kırmızılığını ve vücutlarının şeffaflığını yâkûta, beyazlıklarını ise mercâna teşbih eylemiştir. Burada kadınlardaki tezyînata değinilirken bir taraftan da kelamdaki tezyînat, sanatsal bir üslûpla sergilenmiştir.

Taberî, bu âyetin anlamı sadedinde şunu ifade etmiştir: “Bakışlarını eşlerinden başka bir tarafa çevirmeyen o kadınlar vücutlarının şeffaflığı ve berraklığı yönünden yâkûta, beyazlıkları yönünden ise mercâna benzemektedirler.”⁶⁵³

Katâde bu âyeti şöyle nakletmiştir : “Sanki onlar yâkût saflığında ve mercân kırmızılığındadır. Yâkûtu bir ipliğe dizensen, sonra arkasından baksan, mutlaka o ipi

⁶⁵¹ er-Rahmân 55/58.

⁶⁵² Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XIV. 191.

⁶⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8177.

görürsün.”⁶⁵⁴ Beydavî, âyetin mânâsının, “yani yanaklarının kırmızılığı, tenlerinin beyazlığı ve berraklığı” şeklinde olduğunu söyler.⁶⁵⁵ Râzî: “Bu hanımları istridyenin içerisinde korunan inci misali ona, hiçbir el dokunmamıştır” diye belirtmiştir.⁶⁵⁶

Tirmizî'nin, Abdullah b. Mes'ud'dan kaydettiği bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Cennetlik kadınlardan bir kadının bacağına beyazlığı yetmiş kat elbisenin arkasından dahi görülür. Hatta kemiğinin iliği dahi görülür.*” Çünkü Allah Teâlâ: “*Onlar sanki yâkut ve mercândır.*” diye buyurmaktadır. “*Yakuta gelince o öyle bir taştır ki, sen onun içine bir ip geçirecek olup da onu görmek istesen yâkutun gerisinden o ipi görebilirsin.*”⁶⁵⁷

Saîd el-Hudrî'den nakledilen bir hadiste cennet kadınlarının zerafeti ve güzelliği vurgulanır. Şöyle ki: “Kişi onlardan birinin peçesini kaldırıp baktığında yüzünün aynadan daha parlak olduğunu görür. Üzerindeki incilerden en küçüğü, doğu ile batı arasını aydınlatacak kadardır.”⁶⁵⁸ Ömer b. Meymun: “*Hûrû'iyen'den olan bir kadın yetmiş kat elbise giydiği halde bunun arkasından bacağına kemiğinin iliği, tıpkı kırmızı şarabın beyaz camdan görülmesi gibi görülür.*” Hasen: “*Hûriler yâkut kadar arı ve duru ve mercân gibi beyazdırlar*”⁶⁵⁹ şeklinde yorumlamışlardır.

Cennetteki kadınlar yâkût gibi şeffaf ve mercân gibi beyaz olacaktır. Kadınların olağanüstü güzellikleri tasvir edilmiştir. Bu âyetlerden başka bir diğer âyet ise şöyledir: “*Yanlarında, örtülü yumurta gibi (bembeyaz), bakışlarını da yalnız eşlerine çevirmiş güzel gözlüler vardır.*”⁶⁶⁰

Netice olarak, Kur'ân kadının güzelliği hususuna yepyeni bir bakış açısı getirerek nadide mücevherlerden olan yâkût, inci, mercân zarıflığında, gün yüzü görmemiş yumurta beyazlığında ve pürüzsüz güzellikte hanımlar olduğundan bahsetmiştir. Bu zarif benzetmeyle kadınlar, bilinen en göz alıcı ve kıymetli eşyalarla kıyas edilerek, sanatlı olarak yaratılışları, gözler önüne serilmiştir. Bunun yanında tüm bu nitelemelerle Kur'ân, duygu, hayal ve estetik bakımından kadın ve cinsellik

⁶⁵⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, VI. 280.

⁶⁵⁵ Beydavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl*, V. 171.

⁶⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 143-144.

⁶⁵⁷ Tirmizî, “*Kitâbu Sıfâtü'l-Cenne*” 5; Bu hadis mevkuף olarak rivayet edilmiştir. Açıklama için bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 165.

⁶⁵⁸ Süyûtî, *ed-Dürü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 143. Ayrıca bkz. Gazâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, IV. 981.

⁶⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX. 165.

⁶⁶⁰ es-Sâffât 37/48,49.

olgusunu hem dünya hem de âhîret hayatının en cazip nimetlerinden biri olarak takdim etmiştir.

2.27. Hayrâtun hisân (خَيْرَاتُ حِسَانٍ)

Hüsn (h-s-n) kavramı, hoş giden, arzu edilen şeydir. “Akıl, arzu ve duygu yönünden güzel görülen, insanı sevindiren ve göze hoş gelen tüm nimetlere” denir.⁶⁶¹ “فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ” “Onlarda huyları güzel, yüzleri güzel dilberler vardır.”⁶⁶² âyetinde geçen “خَيْرَاتٌ” kavramının, aslı “hayyirât” olup seçkin olan kadınlar için kullanılır.⁶⁶³ Hayr kavramı ise iyilik, herkesin elde etmek istediği akıl, adalet, fazilet ve faydalı şey gibi arzu edilen şeylerdir. Ümmü Seleme'nin rivayetine göre: O, Hz. Peygamber'e “فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ” âyetini açıklamasını istemiş. Hz. Peygamber de bu kadınları “ahlakı en hayırlı, yüzleri en güzel kadınlar” diye tarif etmiştir.⁶⁶⁴

Biz önceki âyetlerde huriler için yâkût ve mercân güzelliğinde olduklarından bahsetmiştik. Bu âyette ise, hayrâtun kavramı ile onların ahlak güzelliği; hisân kavramı ile de vech (yüz) yani beden güzellikleri ifade edilmiştir. Seçkin olarak yaratılan bu kadınlar sûreten ve sûreten çok güzeldirler. Bu tıpkı Nur Sûresi 31. âyette geçen “Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Yüz ve el gibi görünen kısımlar müstesna, zînet yerlerini göstermesinler.”⁶⁶⁵ âyetinde “zîne” kelimesi üç kez tekrar edilerek kadınlardaki dış güzellik ve ahlak güzelliği defaatle vurgulanmıştır. Âl-i İmrân sûresi 14. âyetinde ise “رُؤْيِنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ” Kadınlara düşkünlüğün süslü gösterildiği “züyyine” fiiliyle ifade edilmiştir.

Kadınlar zinetli (süslü) yaratılmışlardır. Yüce Allah bu âyette cennet hurilerinin güzel ahlaklarını ifade etmekle, dünya hanımlarını da güzel ahlak sahibi olmaya davet eder.

Netice olarak Rahmân sûresinin ışığında, cennet hanımlarının özelliklerini toparlayacak olursak ortaya şöyle sonuç çıkartırız:

⁶⁶¹ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “h-s-n” md., s. 235.

⁶⁶² er-Rahmân 55/70.

⁶⁶³ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “h-y-r” md., s. 300-301.

⁶⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8203.

⁶⁶⁵ en-Nûr 24 /31.

- 1- Kendilerini kocalarına tahsis etmiş, gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş muhabbetli hanımlar,
- 2- Kendilerine dokunulmamış tertemiz, değerli hanımlar,
- 3- Yâkût ve mercân güzelliğine teşbih edilmiş, parlak ve çekici kadınlar,
- 4- Huy ve ahlâk güzelliğini bünyelerinde barındıran hanımlar,
- 5- Çadırlar, köşkler, içinde gizlenmiş hanımlar,
- 6- Fiziksel olarak da muhteşem özellikte yaratılmış hanımlar.

Bütün bunlar her şeyi hakkıyla bilen güzelliklerin menba-ı Hak Teâlâ tarafından tasvir edilmişlerdir. Maksat ise esas güzelliğin arkasındaki güzelin görülebilmesi içindir.

2.28. Mudhâmmetân (مُدَّهَا مَتَّان)

Mudhammetân “dühme” kelimesinden gelmektedir ki bu, siyah mânâsındadır. Siyaha yakın koyu yeşil için kullanılır. Nitekim “beyazlığı gidinceye kadar rengi koyulaşmış olan yağız ata, erkek ve dişi deveye denilir. Atın rengi (siyaha yakın) koyulaştı demektir.”⁶⁶⁶ İbn Abbâs ve birçok müfessir bu kelimeyi “hadravân” şeklinde yorumlamışlardır. Bundan maksat ise yeşilliklerinin kuvvetini vurgulamak içindir.⁶⁶⁷ “مُدَّهَا مَتَّان” “İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler.”⁶⁶⁸ İbn Abbâs bu âyeti: “İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler. Yani bolca sulandıklarından ötürü yeşil renklidirler” şeklinde tefsir etmiştir. Mücâhid: “siyah renklidirler.” Araplar ise (koyu) yeşil olan her şeye siyah derler. Irak arazisine “sevad (siyahlık)” denilmesi yeşilliğinin çokluğundan ötürüdür. Şu halde âyet “iyice sulandıklarından ve oldukça yeşil olduklarından ötürü siyah gibidirler”⁶⁶⁹ mânâsına gelir.

Yeşil renk, yüce kitabımızda önemle ele alınan bir renktir. İnsânları dinlendiren, doğayı süsleyen bir yapıya sahiptir. Hac sûresi 63. âyette meâlen şöyle buyrulur: “Allah’ın gökten yağmur indirdiği, böylece yeryüzünün yemyeşil (مُخْضَرَّةً) olduğunu görmedin mi?”⁶⁷⁰ Kur’ân yeşil rengi cennetliklerin giyecekleri libasların

⁶⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 167.

⁶⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4691. Ayrıca bkz. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, VII. 3583.

⁶⁶⁸ er-Rahmân 55/64.

⁶⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX. 167. Ayrıca bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr Fi’t-Tefsîr-i Bi’l-Me’sûr*, XIV. 148.

⁶⁷⁰ el-Hac 22/63.

rengi olarak niteler: Orada ince ve kalın ipekten yeşil (خُضْرًا) giysiler giyeceklerdir.⁶⁷¹ Bütün bu âyetlerde de belirtildiğine üzere Rahmân sûresinde de cennetlerin içinde kullanılan yeşil rengine, vurgu yapan iki âyet zikredilmektedir. Şöyle ki: “مُتَّكِنِينَ عَلَى رُفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ” “O iki cennet koyu yeşil renktedir.” “مُذَهَّابَاتَانِ” “Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara yaslanırlar.”⁶⁷² Burada yeşil demek olan “hudr” kavramı “ehdâr” kelimesinin çoğuludur. “Hudratün” ise, beyaz ile siyah arasında bulunan renklerden biri olan yeşildir. Fakat siyaha daha yakındır. Bu nedenle siyah yeşil diye, yeşil de siyah diye adlandırılabilir. Yüce Allah bu anlamda: “O iki cennet koyu yeşil renktedir”⁶⁷³ buyurmaktadır ki: Bu her iki cennetin de yemyeşil olduğunu anlatır.⁶⁷⁴

“Özellikle yeşil olanın söz konusu edilmesi ise, yeşilin göze uygun düşmesinden dolayıdır. Zira beyaz renk, görmeyi dağıtır ve rahatsız edicidir. Siyah renk yerilir. Yeşillik ise, beyazlıkla siyahlık arasındadır. Bu da ışınları bir araya toplar.”⁶⁷⁵

İncelediğimiz bu ayette cennetin rengi ön plana çıkartılmıştır. “çeşit, tür, herbiri birbirinden farklı olan şey”⁶⁷⁶ anlamına gelen renk kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’deki karşılığı “levn”dir.⁶⁷⁷ Allah-u Teâlâ Nahl Sûresi 13. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi.”⁶⁷⁸ Görüldüğü üzere, renklerin çeşitliliği dünyayı zenginleştiren ortak bir faktördür. Bu çeşitlilik insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde, dağlar ve taşlarda kendini göstermektedir.⁶⁷⁹ Renklerdeki bu farklılık aynı renk içinde yapılan tonlamalarla hem ruha hem de duygulara hitap etmektedir. Renkler dünyamızı güzelleştirmekle kalmayıp, yaratılan varlıkları da çekici kılmaktadır.

Netice olarak, âyetlerde de belirtildiği üzere bir şeyi zînetlendirmenin vasıtası onu renklendirmektir. Bu renklendirmenin öznesi ise bizzat Yüce Yaratacı’dır. Allah Teâlâ, Müzeyyin (zînet veren, süsleyen) ve Mülevvin (renk veren)

⁶⁷¹ el-Kehf 18/31.

⁶⁷² er-Rahmân 55/76.

⁶⁷³ er-Rahmân 55/64.

⁶⁷⁴ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur’ân*, “h-d-r” md., s. 285.

⁶⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi'l-Kur’ân*, IX. 167.

⁶⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, XIII. 393.

⁶⁷⁷ Bkz. el-Bakara 2/69.

⁶⁷⁸ en-Nahl 16/13.

⁶⁷⁹ el-Fâtır 35/27,28.

isimleriyle kâinatımızı süslemiş, çekici kılmıştır. Renkler âlemi insanlara lütfedilen en büyük nimetlerdendir. Hak Teâlâ'nın yaratma sanatındaki bu çeşitlilik ve uyum sadece dünyamızda değil ebedî hayatımızı yaşayacağımız cennet tasvirlerinin de tamamlayıcı bir ögesidir. Yüce Rabbimiz “mudhâmmetân” O iki cennet koyu yeşil renktedir, diye yeşil renk üzerine vurgu yapmış, cennetleri yemyeşil ağaçlarla, bitkilerle ve pınarlarla tasvir etmiştir.

Allah'ın sanatı çeşitli bitkileri ve varlıkları birbiri içinde farklı yaratmaları şekliyle tezahür etmektedir. “Bağ, bahçe” anlamına gelen cennetin, ağaçlarla süslenmesi bu minvâlde doğaldır. Âyetlerde gölgelerden, dallardan, birbirine dolanmış sarmaşıklardan, rengârenk meyvelerden, devşirmesi kolay meyveli ağaçlardan bahsedilir. Bu anlayışa dayalı ortaya konan tasvir Allah'a aittir. Bütün bunlar O'nun kerem, lütüf ve ikramındandır.

2.29. Maksûrâtun fî'l-hiyâm (مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ)

2.29.1. Maksûrât

Maksûrât, Rahmân sûresi 56. âyette “قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ” terkinde de açıkladığımız gibi “kasr, köşk, kapatmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

“حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ” “Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş huriler vardır.”⁶⁸⁰ Burada çadırlara kapanmış huriler, “Onu kasra (köşke) koydum” ifadesiyle aynı anlamda kullanılmıştır.⁶⁸¹ Kâdî Beydavî'nin de bildirdiği gibi bu kelime evlerinden ayrılmayan cennet kadınlarını ifade eder. Bu kelimeye “imraetün kasîratün, kasûratün ve maksûrâtün” denilir ki, haremde tutulan kız demektir.⁶⁸²

2.29.2. Hiyâm / Hûr

Hayme (çadır) kelimesi sözlükte; “keçe, deri veya sık dokunmuş kalın kumaşlardan yapılan, Arap evlerinin yuvarlak olanına denir ki, çadır diye tabir olunur.”⁶⁸³ “حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ” “Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş ceylan gözlüleri vardır.”⁶⁸⁴ Âyette zikredilen “hûr” kelimesi de “beyaz olmak, beyazlaşmak” anlamında olup Türkçede tekili için kullanılan hûrî Arapçada yoktur. Genellikle

⁶⁸⁰ er-Rahmân 55/72.

⁶⁸¹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “k-s-r” md., s. 672.

⁶⁸² Beydavî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl*, V. 173.

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII. 193.

⁶⁸⁴ er-Rahmân 55/72.

dilciler “hûri”ye “beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik” tasvirini⁶⁸⁵ yapmışlardır. Hûrun kelimesi “havraû”nun çoğuludur. Şöyle ki: Gözdeki siyahın içinden küçük beyazlığın iyice gözükmektedir. Bu, gözün güzelliğinin en mükemmel şeklidir.⁶⁸⁶ Hûri kavramı iri gözlü kadınlara atfen kullanılır. Allah-u Teâlâ onları güzellik ve iffetle vasıflandırmaktadır. Nitekim incelediğimiz bu âyette “حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ” “*Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş ceylan gözlüler vardır.*”⁶⁸⁷ buyurulmaktadır. Âyette geçen ve “iri gözlü” diye çevrilen kısmı müfessirler şöyle ifade etmişlerdir: Bu kelime “Mücahid’e göre, beyaz; Dehhâk’a göre, gözleri güzel; Süfyan es-Sevri’ye göre, gözünün beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyah olan demektir.”⁶⁸⁸ İbn Abbâs’da: “gözbebekleri siyah olan mânâsındadır” demiştir.⁶⁸⁹

Biz yukarıda verdiğimiz bilgileri cennet hanımlarının ifade edildiği bu son âyette tüm bu vasıfları bir araya toplayarak genel bir yorum yapmak istedik. Şöyle ki: Rahmân sûresinde Rabbinin makamından korkup onun emir ve yasaklarına riâyet eden mü’min kullara, lütfedilecek olan cennet hanımları dört farklı âyette ifade edilmiş, her defasında farklı vasıflarla zikredilmiştir. Vaat edilen dört cennetin ilk ikisinde bu benzetmeler şu şekildedir: “فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ” “*Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.*”⁶⁹⁰ Burada ise “قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ” terkihiyle ceylan gözlerini eşlerinden ayırmayan hanımlar mânâsında olup bir diğer âyette ise “كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ” “*Onlar sanki yâkût ve mercândır.*”⁶⁹¹ “الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ” terkihiyle vücutlarının şeffaflığı yönünden yâkûtlara ve beyazlıkları yönünden de incinin küçüğü olan mercâna benzetilmiştir.

Diğer iki cennette ise, “فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ”⁶⁹² burada “*huyları ve yüzleri güzel hanımlar*”; “حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ”⁶⁹³ âyetiyle de çadırlarda iskân edilmiş, güzel gözlerini eşlerinden ayırmayan hanımlar mânâsında ifade edilmiştir. Rahmân

⁶⁸⁵ Bekir Topaloğlu, “Hûri”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII. 387-390.

⁶⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “h-v-r” md., s. 262.

⁶⁸⁷ er-Rahmân 55/72.

⁶⁸⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII. 8205.

⁶⁸⁹ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 155.

⁶⁹⁰ er-Rahmân 55/56.

⁶⁹¹ er-Rahmân 55/58.

⁶⁹² er-Rahmân 55/70.

⁶⁹³ er-Rahmân 55/72.

sûresinde dört farklı ayette ele alınan cennet kadınlarının hemen hemen bütün özellikleri, güzellikleri, zarafetleri, ahlaki meziyetleri gibi hususlar bu sûrede zikredilmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız cennet kadınlarındaki bu güzellikler Yüce Allah'ın tasviri sanatıdır.

Râzî, ele aldığımız bu âyetin yorumunda şöyle der: “Bu ifade, hürilerin saygınlıklarına bir işarettir. Çünkü onlar, zorla odalara tıklanmamışlardır. Bu, onlara ikram için çadırlar kurulduğuna, perdeler asıldığına bir işarettir.” Râzî, sözlerine şöyle devam eder: “Hayme (çadır) kelimesi, tıpkı ahşaptan yapılmış ev mânâsında olan “el-beytu” kelimesi gibi, insanın gecelediği yer anlamına gelir. Öyle ki, Araplar kıldan yapılmış olanı beyt (ev), evi de, “hayme” diye adlandırırılar. Çünkü bu, ikâmet ve oturmak için hazırlanan bir yerdir.”⁶⁹⁴

Görüldüğü üzere Râzî bu yorumunda Hayme (çadır) adı altında zikredilen ikâmet yerlerini beyt yani ikâmet edilen yer şeklinde yorumlamıştır. Bu hususu Mehmed Vehbi Efendi şöyle izah etmiştir: “Cennet ehli için konaklar, saraylar olduğu gibi tenezzüh için çadırlar da vardır bazı âyette kusûr (köşkler) ve bazı âyette hayme (çadırlar) zikrolunmasında bir aykırılık yoktur. Çünkü cennet ehli için her ikisi de mevcut olduğundan bazı âyette köşkler ve bazı âyette de çadırlar zikrolunmuştur.”⁶⁹⁵

Cennet çadırlarının tasviri hususunda ise müfessirlerden şu bilgiler nakledilmiştir: Bu hususta İbn Abbâs: “Burada çadırlarla inciden evler kastedilmektedir. Her ev dört fersah genişliğinde olup içi oyulmuş bir inciden yapılmıştır. Onun, altından dört bin kapı kanadı vardır.”⁶⁹⁶ Ebû Hureyre: “*Mümin kişinin cennetteki konağı incidendir ve içinde kırk evi vardır. Orta yerinde meyveleri elbiseler olan bir ağaç vardır. Mümin o ağaca gidip inci ve yâkûtlarla süslenmiş yetmiş elbise alacaktır*”⁶⁹⁷ diye belirtilmiştir.

⁶⁹⁴ Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXI. 150-151.

⁶⁹⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülasatü'l-Beyân*, XIII. 5722.

⁶⁹⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 155-157.

⁶⁹⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 159.

Ebû Sâid (r.a)'dan: “Cennet ehlinin en aşağı derecesinde bulunan kişi için inci, zeberced ve yâkûttan yapılmış bir çadır dikilecek ve bunun uzunluğu Câbiye ile San’a arası kadar olacaktır”⁶⁹⁸ şeklinde nakledilmiştir.

Bütün bu verilerden hareketle şöyle diyebiliriz: Rahmân sûresinde cennetlerin tasvir edildiği bu âyetlerde, ikamet edilen yerler köşk/kasr, çadır vs. her ne olursa olsun burada asıl vurgulanmak istenen cennet meskenlerinin zevk ve sefayı tasvir eden bir temsil olduğudur. Yüce Allah cennetleri tezyîni unsurlarla donatmıştır. Kur’ân bu âyetlerde estetik (güzellik) unsuruna vurgu yaparak, Allah’ın eşsiz sanatına işaret eder. Hûrilerin güzellikleri, zarafetleri, çekiciliği, inci tenleri, iri gözleri, cennet meskenlerinin konforu, giyecekler, yiyecekler, içecekler vs. bunun en açık göstergesidir.

2.30. Muttekiîne ‘alâ refrefin hudrin ve ‘abkariyyin hisân **مُتَكِينِينَ عَلَى رَفْرِفٍ خُضْرٍ وَ عَبَقْرِيٍّ حِسَانٍ**

2.30.1. Refref

Refref, aslı “raf” kelimesinden türemiştir. “Halı, kilim, örtü, yumuşak ağaç, balık çeşidi gibi anlamlara gelen bir sözcüktür.⁶⁹⁹ “مُتَكِينِينَ عَلَى رَفْرِفٍ خُضْرٍ وَ عَبَقْرِيٍّ حِسَانٍ” “Cennetlikler orada yüksek yeşil refrefler (yastıklara) ve harikulâde işlemeli döşeklere yaslanırlar.”⁷⁰⁰ Âyette “yastıklar” diye çevrilen “refref” sözcüğü Müfredât’da ise şöyle izah edilmiştir: “Yayılan yapraklar, yastıklar, yeşil bahçelere benzeyen elbiseler, dokumalar, kuşun iki kanadını açması” anlamlarındadır.⁷⁰¹

Elmalılı, refrefin mânâsını şöyle derlemiştir: “Yeşil ince ve nazik ipeklî kumaş, döşek, taht, perdelerin sarkan etekleri, yatak çarşaf, yüksek döşekler, dalları aşağı sarkan güzel ve nazik ağaç.”⁷⁰²

Sâid b. Cübeyr’in naklettiği bir rivayete göre “refref”, “cennet bahçeleridir.”⁷⁰³ “En üstün meclislerin yastıklarından, yataklarından ve yaygılarından daha güzeline oturup yaslanırlar. ‘Abkari ise zerâbiy (yaygı) mânâsındadır.”⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ Tirmizî “Kitâbu Sıfâtü’l-Cenne” 23.

⁶⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I. 126-127.

⁷⁰⁰ er-Rahmân 55/76.

⁷⁰¹ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, “r-f-f” md., s. 359.

⁷⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4694-4695.

⁷⁰³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7667-7668.

Cennet mekânlarını süsleyen yastıklar, döşekler, sergiler, sûrede ele alınmıştır. Burada diyebiliriz ki: Yüce Allah, Rahmân sûresinde zikredilen cennetlerdeki konforu gözler önüne sermekte, böylece şeref ve ikramın en üstünü olan güzel nimetlerini bizlere sunmaktadır. “O cennetlerde üzerlerinde oturulması veya yaslanması için ardarda dizilmiş yastıklar, oturma yerlerine serilmiş sergiler, parlak, ince lifleri olan halılar vardır.”⁷⁰⁵ Cennet en mükemmel şekilde yaratıcının sanatıyla donatılmıştır. En nadide zînetlerle işlenmiş, yeşil yastıklar, ipek yataklar vb. güzellikler bahşedilmiştir. Ancak tüm bu ikramlar, insanların mertebelerine göre taksim edilmiştir.

2.30.2. ‘Abkari

‘Abkari (‘a-b-k-r), cinlere ait bir yer ismi olduğu söylenmiştir. Buraya insan, hayvan ve giysi gibi az bulunan her şey nispet edilir. Rahmân sûresinde geçen “عَبْقَرِيَّ” kelimesi bir çeşit yatak olup Allah-u Teâlâ onu cennet yataklarına örnek olarak sunmuştur.⁷⁰⁶ Binâenaleyh “çok güzel dokunmuş kumaşı ifade etmek için ‘abkarî derler ki bu sanki insan mamûlü değilmiş gibi”⁷⁰⁷ diye ifade edilir. “عَبْقَر” Yemen topraklarındadır. Burası güzel elbiseleriyle meşhur bir köy diye de anılır. Kuyumcuları olan özel bir yerleşim bölgesi olup döşeme ve diğer nakışlı işlemler, yaygılar burada yapıldığı için her güzel şey ‘Abkar’a nispet edilmiştir. Adamların en güzeline ve mücevherlerin en hoş olanına da ‘abkar denir. Daha sonra burası tanınmaz hale gelince cinne nispet edilmiştir. ‘Abkar cin arazisi diye izah edilmiştir.⁷⁰⁸

‘Abkari, kelimesiyle izah edilmek istenen “acaip ve nefis” olan döşek ve yastıkların muhteşem olduğunun beyânıdır. Hatta araplar cin taifesinin beldelerinden bir acîb belde olduğunu ifade ederler. Allah-u Teâlâ cennetin tezyînatının olağanüstü özellikte olduğunu göstermek için böyle ifade buyurmuştur.⁷⁰⁹

“Abkarîyyin” çoğunlukla müfessirler tarafından “yastık” mânâsına geldiği ifade edilmiştir. Zeyd İbn Eslem (ö. 136/745) “O yastıklar yeşil, sarı ve kırmızı

⁷⁰⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr Fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, XIV. 160-161.

⁷⁰⁵ Bkz. Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, XV. 481-482.

⁷⁰⁶ İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*, “a-b-k-r” md., s. 544.

⁷⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 154.

⁷⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV. 534-535.

⁷⁰⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülasatü'l-Beyân*, XIII. 5723. Ayrıca bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI. 4687-4696-4697.

renktedirler.”der. Mücâhid bu sözcüğü “dibac (halis ipek)” olarak izah eder ve “cennetliklerin elbiselerindendir ve onu hiç kimse bilmez”⁷¹⁰ diye vurgular. Said b. Cübeyr’de “zerâbiynin antikasıdır”⁷¹¹ diye belirtir.

Netice olarak, cennet ehline verilen nimetler içerisinde çeşitli renklerde, çarşaf, yüksek yeşil refreler (yastıklar) harikulâde bir şekilde işlenmiş nakışlar, yatak örtüleri, halı, koltuk ve giysiler ile tefriş edilmiş ipekten yaygılar üzerinde yaslanan insanlar ve cinler, bu nimetlerden istifade edeceklerdir. Ayrıca, cennet nimetleri olarak bahşedilen bağ ve bahçelerle, onları sulayan pınarlar, kasr ve inciden çadırlar ile tasvir edilmiş pek çok mücevheratlarla işlenmiş, zeminine yeşil sergilerle kaplanmış, değişik renkte sıra sıra koltukların dizildiği bir cennet vaad edilmiştir. Bizim bu çalışmada hedefimiz “Rahmân sûresindeki nimetlerin tasviri” olduğundan incelediğimiz âyetler bu savımızı teyit etmektedir.

Rahmân sûresi, bütün cennetlerden bahsettiğinden dolayı, Kur’ân-ı Kerîm’deki konumuzla alakalı diğer âyetler içerisinde seçim yapma olanağını bizlere sunmuştur. Bu bağlamda, bilhassa cennet âyetlerini konumuzla irtibatlandırarak Yüce Allah’ın nimetler üzerindeki tasvirini gözler önüne sermeye gayret ettik.

⁷¹⁰ Bkz. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV. 7667-7668.

⁷¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI. 4687-4696-4697.

SONUÇ

Allah-u Teâlâ insana güzelliğın, simetrimin, estetiğın uyumundan; adeta cennetinden insanlara hediye ettiğı mükemmel güzelliklerden zevk alan ruhu üflemiştir. Kimi insanı bütün bu güzelliklerin tesadüfi olmadığını düşündüren tefekküre; kimi insanı da bilimsel araştırmaya yönlendiren meraka sevk etmiştir. Eşsiz güzellikler ve muhteşem uyum, Allah'ın isim ve sıfatlarının kâinattaki yansımalarını gösterir niteliktedir.

Yüce Allah, gökleri ve yeri hak ile belli kanunlar çerçevesinde yaratmış ve bunları sonsuz güzelliklerle tasvir etmiştir. O'nun yarattığı hiçbir şey tesadüfi değildir. Kusursuz yaratılan bu âlemi var eden ancak tüm noksanlardan münezzeh olan Allah'tır. O, kurduğu bu düzen sayesinde nimetlerini sistemli bir şekilde varlığa taksim etmiştir. Yarattığı her varlığa yapacağı işe göre özellikler vermiş, kâinatta denge ve adalet üzere olmayan hiçbir şey var etmemiştir. Dünyadaki bu düzenli işleyiş Allah'ın varlığını, birliğini, sanatını, evren üzerindeki tasarruf ve tesirini ispatlamaktadır.

Bu araştırma "Rahmân Sûresi'nde Nimetlerin Tasviri" konusunu ele alarak Dünya ve ahiret dengesi içerisinde yaratılış sırrındaki sanatsal boyutu yansıtan detaylı bir mevzu üzerinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Tasvir kavramı, güzel olan, hoşı giden, kusursuz bir süslemeyi resmetme eylemidir. Sanat kelimesiyle ilişkili olan bu kavram Rahmân'ın yarattığı güzel nimetler üzerinde apaçık görülmektedir. Allah Teâlâ, Kelam-ı Kadim'inin birçok âyetinde insanı akıl, beyân ve sûret güzelliğı; semayı yıldızlar; yeryüzünü bitkiler; denizleri inciler; ruhu iman; cennetleri sayısız tezyînatla süslediğini bildirmektedir. İlmî sürekliliğın zeminini oluşturan bu âyetler O'nun en büyük sanatkâr olduğunun en açık göstergeleridir.

Rahmân'ın yaratma sanatındaki tecellileri apayrıdır. Hiçbir nesne diğerrinin aynı değildir. Bir sonraki tecelli bir öncekine benzemez. Hiçbir iş diğerrinin önüne geçemez; Varlık âleminde görülen her iş ve icraat gün be gün değişmektedir. Bütün bu oluşumlar Rahmân Teâlâ'nın her gün ve her an yeni bir işte olduğunun neticeleridir.

Çalışmada tespit ettiğimiz önemli bulgular ve ulaştığımız sonuçlar şöyledir:

Bu sûrede dikkat çekilen en önemli husus, Allah'ın açık ve gizli hâkimiyetini kanıtlayan deliller olmuştur. Bu delillerden en kuvvetlisi, Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu şerefli kitap, Hz. Peygamber aracılığıyla, tüm insanlığa gönderilmiştir. Bizden önceki nesillere nasıl ışık tutup yön gösterdiyse, bizden sonraki nesillere de kaynaklık edecek yegâne kitaptır.

Rabbimizin sûrede vermek istediği mesaj ilâhî sanatı anlamak içindir. O her gün -her an- bir şe'n (ayrı bir tecelli, yeni bir oluş, tasarruf) üzerindedir. Bu âyette, yaratılış sırları ilminin akıl almaz tecellileri her an dâimdir. Rahmân Sûresi'ndeki bu âyet-i kerîmenin dünyadaki tasviri başka, âhiretteki tasviri ise daha başkadır. Bunun en büyük ispatı sûrenin kendisidir. “وَيُنْفَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ” *“Celâl ve ikrâm sahibi olan Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.”* âyeti sûrede iki kez zikredilmiştir. Birincisinin evvelinde, dünya nimetleri tüm güzellikleriyle sıralanmış, ardından bu nimetler “her şey fânîdir” âyetiyle sonlandırılmıştır. Akabinde cennetlerde sunulacak olan sonsuz ve ebedi güzel nimetler peş peşe sıralanmış ve bu gerçek “تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ” *“Celâl ve İkrâm sahibi olan Rabbi'nin ismi daima çok bereketli olmuştur.”* âyetiyle son bulmuştur. Sûrede geçen “Celâl” ismi her ne kadar Rahmân'ın azametini, yüceliğini ortaya koysa da Âraf sûresi 143. âyetinde “tecelli” anlamında kullanılmıştır. Yani Rabbinin tecellileri ortaya çıktı, kendini gösterdi anlamında tüm kâinatta bu tecelliler sergilenmiştir. Nitekim sûrenin ilk âyetinin “Rahmân” ismiyle başlaması ve son âyetin ise “İkrâm” ismiyle bitmesi bunun en açık göstergesidir.

Varlık âlemi Yüce Mevlâ'nın ilim, irade, kudret ve sanat eseri olarak ortaya koyduğu güzelliştir. Kâinattaki estetik yapı gökyüzünde sağlam, ince, dengeli ve tezyînatlı bir düzen oluşturmuştur. Yeryüzünde canlılar (enam) için evrenin âlemin merkezine konularak döşenmesi “وَضَعُ” fiiliyle ve dünyanın tüm mülkiyet ve idaresinin Allah'a ait olduğunun belirtilmesi “meşrik” ve “mağrib” ifadeleriyle belirtilmiştir. Önemli noktalardan biri de, denizlerde yükseltilmiş, inşa edilmiş, yelkenli gemilerin bilhassa Rahmân Teâlâ'nın olduğunun vurgulanması gibi hususlar konumuza yüklediği anlam bakımından önem arz etmektedir.

Rahmân Sûresinin 14. âyetinde, insanın topraktan yaratılışının “salsâl” ve “fehhâr”dan olduğu belirtilmiştir. Burada pişmemiş ses çıkaran sulu toprağa “salsâl” denirken, ateşte pişmiş olana “fehhâr” denilmektedir. Âyetten anlaşılıyor ki insan sadece topraktan değil, dört unsur - anâsır-ı erbaa - denilen maddenin dört aslından yaratılmıştır. Bu terkipte toprak suyla karıştırılmış, hava unsuruyla ateşte pişirilmiştir. Böylece çeşitli unsurlarla karıştırılarak yaratılış harikası olan insan vücuda getirilmiştir.

İlâhî hakikatlere bakıldığında Rahmân Teâlâ'nın varlık âlemini orijinal olarak yarattığı ve özel olarak düzenlendiği hem Kur'ân hem de kâinat kitabında görülmektedir. Şöyle ki: Rahmân'ın insanı yaratmasındaki muhteşem sanatı, beyânı öğretmesi; gökleri direksiz olarak yükseltmesi; yeryüzünü döşemesi, meyveler, bitkiler, taneler, hoş kokulu bitkiler, dağlar, denizler, gemiler, hayvanlar, türlü mahlûkât, kıymetli madenler ve sayamayacağımız kadar çok çeşitlilik... Kısaca yaratılan tüm canlılar evrende mükemmel bir nizamın ve sanatın olduğunun en açık göstergesidir. Cennet nimetlerinde ise çeşit çeşit ağaçlar, rengârenk bitkiler, akan, fışkıran nehirler, köşkler, çadırlar, bakışlarını eşlerine dikmiş yâkût ve mercân güzelliğinde ahlâklı hanımlar, ipekten işlemelerle süslenmiş benzeri olmayan sonsuz güzellikler... Evrende yaratılmış her canlının sahibi Rahmân Teâlâ'dır. Bu sahiplenme alelade bir şey olmayıp ilâhî bir plana bağlıdır. Dolayısıyla yaratılış ve ölüm sonrasındaki tüm güzellikler, bir program dâhilinde cereyan ettiğinin göstergesidir.

Yüce Allah'ın su gibi şeffaf, yumuşak bir maddenin içerisinde kolay kolay aşınamayan inci ve mercânı halk etmesi; insan görünümündeki ruhun hakikatine balçık perdesi arkasından cemâl ve lütfu ile tecelli etmesi; Güneş ve Ay'ın fiziksel ve matematiksel yasalar çerçevesinde hareketlerinin düzenlemesi; yer çekim kuvveti ve iki denizin kimyevî özellikleri ve denizlerin içerisindeki çeşitli canlılar gibi Kur'an'ın öğretisi olarak insanoğlunun hizmetine sunulan tüm bu kâinat, keşfedilmeyi bekleyen sırlarla dolu çok boyutlu, canlı bir kitaptır.

Öte yandan sûrede Rahmân'ın “bâkî” diğer varlıkların “fânî” olduğunun belirtilmesiyle evrende bulunan tüm canlıların kör bir tesadüfe havalesinin mümkün olmadığı, kâinatı kuşatan ilim, sanat ile bunların üzerinde hâkimiyetin tesis edildiği

gösterilmektedir. Güneş sisteminden galaksilere, arzdan bin bir çeşit mahlûkâta, denizlerden balıklara varıncaya kadar sonsuzluk ifadesiyle anlatılabilecek kâinatın “fâni”, hakiki hayatın ise “bakî” olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

Özellikle bu sûreden çıkarımımız şudur: Fen derslerinde her türlü tabiat ve doğa olayları anlatılırken, bilimselliğin yanında yaratılışın özünde var olan sanatsal yapı, ölçü, düzen, ahenk ve uyum nazara verilmeli; bitkiler dünyasındaki çeşitlilik; bir habbenin genetiğine yüklenen program sayesinde rengârenk bitkiler, ağaçlar meydana getirmesi gibi hususlar eğitim açısından değerlendirilmelidir.

Bu sûreden çıkabilecek bir başka mânâ ise “ateizm ve deizm” inancının geçersizliğidir. Yüce Yaratıcı 29. âyette varlığı halk etmekle yetinmediği, icat, terkip ve inşa ile yaratmaya sürekli olarak devam ettiğini, her an varlığa müdahil olduğunu vurgulamaktadır.

Son olarak Rahmân sûresi ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Allah ihsân üzere yarattığı insan üzerinde ölçülü bir yaşam tarzı öngörmektedir. Allah’ın en güzel eseri olan insan, yaşamını belirli yasalar ve düzen dâhilinde sürdürmelidir. İlâhî yasalar, bu denge içinde sürdürülen yaşam döngüsü, insanın eşref-i mahlûkat olmasının bir gereğidir. Allah-u Teâlâ kendisine muhatap kıldığı insanın bilgi ve marifetinin erişebileceği her şeyi ve bunların ötesinde bilinmeyen nice şeyleri sadece insan için; insanı da bütün bunları bilip kulluk etmesi için yaratmıştır.

Rahmân, bu sûrede kullarına verdiği güzel nimetleri tasvir ederek ve insanın bu nimetler karşısındaki tutumunu ortaya koyarak bir durum tespiti yapmaktadır. Böylelikle anlaşılıyor ki Allah’ın yaratması olmuş bitmiş bir şey değildir. O dünya nizamı başladığı ilk günden her şeyin son bulacağı zamana kadar ve âhiret hayatında yepyeni yaratmalarla, Rahmân oluşunu tüm yarattıkları üzerinde sergileyecektir. Bize düşen görev bizlere bahşedilmiş olan bütün ihsânların yüce Allah’ın bir eseri olduğunu unutmamamız ve tüm kâinata tefekkür gözüyle bakarak şükürümüzü ve kulluğumuzu yerine getirebilmemizdir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Âkûb, 'Îsâ Ali, *el-Mufasssal fi 'Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulûm el-İnsâniyye, 1.Baskı, Cami'atü Halep 2005.

Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd ve Estetik İlişkisi*, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002.

Altıntaş, Mehmet, *Kur'ân Perspektifinden Dünya'nın Değeri*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, Hikmetevi Yayınevi, İstanbul 2018.

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî*, Dâr-u İhyai't-Turasi'l-'Arabî, ts.

Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Bahriye Matbaası, İstanbul 1305.

Bilgegil, Mehmet Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat-Arap Edebiyatı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi, İFAV Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2016.

Bozkurt, Nebi, "Hurma", *DİA*, İstanbul 1998.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru's-Selâm, Riyâd 1999.

Bürsevi, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.

Büyük Lûgat ve Ansiklopedi (Meydan-Larousse), Meydan Yayınevi, İstanbul 1971.

Can, Yılmaz ve Gün, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2019.

Çam, Nusret, *İslam'da Sanat Sanatta İslam*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, İstanbul 2017.

Çetiner, Bedrettin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

Derveze, M. İzzet, *et-Tefsîrû'l-Hadis, Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*, çev. Vahdettin İnce-Mustafa Altıncaya, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Ertürk, Mustafa, “Havz-ı Kevser”, *DİA*, İstanbul 1997.

Esed, M. *Kur’ an Mesajı- Meâl-Tefsîr*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.

Fârûkî, İsmail Raci ve Luis, Lamia, *İslâm Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, İnkilab Yayınları, İstanbul 1991.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddin, *el-Kâmûsü’l-Mûhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût/Lübnân 2005.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâ’u ‘Ulûmi’d-Dîn*, ter. Ahmet Serdaroglu, Bedîr Yayınevi, İstanbul 1974.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir et-Tûnisî, *Tefsîrû’t-Tahrîr ve’t Tenvîr*, Dâru Sahnûn, Tunus 2003.

İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmâil, *Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, terc. Bedrettin Çetiner-Bekir Karlığa, İstanbul 1992.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrîm, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’s-Sadr, Beyrût 1968.

İmam Rabbanî, Ahmed Farûkî Serhendî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, Çile Yayınları, İstanbul 1979.

İsfehânî, Rağıp, *Müfredât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l-Kâlem, Dimaşk 2009.

Kâdî Beydâvî, Ebû Saîd Nâsıriddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, terc. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2013

Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1 “Tanzimat’tan Cumhûriyet’e kadar”*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

Karaçam, İbrahim, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2014.

Karaman, H.; Çağrı, M.; Dönmez, İ.K. ve Gümüş, S., *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

Kûnevî, H. İ. *Hâşiyetü'l-Kûnevî 'Âlâ Tefsîri'l-Beydavî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2001.

Konyalı Mehmed Vehbi, *Hülasatül-Beyân fî Tefsir'il-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1979.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el- Ensârî, *el- Câmî' li Ahkâmi'l Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût/Lübnân 1415/1995.

Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, terc. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüller, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1968.

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, terc. Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Kurtuba, 2009.

Neccâr, Muhammed Ali; Hamid, Abdulkadir; Muhammed Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

Nesefî, Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed, *Bahru'l-Kelâm*, thk. Muhammed Sâlih el-Ferfûr, Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, Dımaşk 2000.

Neysâbüri, Hâkim Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'Ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1990.

Nurbaki, Haluk, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988.

Özön, Mustafa Nihat, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 5. Baskı, İstanbul 1973.

Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkâdir, *Muhtârü's-Sihâh*, Beyrût, Mektebetü'l-Emeviyye, Dımaşk 1978.

Sâbuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, terc. S. Gümüş ve N. Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993.

Sena, Cemil, *Estetik, (Sanat ve Güzelliğin Felsefesi)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

Süyûti, Abdurrahman, *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbî'n-Nüzûl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2010.

Süyûti, Celaleddin, *ed-Dürrü'l Mensur fi't-Tefsîr-i Bi'l-Me'sûr*, terc. Hasan Yıldız, İstanbul 2013.

Şahin, E. "Fârâbî'nin İlimler Tasnifinin Latin Dünyasına Geçişi ve Kabulü", *Diyanet İlmî Dergi*, (özel sayı), 2016.

Şahin, Naim, "Gazâlî' de Etik-Estetik İlişkisi", *Diyanet İlmî Dergi*, (özel sayı), 2011.

Şener, Halil İbrahim ve Âlim, Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Ebü'l-Kasım, *el-Mü'cemü'l-Kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü'l-'Ulum ve'l-Hikem, Musul 1983.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed Ebü'l-Kâsım, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. İvadillah ve dğr., Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cer'ir, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrût / Lübnân 2001.

Tirmîzî, Ebû 'İsa Muhammed b. 'İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnân 2011.

Topaloğlu, Bekir, "Cennet", *DİA*, İstanbul 1993.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili, Yeni Türkçe Tefsir*, T.C. Diyanet İşleri Reislîği Neşriyatı, İstanbul 1936.

Yeniçeri, Celâl, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1995.

Yıldırım, Celâl. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1989.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ, *Tacü'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*,(y.y.) Beyrût 1966.

Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyun es-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

Zuhaylî, Vehbi, *et-Tefsîru'l-Vasît*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1442.

Zuhaylî, Vehbi, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, terc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Risâle Yayınları, İstanbul 2017.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Yozgat’ da doğan, Atiye AVŞAR ilk orta ve lise öğrenimini sırasıyla Sakarya İlkokulu, Kız Meslek (Lisesi) Ortaokulu ve İmam Hatip Lisesi’ni Yozgat’ta tamamlamıştır.

2007 yılında başladığı Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İktisadi ve İdari Programlar Bölümü’nün iki yıl süreli İlahiyat Programındaki öğrenimini 2009 tarihinde başarı ile tamamlayarak, eğitimine, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde devam etmiş, öğrenimini 2012 yılında bitirmiştir.

2013 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde Pedagojik Formasyon Eğitimi programını tamamlamıştır.

2013 yılında yüksek lisans eğitimine Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında başlamış, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ’ın danışmanlığında hazırladığı “Rahmân Sûresi’nde Nimetlerin Tasviri” Başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasını başarı ile tamamlamıştır.

2017-2018 Akademik yılında başladığı Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Çocuk Gelişimi Önlisans Programı’nı 2018-2019 yılı itibariyle bitirmiştir.

2012 yılından beri Diyanet İşleri Başkanlığı Yozgat il Müftülüğü’ne bağlı, Naciye Afet Şahin Kız Kur’ân Kursu Öğreticisi olarak çalışmakta olan Atiye AVŞAR, evli ve 3 çocuk annesidir.

66100 YOZGAT

İletişim Bilgileri

Adres: Karatepe Mahallesi Erkut ve Nadide Akbay Caddesi Avşar Sitesi
B/Blok No:4

Telefon: (505) 850 12 70

E-posta: atiyeavsarr@gmail.com